

REVISTA ISTORICĂ

Anul XVII, N-le 7-9.

Iulie-Septembre 1931.

DĂRI DE SAMĂ
DOCUMENTE ȘI
NOTIȚE
PUBLICATE
DE
N. IORGA
cu concursul
mai multor specialiști

SUMARIUL :

- N. Iorga* : Testamentul unei nepoate de fiică, mame și surori de Dămi moldoveni.
H. Dj. Sirouni : Tipăriturile armenesti din România.
Valeriu Papahagi : Corespondența inedită a lui Constantin Brîncoveanu cu bailul Ascanio Giustinian.
N. Iorga : Încă un pretendent muntean : Ioan Viezure.
H. Dj. Sirouni : O corespondență necunoscută în limba turcească a lui Scarlat Callimachi, Domnul Moldovei.
N. Corivan : Cinci piese documentare din Arhivele Ministeriului de Afaceri Străine din Paris.
Antonian Nour : Un revoluționar din 1848 în Teleorman : Alecu Popescu.
N. Iorga : Cu privire la Despot-Vodă.
Valeriu Literat : Un proces de recunoașterea „boieriei” în „Țara Oltului”.
Dări de samă și Cronică de *N. Iorga*.

1931

TIPOGRAFIA „DATINA ROMĂNEASCĂ”, VĂLENII-DE-MUNTE (PRAHOVA)

Prețul 35 Lei.

REVISTA ISTORICĂ

— DĂRI DE SAMĂ, DOCUMENTE ȘI NOTIȚE —

PUBLICATĂ de N. IORGA, CU CONCURSUL MAI MULTOR SPECIALIȘTI

Anul al XVII-lea, n-le 7-9.

Iulie-Septembre 1931.

Testamentul unei nepoate de fiică, mame și surori de Domni moldoveni

Cineva mi-a dăruit în original actele privitoare la moștenirea, pe la 1830, a Elencăi Harting, fiica, măritată întâiu cu Alexandru Ghica, a lui Grigore Sturza Mare Logofăt și a domniței Mărioara Callimachi.

Prin naștere ea aparținea celor mai mari neamuri din vremea ei. Domnița Callimachi era fiica lui Grigore-Vodă, decapitat la Constantinopol chiar la începutul războiului ruso-turc care trebuia să se mîntuie cu pacea de la Chiuciuc-Cainargi. Însemnătatea Sturzeștilor în istoria Moldovei nu e nevoie s'o subliniem. Din căsătoria cu Alexandru Ghica ea a avut pe acel Grigore, pomenit în testament, purtător al numelui lui Grigore Sturza, care, acest fiu al Elencăi, va fi Domnul reformator, naționalist al țerii sale în preajma Unirii. Din aceeași căsătorie se nascu și o fată, Elenca, măritată cu un Rus, Șubin, proprietara de la care Vasluieni trebuiră să desbată mai târziu proprietatea pămîntului așezării lor.

Dar ea-și părăsise întâiul soț pentru a se mărita cu un general rus, însărcinat cu ocîrmuirea Basarabiei, unde Sturzeștii aveau atîtea pămînturi, Harting, care, spune ea cu durere, s'a „scîrbit“ de dînsa — „moare scîrbită“ — și a trăit cu „altă femeie“. La familia Sturza căsătoriile rusești nu erau rare: casul Elencăi a doua, dată după Șubin, al fiicii lui Scarlat Sturza, și el guvernator al Basarabiei, sora lui Alexandru de Stourdza, care deveni contesă Ebling, cu o mare influență la Curtea din Petersburg. Cu Harting fata domniței Callimachi avu un singur fiu, Scarlat: pentru tatăl finlandes firește Karl și pentru ea însăși „Carlu“ sau „Carlis“.

Soția părăsită locuia la Bodești, în Basarabia, avînd apoi, la Orheiu, Pohribenii, Sulenii, iar în Ținutul Iașilor dincolo de Prut Cobanii și Tomeștii. La 1-iu Iunie 1829, cînd își face întâiul testament, la Chișinău, mama nu mai era în viață — încă de la 1822

— trăia, prin aceeași Basarabie, bătrînul Grigore Sturza, care încheie „părintește“ o socoteală de afaceri cu fiica.

Cînd se afla în noua capitală, gătită rusește, Elenco Harting, văduva cu bărbat viu, putea să aibă lîngă dînsa Moldoveni rămași sau veniți pentru ocașie peste Prut: fratele Mihai Sturza, viitorul Domn, nepotul, fiu al surorii Ruxanda, încă în viață la 1822, Petrachi Mavrogheni, Vornicul Iordachi Roșeț, Matei Crupenschi, consilier de Stat al noului regim, și Teodor Crupenschi, cîte un cleric în trecere ca părintele Euchaiton, arhiepiscop titular în Orient, iar în Moldova egumen al unei mănăstiri. Vedem societatea moldovenească de acolo din Chișinău, în cei d'întăiu ani după anexare. Alexandru, un văr, și Mihai Sturza, împreună cu Mavrogheni, sînt epitropii designați pentru iubitul copil Scarlat. Aceștia la 1822. La 1829 se adaugă, dintre Romîni, o rudă de aproape a Callimachilor, Iancu Cananău, cel format în Berlin, la parohul Hauchecorne¹, pentru ca să ajungă în Moldova rusească, în noua „oblastie“, cavaler și consilier de Stat, apoi un Ioan Bașotă, cu aceleași titluri împărătești, un Dimitrie Rășcanu, un Ioan Pruncu, care semnează „Sfetnicul Curții“, în aceeași calitate cu destul de cunoscutul, și din legăturile cu Cărpeștii din Vaslui, Sandul Teodosiu, apoi o rudă — poate tatăl lui Alecu Russo —, „Costachi Rusul“, un Iamandî, Vasile, din neamul unui capucehaie la Hotin în secolul al XVIII-lea, un alt Ruseț, Medelnicerul Lupu, Dimachi Gheuca, Ioan Luca, dvoreni Costachi Botezatu și Vasile Cațichi, omul de casă Serdarul Grigore Plithos și „registratorul de Colegiu“ Constantin Sava, scriitor de „moldovenești“. Pe la administrații, unde se scrie încă românește, în rosturi mici lucrează un Pavel Măcărescu, un „secretar“ Chirica. Apare pribeagul „Mitropolit al Serbiei“, Fanariotul Leontie. Nu lipsește din societate însuși guvernatorul, cu nume și iscălitură de grec, Constantin Antonovici Katakatzî.

La moșie sînt slugile: Smaranda Hagiica și fata Ruxanda, „coana Smaranda Calafati“, văduva Elenca Bulat, cu cei doi copii, „veche slujnică, săracă și credincioasă“, Marghioala, „fata Vărvarii Găină, manca răpos. fiului Mihălachi“, Ioniță Pascal, „Marghiolița, fiica lui Costandin Zagora“, „manca“ lui Scarlat, Ecaterina, „fata Lisnicului Petru“, cu soțul Grigore, birnic, Andriana Mîrzac, dă-

¹ V. Iorga, *Acte și fragmente*, II, tabla.

daca aceluiași Scarlat. Este și o „copilă mică luată de suflet“, Maria.

Cu Moldova relațiile sînt mai puține. Nu se uită în testament mănăstirea Neamțului din țara „unde m'am născut“. Afacerile de bani sînt acolo : împrumuturi la Banul Mihalachi, la boierul Vîrnav, la „vărul Ioan Neculce“, toți răi platnici, lăsați în pace.

Totuși femeia pioasă care lasă a se face cîte o biserică pe fiecare moșie și să nu se vîndă Țiganii, cari ar putea fi și liberați, ea, care scrie de obicei grecește și zice Moldovei : „Bogdania“, înseamnă că fata de suflet să fie dată la învățătura „moldovenească“, și apoi la cea grecească.

„În numile lui Dumnizău, unii sfintii Troiță prè-slăvită, a Tatălui și a Fiului și a Sfântului Duh, amin.

Eu, roaba lui Dumnizău Elenco, fiica prè-cinstitului boer din Moldaviea, biv Mare Logofăt Grigori Sturza, și a răposatii Domnița Marioara Calimah, cerșând mai întăi de la sfântul Dumnizău nostru Iisus Hristos și de la toți pravoslavnicii creștini ertare păcatelor mele, asămine ertare să aibă și toți cei din urma mē de la acelaș Dumnizău, și cunoscut fiind mie că întru această vremelnică viață nădăjduesc de a mai trăi, dar și moartea fără veste sosăște, pentru această statornicesc și cē de pre urmă a mē vroință cu avere mē părintăscă, zăstre, daruri și clironomie ce am acum, la trei ai miei prè-iubiți fii : Grigore i Elenco și Scarlat, să o aibă moștenire în urma săvârșirii meli și pentru sufletul meu, precum mai gos hotărăsc, sfintili pravili înputernicesc pe mine ca o desăvârșită stăpână ce sânt pe avere mē : gumătate din aceia să o fac ce vroesc și ceialăltă gumătate să o aibă moștenitorii miei. Eu însă cu iubire ce am pe ai miei fii, ca să să poată cuprinde la mai bun folos, unesc pe Grigori și Elenco părtași la un loc, iar pe Scarlat și cu mine asămine, adică spre pomenirea sufletului meu unesc părtași iarăș la un loc :

1-tăi. Dou moșăi, Cobanii și Tomeștii, de la Țănt. Eșului, în cuprinsul oblastii Besarabii, ce li am drepte zăstri a meli de la părinți, cu toate acareturile ce să gășăsc pe dănsăle, iazuri, mori, vii, crăcme și casă, cu alte heiuri boirești, le las și le dau după săvârșire mē cu toate documenturile atingătoare de dănsăle, de veci ocini la acești doi fii ai miei, Grigori și Elenco, ca să le aibă amândoi de o potrivă, frățăști.

2-le. Moșăea Pohribenii, cu partea de Suleni, iarăși asămîne a meli di zăstri, cu toate acareturile ce să găsească pe dănsăle, iazuri, mori, vii, crăme și casă, cu alte heiuri boierești din Țănt. Orheiului, tot cuprinsul oblaștii Basarabii, după documenturi atingătoare de dănsăle, iarăși în urma vieții meli le las și le dau de veci ocini fiului meu Scarlat, ca să le aibă însuși pentru sine.

3-le. Viile cu livadă roditoare i casă, crămă și alti ce să găsească în cuprinsul locului acestor vii aflați din driapta Prutului, în Moldavia, iarăși drepti ali meli, danie de la răposata maică-mè, le las și le dau de veci, precum și vroința maică-mi au fost, în urma vieții meli, numai fiicii meli Elenco, ca să le aibă însuși pentru sine.

4-le. Moșea Budeștii, cu toate cătră dănsa alăturate săliști și cu toate acareturile ce sânt pe dănsăle, iazuri, mori, vii, livadă și casă, cu alte heiuri boierești, tot din Țănt. Orheiului, iarăși a mele dani, tot di la părinți, le las și le dau cu toate documinturile atingătoare de dănsăle, în urma vieții mele, fiului meu Scarlat, căci așa au hotărât și părinții miei după scrisoarea de dani ce mi-au făcut, ca să le dau și eu după săvârșirea mè la cari din moștenitorii miei voi vroi, pentru că am giudicat că Grigori și Elenco, ci i-am născut cu cel întâi al meu bărbat, Alecsandru Ghica, sânt înbrătoșați ca să mai aibă averi de clironomie și oi la a lor părinte, dumnealui Ghica, precum iarăși pravilile hotărâsc și vroința celui a lor părinte va urmă; iar acest săngur Scarlat, ci-l am născut cu acest di pi urmă bărbat al meu, Ecsălenția Sa ghegeneralu Harting, să află răzămat numai la această cătră averi di la mine i-am lăsat.

5-le. Toți Țiganii miei, fiind un număr foarte puțan, să aibă după moarte mè iarăși numai fiul meu Scarlat, căci Grigori și Elenco cu asămîne rugari nigreșit că pot fi împărțășăți de la a lor părinte.

6-le. Fiindcă fiul meu Scarlat să află nevrăstnic și sfărșitul meu iarăși necunoscut fiind, după datorie însărcinez cu deplină epitropisăre asupra sa și asupra averii sale epitropi, ci esti unită și cu parte di averi pentru sufletul meu, pe vărul meu Ecsălenția Sa ghegeneralu Alecsandru Sturza i pe dumnealui cumnatul meu Petrachi Mavrogheni și pe iubit fratili meu, dumnealui Vornicul Mihail Sturza, ca, dacă un asămîne sfărșit al meu de viață să va întâmpla a fi în vreme nevrăstniciei ce are acum acest al meu fiu Scarlat, atunța și dumnealor epitropii vor împlini în parte

nevrăstnicului toate căți eu mai sus hotărâsc, și numai din venitul aceștii părți di averi a nevrăstnicului să să facă toate cheltuielile cuviințoasă pentru dănsul și pentru sufletul meu, ce mai ȝos iarăși cu hotărâre anume rânduesc, iar prisosul din acel venit să va puni la bancul înpărătesc din Odesa, spre siguripsăria nevrăstnicului, fiind tot în folosul său.

7-le. Bărbatul meu, Ecsălențea Sa ghegeneralul Garting, precum mă are scărbită și precum însuși s'au tras de o parte de mine, pitrecând a sa viață cu altă fimei, nici de cum să nu fie puțințos de a să amesteca la această averi a mè ce orânduesc la fii, moștenitorii miei, și nici nu are cuvânt Ecsălențea Sa a ceri ceva împărtășări din averea mè, când Ecsălențea Sa, precum mai sus s'au zis, s'au însătrăinat de mine, și pe lângă aceia multă averi di zăstri a mè au rămas cheltuită și pierdută di Ecsălențea Sa, care după pravile și rămăne dator Ecsălențea Sa de a răspunde mie sau în urmă la acești trei fii ai miei, Grigori i Elenco și Scarlat.

8-le. După ce mă voi sfărși din viață, când Dumnezău va răndui, trupul meu să să îngroape la sfânta bisărică din Budești, de voi fi în Basarabia, iar, întâmplându-să un asămine sfărșit cătră altă parte di loc, orișunde va fi, toate cheltuelile îngropării și a griji di după rânduiala creștiniască să aibă de a li face fiul meu Scarlat numai cu a sa cheltuială, căci pe dănsul cu toată partea di averi cuvenită sufletului meu după puterea pravililor și după hotărârea părinților miei, precum și după cè di pi urmă vroință a mè l-am înbrătoșat, și cu care rănduieli are de a urma acest fiu al meu Scarlat îngropare, griji și pomeni cătră locul săracilor, toate pentru păcătosul meu suflet, am anume izvod, scris și iscălit cu slova și mâna mè, prin cari izvod mai având eu și alti mici lucruri, înbrăcăminți i cu alti tot casnice, rânduesc cum trebui a faci el, fiul meu Scarlat, cu dănsăle.

9-le. Fiindcă pi toate moșiile mai sus cuprinsă cere trebuința a să faci din nou bisărici cu zidire di piază și cu toate celi din lăuntru trebuințoasă, după rânduiala legii creștinești, pentru trupescul i sufletescul folos familii noastre și a obștii lăcuitoari aflați pe moșii, pravoslavnici creștini, aceste dar bisărici, lungindu mi Dumnezău viața, săngură eu le voi și faci; iar, întâmplându-să ca să nu profthacsăsc eu, îndatoresc pe arătații moștenitorii averii meli ca, după ce vor intra ei desăvărșăți stăpăni, fiieșticari pe moșiile lor ci li-am hotărât mai sus, să aibă neapărat de a faci

bisăricile, și numai pe fiișteșcari moșie, din veniturile ce sloboadi pe un an de zile, spre a fi lucru săvârșit cu buna rânduială și temeinică, iar, di la săne vrând ei, moștenitorii, de a cheltui și mai mulți bani, ačasta rămăne la a lor bunăvoință; zăticnire nici de cum spre împlinirea hotărării meli să n'aibă a faci, căci pentru asămine îpotrivire acela care din moștenitori pi a sa moșie nu va face bisărică va fi sălit de stăpănire și ocărmuire locului de a împlini. (Ađaus, de altă mână: dacă însă păn pisti trecire de zăci ani nu vor faci pominiți bisărici.)

Al 10-le. Clironomii fii miei, spre împlinirea aceștii dieți, pe care eu o am făcut prin deplină minti și desăvârșită vroință a mē, în viață și întru sănătate găsăndu-mă, precum mai sus am hotărât, au să urmeză, fără nicio strămutare, și să mai aibă ei, fii miei, di la Sfântul Dumnezău și di la mine, maica lor, blagoslovenii, amin.

(Ađaus de altă mână:) Chișinău, anul 1829, luna Iiunii în 1 ză.

Elena Harting născută Sturza.

Ὁ Μητροπολίτης Σερβίας Λεόντιος.

ГЛАТСКІЙ СОВЕТНИКЪ И КАВАЛЕРЪ Іоан Сапано.

ГЛАТСКІЙ СОВЕТНИКЪ И КАВАЛЕРЪ Іоан Bașota, martur.

Над: G. Dimitrii Rășcanu.

Sfetnicu Curții Ioanu Pruncu, martur.

НАДВОРНСКІ СОВЕТНИКЪ Sandul Teodosiu, martur.

ДЕЖЕКИН (sic) Costachi Rusul.

ДВОРЕНИН Vasili Iamandii.

Medăr. Lupu Ros[ă]lt, martur.

ДВОРЕНИН Costachi Botezatu, martur.

ДВОРЕНИН Vasile Cățăchi, martur.

Π. Μαυρογένης.

Grigorie Plithos Serdar, martur.

Ačastă diiată s'au scris de către mine, fiind și martor:

КОЛЕЖСКІЙ РЕГИСТРАТОРЪ Constantin Savva.

(și rusește, în față.)

Tălmăcire după adăogirea ci au făcut în diiată cu însuși slova sa grecești răposata ghineraiușă Elena Hartinca.

Grijăle (rusește *погрѣбени*) mele să le poarte de grijă soră-mia Rocsandra Mavrogheni, din časul săvârșirii meli pār la împlinirea anului, dăndu-i-să cheltuială, asăminea și milile ci însămnez cu

măna surorii meli să să împărtaşcă precum rânduesc: în ziua să-vărşirii mele să să dè la toate bisăricile sărindari în oraşul undi mă voi săvărşi, şi la unile din mănăstiri, ca să mă pominiască, şi, di voi muri în Basarabia, să mă îngroapi la moşia mè Budeştii, şi să dei sărindari la bisărica di acolo pentru tot anul, să mă pominiască, iar, di voi muri la loc strein, acolo unde mă vor îngropa, asămine să dè la acè biserică sărindari pentru tot anul, să mă pominiască, şi, dacă soră-mè nu să afla acolo unde voi muri, să să încredinţazi la orice ipochimen cinstit şi cu bună cugetari vor socoti epitropii fiiului meu Scarlat Harting sau oricari din rude-niile mele să va afla lângă mine foarte casnic, ca să facă grijile mele şi să împartă la săraci milile cari însămnez, în zăoa îngropării mele să împartă la săraci câte rânduesc mai gos, asăminea şi la împlinire anului, în vremi când îmi vor faci grijăle mele să dei la săraci câte rânduesc :

Lei

1.000 să să împartă la săraci în zăoa îngropării mele; din care se dă 100 lei la Smaranda Hagiica, văduvă, ci are fată Rocsandra.

300 tij să împartă săracilor la 40 zăle, când vor faci grijăle mele.

300 tij să împartă săracilor la 3 luni, când vor face grijile mele.

300 tij să împartă săracilor la 6 luni, în zăoa grijii mele.

500 tij la săraci la împlinire anului, în zăoa grijii mele.

500 să triimată la mănăstire Niamţului, la Moldova, îndată după moarte mè, ca să mă pominească, fiindcă acolò m'am născut.

100 să să triimată la mănăstire Tabării, în Besarabie, ca să mă pomeniască.

3.000 adică trii mii lei fac, bez cheltuiala îngropării şi a grijălor mele, care cheltueli a îngropării mele pentru deşertăciuni şi ţarmonii să fie foarte măsurate.

1.000 să să dè după moarte mè cucoanii Smarandii Calafati şi după un an după ci va lua (?) aceşti 1000 lei să ei pi totu anul câte 600 lei în vadè di 6 luni, din veniturile fiiului meu Scarlat, şi să-i numeri epitropii fiului meu Scarlat, păr va agiunge el în vrăstă legiuită, şi atunci să aibă a lua cucoana Smaranda Calafati

di la însuși fiul meu acești 600 lei pi tot anul în toată viața sa, și să o iubească copii miei, și să-i poarte de grijă ca pe însuși maica lor.

500 lei Elencăi Bulat, văduvă, ci esti în slujba mè, cu doi copii, și, di nu să va afla în slujba mè când voui muri, iarăși să i să dè acia ce rănduesc, fiindcă esti vechi slujnică a mè, săracă și credințoasă, și să i se dè și din straile mele celi mai buni și alte lucruri ci să vor găsi, o saltè, un oghial, doi peri[ni], 2 prostiri, 2 fețe de perini, 3 rochii, 2 cămeși și alte mărunțisuri.

500 lei Marghioarii, fetii Vărvarii Găină, manca răpos. fiului meu Mihălachi, și, când să va mărita fata, să i să numeri banii ci însămnez.

500 lei vechi slugii mele, lui Ioniță Pascal, și, di nu să va afla în slujba mea, tot să i să dè acești cincisute lei, și fiul meu Scarlat să-i poarte di grijă în toată viața sa lui Ioniță Pascal.

500 las Marghiorii, fiicii lui Costandin Zagora, să i să dè când să va mărita.

6.000 manca Caterina a fiului meu Scarlat, fata Lisnicului Petru, măritată cu Grigori ci s'au scris birnic în Budești, să fie scutit bărbatul ei și toți copiii în toată viața lor de zăle de havaleli și de bir, și să-i poarte de grijă fiul meu Scarlat în toată viața ei, dându-i câți zăci lei pi lună.

Andriani Mărzea, dădaca fiului meu Scarlat, să-i poarte de grijă fiul meu în toată viața ei, dându-i câți doizăci lei pi lună; câte strae rămân din celi ci am, să le împartă mai întâi la casnicii mei, și câte vor mai rămânè la săracii di afară.

Pi slugile mele și slujnicii să-i socotiască drept și să li plătiască hacul lor mă rog, și pi Țigani ci-i las în diata mè fiului meu Scarlat, de nu-i vor trebui, să-i sloboadă, dar să nu-i poată vinde. Câți și câte îmi vor purta di grijă la boala mea, să-i mulțămiască pentru ostinelile lor, și la îngropare mea asămine, câți încă-mi vor agiuta.

Toate datorile mele mă rog să să plătiască nigreșit fără vre o pricinuire, ca să nu rămăe încărcat sufletul meu, după însuși scrisăle dă mine sănături și altile asămine, iarăși cu iscăliturile mele, cum și acele ci am însămnate în condicile mele cu condeiu meu.

Doi șaluri mai bune a mele să să dè fiicii mele Elenco Șubin, iar celelalti trii șaluri să să dè fiului meu, Scarlat: patru șaluri dintr'aceste să află la tatăl meu, și unul esti la mine.

O părechi brățăli ci să află la tatul meu cu atinci (*sic*) să să dè fiicii mele Elenco pentru aducire aminte ; celealti lucruri a meli și gospodării a casăi rămân fiului meu Scarlat.

Mă rog fratilui meu, copiilor mei pi casnicii mei oamini pentru dragoste mē și aducire aminte de mine să-i chivernisască și să-i ocrotiască.

Celi di sus în cuget curat li-am însămnat și li-am rânduit, și așa mă rog să să săvârșască fără să să facă asupraire cuiva, și acei ci vor sta la acești vor avè darul și blagosloveniia sfântului Dumnezeu.

Și acești toati scriindu-le eu însuși [cu] mână mē, am iscălit.

Bodești, 1829, Iuni 10. Elenco Harting, născută Sturza.

P. Mavrogheni, Dimachi Gheoca, martur ; Lupu Roset, Ioan Luca.

Iată că însămnez și ci am să eu cu săneturi di la Eși.

Un sănet a Banului Mihălachi, di unsprezăci mii lei și cinci sute, din 1820, cu dobândă ; din cari bani nici dobânda n'am primit până astăzi ; care sănet să află la tatul meu, ca să scoată banii di la Banu Mihălachi, să să istovască opt sute galbeni ci m'a împrumutat cu sănet.

Un sănet a lui Vărnay, din 1821, pentru 2.500 lei cu dobânzi, din cari bani nici dobânda n'am luat, care sănet să află la dumnealui Grigori Plithos, fiindcă l-am trimis la frati-meu cu dănsul ca să-mi scoată acești bani.

Un sănet Vlădicăi Efhaiton, datoriiia mănăstirii, pentru 3.000 lei cu dobândă, din 1828, din care bani nici dobândă n'am luat. Acest sănet să află în părținile (*sic*) mele.

Un sănet di 1.000 lei din 1826 cu dobîndă, a vărului Ioan Neculce, cari sănet să află la Todirașcu Rafailă, lii (*sic*) l-am dat ca să-mi scoată banii, și nu i-au scos.

Un sănet din 1820 a răps. maicii mele pentru 3.150 lei cu dobândă, care sănet să află în hărțile mele.

Elenco Harting.

P. Mavroeni.

Grigorii Plithos Sardar.

O copilă mică ci am luat-o de suflet, anume Marie, să-i poarti di grijă Carlu meu și epitropii mei, să o puie să înveță carte moldoviniască și rusască și cusuturi, și, când să va mărita, să o înzestrezi fiul meu Carlo, dându-i 3.000 lei.

Elenco Harting.

Budești, 1829.

Noemvr. 20.

Din scrisoaria ci am dat fiicii mele Elenco la 15 Săptemvr. a trecutului an 1817 să lămurește că pentru moșie mē de Budești i Dumeștii din oblastul acesta a Besarabiei, de la Țănutul Orheiului, pe care i-am făcut-o danie, au avut îndatorire în curgire de doisprezăce ani a-mi plăti câte șasă mii lei pe tot anul, măcar că venitul iai, precum să vede acum, este zăci mii lei pe an, și să alcătuiască peste tot banii ci să cuvine a-mi da în doisprezăci ani după cuprindere pomenitei scrisori : șaptezăci și doi mii lei. Dar, pentru anii de la acē vremi până acum nerăspunzând aciastă dare ce s'au fost hotărât, după rugăminte ce au făcut, cu părintiască plecare rănduesc ca din acei 72.000 lei ce să alcătue asupra sa, scăzindu-să doăzăci mii lei ce răposata domniță maică-sa prin diiată i-au lăsat, cari aceștie istovindu-să cu chipul acesta, dar va putē a-i mai pretenterisă, ceelanți căți mai rămân, să-i fie dar de la mine, întrebunțându-i întru cele ce va socoti a-i fi mai de folos, și de astăzi înnaintē pomenita moșie socotindu-să de driaptă a sa avere, va avē-o întru vecinică și pacinică stăpănire, fără a fi datoare să mai dei ceva din venitul iai, și volnică va fi ca o deplină vecinică stăpână a moșiei aceștie a o da și a o lăsa prin a sa diiată oricăruē din clironomii săi va voi. Și spre încredințare acestor de mai sus urmiază a mea iscălitură.

Anul 1822, Iunii 6 zile, Chișinău. Grigorie Sturza Logofăt.

Ὁ Εὐχαλτων Θεόκλητος, μάρτυς.

Iordachi Rosăt, Vornic.

Κωνσταντῖνος Ἄντ. Κατακάτσης μάρτυρ (sic).

Vornicul Mihalachi Sturza.

Staatschi sovetnicū Matfei Crupenschii, martur.

Petrachi Mavroghieni, marturū.

Theodor Crupenschi, martur.

Giudicătoria politicașcă a oblastii Basarabiei.

Pentru că scrisoarea această ci o dă dumnealui Logofătul Grigorie Sturza fiicii dumisale Elenco Hartinga iasti supt adivărata iscălitură atīt a dumisale Grigore Sturza, precum și a marturilor, arhiepiscopul Evhaiton Theoclit i Visternicul Iordachi Rosăt, d. gubernator Constandin Antonovici Catacaș, Vornicul Mihălachi Sturza, Staatscoi Sovetnic Matei Crupenschi, Petrachi Mavrogheni

și Teodor Crupenschi, s'au încredințat de cătră această giudecătorie cu iscăliturile cilenurilor presudstviei și punirea peceții împărătești, în Chișinău, anul 1823, luna Octomvre 29 zile.

Împlinirea datoriei prezidentului collejschi sovetnică Ioan Bașota.

Sovetnică Theodor Crupenschi.

Sovetnic Pavel Măcărescu vt. post.

Secretari Chirica (l. p.).

(Pecete mare rusească.)

V. și Iorga, în Buletinul frances al secției istorice a Academiei Romine, 1930.

N. Iorga.

Tipăriturile armenesți din România

de H. Dj. Sirouni.

În timp ce România serbătoră centenariul presei și pe Gheorghe Asachi, fundatorul primului ziar românesc din Moldova, ne-am simțit datori să aruncăm o scurtă privire asupra tipăriturilor armenesți din România.

Nu pentru că Gheorghe Asachi ar fi de origine armenescă, după cum amintesc dd. profesor N. Iorga¹, E. Lovinescu², V. Bogrea³, s'a făcut această încercare, ci pentru că același Asachi i se datorește renașterea culturală a Armenilor din Moldova (pe la jumătatea secolului trecut) și prima tipografie a lor.

Obștea armenescă din România n'a fost bogată în stabilimente de artă grafică. Aceasta se explică ușor prin numărul relativ mic al Armenilor din țară și prin puțința ce o aveau de a-și procura cărțile necesare din Veneția și mai ales din Constantinopol.

După o tabelă manuscrisă a părintelui Kaftanian se pare că prin anii 1649 s'ar fi tipărit, în Tipografia Metropolitană din Su-

¹ „Rolul pe care Armenii îl au în literatura românească dînd țerii poeți (se asigură că și Asachi)...“ (N. Iorga, *Armenii și Romîni*, 1914, București, p. 74).

² „După Păharnicul C. Sion, Lazăr Assakiewicz, tatăl lui Gheorghe Asachi, fost Armean, de origine din Podolia“ (E. Lovinescu, *G. Asachi, viața și opera sa*, p. 9).

³ În privința originii armenesți a familiei Asachi, în care credea și Săulescu și alți contemporani, V. Bogrea observă, în *Daco-România*, II, p. 791, că numele de Assachievici se găsește în lista de nume armenesți din Polonia (Hanusz, în *Archiv für sl. Phil.*, 1885, p. 477) supt forma Sahaghiewicz, Isakiewicz.

ceava, o Evanghelie în limba armenescă. Nu puturăm însă descoperi până acum niciun exemplar din această Evanghelie, despre care se vorbește și în monumentală lucrare *Tipar și Literă* a defunctului Teotic, lucrare apărută în 1912, la Constantinopol, cu ocazia jubileului de o mie cinci sute de ani de la inventarea alfabetului armenesc.

Cu ocazia unei călătorii recente prin mai multe orașe din Nordul țării am cules câteva note referitoare la viața comunităților armenesti. Trăind în acest mediu, nici Armenii n'au rămas nepăsători și, devenind pe de o parte folositori țării ospitaliere pe tărîmul economic, ca negustori și agricultori, au căutat să se și cultive. Astfel Iașiul au devenit un centru cultural al Armenilor din România, cuprinzînd în zona aceasta culturală și orașele apropiate cu locuitori armeni. Vedem că Armenii din Iași, pe lângă școli bine organizate, au înființat, prin anii 1847, și o tipografie.

Dacă sufletul acestei mișcări culturale a fost Iacob Buiucliu, nu e mai puțin adevărat că s'a bucurat de tot sprijinul lui Gheorghe Asachi, unul din cei mai rodnici reformatori ai principatului Moldovei, care a fost și un factor de căpetenie al renașterii culturale a Armenilor din Moldova, cum explică biograful lui Grigore M. Buiucliu (Academia Română, *Gr. M. Buiucliu*, București 1914, pag. 32.)

„Cererea ce Eforia armeană înaintă în acest scop Domnului țării găsi un puternic apărător în persoana ilustrului Gheorghe Asachi, cel cu concursul căruia, nu de mult, Mihai Sturza-Vodă organizase învățămîntul public în Principat.

„Făcînd un apel călduros la el, Iacob Buiucliu era sigur să-i deștepte simpatia pentru cauza Armenilor, de care era legat prin originea lui, de și o contestă unii. Înriurirea acestui eminent bărbat era hotărîtoare, atît asupra boierilor cari alcătuiau Epitropia Învățătorilor publici, unde era referendar, cit și asupra însuși Domnului, care, după numeroasele încercări ce făcu cu el, căpătase o deplină încredere în sfaturile lui. Așa și astă dată, plecîndu-se stăruințelor lui Gheorghe Asachi, Mihai-Vodă se hotări în anul 1841 să sloboadă un hrisov prin care, arătînd că datoria lui este de a face să se dea o învățătură uniformă“ tuturor neamurilor de supt oblăduirea sa, propășitoare către același scop de civilizație, poruncește „să se ia supt ocrotirea Epitropiei Învățătorilor Publice școlile naționale armenе, punîndu-le pe aceiași treaptă cu

celelalte școli publice, și cu aceasta ca pe lângă celelalte materii să se propoveduiască în ele limba, religia și istoria Armenilor“.

Asachi a fost și principalul inspirator și sprijin al înființării tipografiei armene din Iași. Epitropia Bisericii armene procură literele pentru a se tipări cărți armenești de școală, iar tipografia se instalează în tipografia „Albina“, întemeiată de Gheorghe Asachi.

La Botoșani am dat peste actul de mai jos, referitor la tipografie:

„Deschiderea tipografiei armene din Iași.

„Cunoscut este că nația armeană spre a scăpa de asupriri, depărtându-se din locurile strămoșești, au aflat în Moldova o nouă patrie, îmbrătoșare frățească din partea poporului și o protecție îngrijitoare a Domnitorilor, pentru că a ei caracter blind și aplecarea către comerț și industrie a făcut-o a fi o parte folositoare a împoporării acestei țări.

„Supt scutirea legilor mintuitoare, de care se guvernează Moldova, nația armeană a petrecut aici multe veacuri în asemenea indeletniciri, în niște timpuri pe cînd bărbații înțelepți și înțelegenti, răspîndiți prin alte straturi, se îngrijiau învățăturilor și luminarea tinerimii nației. Pentru acest scop la Veneția Părinții Mehitariști înformase școli și tipografie, de unde ieșiră felurite cărți folositoare și bărbați inzeștrați în deosebite ramuri de învățătură. Asemenea așezăminte de învățătură se văd sporind din zi în zi prin fundații mărinimoase, precum, afară de Academia de Veneția și cea de Viena, Paris, Moscova, Smirna, Constantinople, etc.

„Greutățile cu care se luptă acele așezăminte și cu înțelepciune le 'nvinge, mai cu seamă în locuri puțin lăcuite de Armeni, și folosurile cele vederate ce derază de la ele, au îndemnat pe fruntașii nației din acest Principat, unde se mutară o deajunsă împoporare de Armeni, de a înființa școli începătoare pentru junime. Această dorință vrednică de laudă au aflat în Guvernul părintesc a Prea-Înălțatului Domn Mihai Sturza o protecție binefăcătoare și iată că, prin mijlocirea onoratei Epitropii a Învățăturilor, de cîtiva ani, afară de școala centrală la Iași, s'au mai înființat și la Roman, Botoșani, Tîrgul-Ocna și Focșani școli începătoare pentru junimea armeană, unde profesorii predau în limba nației și în alte limbi învățăturile folositoare, prin care junii ce cu vrednicie vor deplîni acel curs vor putea lesne purta sar-

cina de artist iscusit, de neguțitor iconom, înțelept și alte dregătorii, care deschid o carieră folositoare și cinstitoare.

„Privind apoi la greutățile care se întâmpină întru aducerea de peste hotar a cărților scolastice în limba armeană, care în totul nu pot fi potrivite cu cele trebuitoare pentru aceste locuri, tot acea bunăvoință a fruntașilor nației și a doritorilor luminăriei au cerut și informarea unei tipografii cu caractere armene, care, după înaltă învoire, rostită prin adresa onor Secretariat de Stat supt No. 171, s'au și înființat la Iași, în Institutul tipo-litografic a „Albinii“.

„Ăstă punere la cale se aduce la cunoștința tuturor ce se îndeletnicesc cu literatura armeană, ca să se poată folosi din acest nou așezământ care, sub de aproape privighere a Guvernului, va aduce nației pre lingă folosuri morale și materiale laudă în lumea civilisată...

Iași, luna Ianuarie 1847.“

Adăugăm că aici s'a tipărit în anul 1850 în limba armeană „Cartea de rugăciuni“ pe spesele Clucerului Hacichian din Roman.

Pe această carte este menționată ca editoare „Tipografia Aramian“, nume ce-l purta probabil secțiunea armeană a tipografiei „Albina“. Mi-a fost imposibil să constat cât timp a durat secțiunea armeană din tipografia „Albina“ și ce tipărituri s'au făcut.

Am putut constata numai că eforia armeană din Iași, în Martie 1868, avînd în vedere că nu are mijloace în de ajuns pentru a o putea susține ea însăși cu cheltuielile sale și că tipografia a lucrat până acum fără a se plăti lui Asachi decît numai cheltuielile întreprinșate, decide să restituiască acele litere, „d-l Asachi fiind acum într'o vristă destul de bătrînă“ și temîndu-se că după moartea sa alții să-și însușească acele litere.

Să adaug cu această ocazie că mi-au trecut prin mină o serie de publicații armenesti tipărite în această tipografie.

O carte de impresii de călătorie în România, Ungaria și Polonia, publicată în 1877 de Arșag Altunian, poartă mențiunea că ar fi fost tipărită, „în tipografia Societății Armenia din Focșani“. Nimeni nu știe însă despre existența unei atari tipografii în Focșani. Astfel încît inclinăm mai mult a crede că menționarea pretinsei tipografii n'a putut fi decît un truc al autorului, spre a deruta

vigilența autorităților turcești din Constantinopole, unde probabil zisa lucrare a văzut lumina zilei.

O altă tipografie în timpurile mai recente a fost aceea a preotului Leon Papazian din Galați. Acest preot meritos, care învățase arta tipografică la mănăstirea Sf. Iacob din Ierusalim, a desfășurat între anii 1889 și 1906 o frumoasă activitate extra-bisericească, ceea ce este o raritate la clerul nostru. Avea o colecție destul de bogată de litere armenesti și românești și o presă de mină. Toate lucrările au fost zețuite de el. Astfel preotul Papazian a tipărit Anuare (1895-1890), o carte de stil epistolar (1896), „Istoria Bisericească“ de episcopul Melchisedec Muratian, „Armenii din România“ de preotul Mamigonian din Focșani, „Nuvele instructive“ (1902), etc. La Expoziția din 1906 din București preotul Papazian a obținut medalia de argint.

O altă încercare a fost aceea a defunctului Ariz Lazăr, care a înființat în București prin 1913 o tipografie unde a tipărit între altele Anuarul armeano-romin, cuprinzând și o parte literară cu traduceri din Eminescu, etc.

Tipografia aceasta a dispărut la izbucnirea războiului mondial.

Să amintim cu această ocazie, că secțiuni armene au avut și unele din tipografiile romine. Așa au avut secțiuni armene tipografiile Jean Sabetay, Göbl și mai ales Cartea Românească, unde s'au tipărit cărți armenesti și reviste.

După războiu ziarul armenesc „Nor Arșalius“ își are tipografia proprie, din anul 1922 și până în zilele noastre. Pe la sfârșitul anului 1927 gazeta săptăminală „Haiastan“ își are tipografia ei proprie.

* * *

Și, pentru că centenariul presei românești ni-a dat ocazia să scriem aceste rânduri, nu este fără interes a reda aici lista publicațiilor periodice în limba armeană apărute în România :

1. *Arax*. Apărut în anul 1915 până la numărul V, redactor fiind Asdurx Navarian.

2. *Ari* (Voinicul), Buletinul Uniunii armene de cultură fizică (Homenătmeu), publicat de Comitetul Central din România al susnumitei Uniuni.

3. *Bahag* (Străjerul), gazetă săptăminală, apărută supt direcția d-ului Melconian, în anul 1927. Au apărut numai șapte numere.

4. *Daşnacŭtian or*, număr festiv anual, 1926-1928, publicat cu ocazia aniversării organizaŭiunii armenice „Daşnacŭtiun“.

5. *Ecoul Armeniei*, apărut la 15 Iunie 1912, ca revistă bifulnară, scrisă jumătate în limba armeană și jumătate în limba română, partea românească fiind supț redacŭia d-ilor A. Iracovide și Alexandru Nădejde, iar partea armeană de Levon Şahazizian.

6. *Erghir*, organ săptăminal (1925-1928), apărut până la numărul 208 supț redacŭia Părintelui Măgirdici Bodurian și H. K. Atanasian.

7. *Hai Mşaguiti or* (Ziua Culturii Armenice), număr festiv anual, 1928, publicat de Biblioteca Centrală armeană din România.

8. *Haiastan*, organ săptăminal, începind din Decembre 1927, din iniŭiativa lui Onnig Vartanian.

9. *Hraztan*, lunar, 1927, apărut până la No. 3, redactor fiind Sarchis Saruni.

10. *Ynknavar Haiastan* (Armenia Independentă), 1916, organ bisăptăminal, care a apărut până la numărul 30.

11. *Kaguti Ţain* (Glasul Comunităŭii), 1923, ziar de informaŭiuni, apărut până la numărul 5, supț redacŭia Păr. M. Badurian.

12. *Karun* (Primăvara), gazeta copiilor, 1925, apărut până la nr. 3 supț redacŭia H. Atanasian.

13. *Karazan* (Biciul), 1921, gazetă umoristică, supț redacŭia d-rului Levon Hamparŭmian.

14. *Masis*, organ săptăminal, 1920-1922, apărut până la nr. 64, redactor fiind Părintele Măgirdici Godurian. Avea o parte scrisă în limba românească de Kamer Arşavir.

15. *Meghu* (Albina), gazetă umoristică, 1925, apărută până la nr. 4, supț redacŭia d-lui Simon Koren.

16. *Navasard*, periodică, literară și artistică (1923-1926) : au apărut 24 fascicule, redactor fiind H. Dj. Sirouni.

17. *Nor Arşalius* (Răsăritul Nou), organ bisăptăminal, începind din anul 1922 până în zilele noastre, redactor Paruir Levonian.

18. *Paras* (Farul), 1924, gazetă săptăminală, au apărut cinci numere, redactor : Kamer Arsavir (V. Mestugian).

19. *Şepor* (Cornul), 1912-1913, publicaŭie lunară, supț redacŭia lui Levon Lanis (Şahazizean).

20. *Ţiŭavan*, 1924, publicaŭie literară, apărută până la nr. 3, redactor fiind Părintele Măgirdici Bodurian.

Correspondența inedită a lui Constantin Brâncoveanu cu bailul Ascanio Giustinian

Raporturile dintre Constantin Brâncoveanu și Ascanio Giustinian, bail al republicei Veneției la Constantinopol, ni erau cunoscute până acum din două scrisori publicate în colecția Hurmuzaki (*Documente privitoare la istoria Românilor*, IX, partea 1, DXLIV și DXLVIII). Aceste scrisori, culese de Eudoxiu Hurmuzaki în Biblioteca Marciană din Veneția, sînt însă cele trimise din Constantinopol de bailul venețian Domnului Munteniei. Prima e datată din 5 Iulie 1703, iar a doua din 28 Ianuar 1704.

Lucrînd în Arhivele de Stat din Veneția din îndemnul și cu sfaturile d-lui profesor N. Iorga, am putut descoperi în corespondența bailului de Constantinopol, și anume printre scrisorile primite, trei scrisori de-ale lui Constantin Brâncoveanu adresate lui Ascanio Giustinian, precum și originalul unei scrisori adresate de bail Domnului.

Aceste patru scrisori se găsesc printre cele trimise bailului de către consuli venețieni din Durazzo, Smirna, proveditorii generali din Moreia și din Dalmația, etc. În scrisorile consulului din Durazzo, Pietro Rosa, sînt informații pline de folos pentru istoria comerțului orașului Moscopole, infloritorul centru cultural al Romînilor din Albania în veacurile al XVII-lea și XVIII-lea. Negustorii din Moscopole, „i mercanti di Moscopoli“ sau „i mercanti moscopoliti“, cari apar foarte des, spun ei însiși, în corespondența lor grecească, păstrată în „Documenti greci“, că merg în „Vlahia“, deci în Muntenia, după ceară. Tot în epoca lui Brâncoveanu, Grecii din Epir, din localitățile Ianina, Paramythia, vin în Muntenia, și în toată corespondența, păstrată în „Carte greche“, a lui Nicolae Glykys, vestitul tipograf grec ianiot stabilit la Veneția, e vorba de „ceara din Vlahia“.

Atît cele două scrisori publicate în colecția Hurmuzaki, cît și cele patru inedite reproduse aici sînt din anii 1703, anul călătoriei lui Constantin Brâncoveanu la Adrianopol și la Constantinopol, și 1704.

Reproducem și scrisorile din colecția Hurmuzaki pentru ca să avem toată corespondența. Scrisorile inedite vor fi redată cu litere cursive.

În ziua de 3 Iulie 1703, Ascanio Giustinian scrie următoarele lui Constantin Brincoveanu :

Excellentissimo Domino Ioanni Constantino Basarabae,
Voivodae Valachiae.

Priusquam discederem Venetiis, mihi per procuratores tuos tuo nomine pervenerunt eximia tuae in me benignitatis officia, quae quidem fuere gratissima, nullo enim praecedente merito erga ministerium et personam meam, puri cordis et benevolentiae tuae sunt testimonia. Huc favente Deo post longi itineris incommoda, cum incolumis pervenerim, adventus mei notitia tibi in primis delata, grati animi erga te officia, ut compar est, adimplere vellem ne dedigneris velim. Pro certo habeas, Excellentissime Domine, amorem et benevolentiam tuam utpote plurime facturum, meam quoque tibi fore iucundam putabo si, quacumque data occasione tibi placendi, mandatum tuum mihi pervenire volueris. Ego enim pro viribus efficiam ut meam erga te propensionem tuae nunquam imparem futuram esse dignosces et credas.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Constantinopoli, die 5 Julij 1703.

Excellentiae Tuae

Aditissimus et Paratissimus servus
Ascanium Iustinianum Eques¹.

Constantin Brincoveanu scrie din București, cu data de 8 Septembrie 1703, lui Ascanio Giustinian, asigurându-l de cele mai bune sentimente ale sale și de dorința de a avea corespondență cu acesta, așa precum a avut cu predecesorul lui. Căutînd în corespondența ambasadorului venețian la Constantinopol Lorenzo Soranzo, căruia îi scrie în 1701 Hrisant Notara, arhimandrit al Sfîntului Mormint, nepot al Patriarhului Dosoftei și unul dintre cei mai iluștri reprezentanți ai culturii grecești în țerile romine², și în aceia a bailului Pietro Civran, predecesorul lui Giustinian, înainte de războiul care se termină prin pacea de la Carlowitz, n'am putut da de altă scrisoare a Domnului Munteniei.

În aceiași scrisoare, Constantin Brincoveanu recomandă bailului pe vărul său Toma Cantacuzino, trimis la Constantinopol pentru

¹ Hurmuzaki, IX, 1, no. DXLIV.

² V. articolul nostru „Une lettre inédite de Chrysanthé Notaras”, Académie Roumaine, Bulletin de la Section Historique, tomul XVII, 1930.

anumite afaceri în legătură cu Sublima Poartă, care duce și acele rinduri. Toma Cantacuzino va face în 1711 o politică deosebită de aceea a lui Constantin Brincoveanu, trecind în tabăra rusească și prădînd Brăila, pe atunci cetate turcească.

În „Istoria literaturii românești“, vol. al II-lea, 1688-1780, ed. a II, p. 72, d. profesor N. Iorga, vorbind despre cronica lui Radu Greceanu, scrie următoarele despre Toma Cantacuzino: „Cînd Toma Sulgerul Cantacuzino, vărul Domnului și represintantul acestuia la Poartă, începu să se pară suspect lui Brincoveanu, cronica oficială ni destăinuiește îndată „fumurile și fandasile dă Domnie“ care îndeamnă pe acesta să-și sape stăpînul. Cînd același Toma compromise pe Domn prin declarația sa pripită pentru Ruși, pregătindu-i asifel peirea, Greceanu amintește îngrijirea de care Spătarul trădător se bucurase încă din copilărie din partea Domnului, care-l inițiasse mai pe urmă în toate secretele sale, pe care nerecunoscătorul le vindu ca Iuda. El îl asemănă cu „Eosforiul“, cu luceafărul, „carele au socotit să-și pue scaunul peste norurile Ceriului“, și nu uită să însemne și numele „marghiolilor“ cari-l sfătuiră spre fugă și-l întovărășiră într'însa. Ca un complice al lui Toma ni arată cronica pe Dimitrie Cantemir, „vestitul telpiz“, cu care de multă vreme se înțelesese Toma, „de vreme ce mintea amândorur la acest fel de lucruri blestămățești și necuvioase bine să potrivia“.

Iată conținutul scrisorii latinești din 8 Septembrie 1703, trimisă de Domnul Țerii-Românești bailului venețian din Constantinopol.

Excellentissime Domine,

Aestimatissimas ac gratissimas Excell[enti]ae V[est]rae literas eò quò par est respectu accepi, ex quibus ejusdem ergà me affectum et benevolentiam abundè dignoscere potui, cui et ego ut sufficienter correspondere queam, nullam praeterire occasionem sinam quin puri cordis mei amor, propensio ac desiderium meum eidem omni tempore gratificandi Excell[enti]ae V[est]rae pro viribus pateant.

Hinc, prout Excell[enti]a V[est]ra desiderat eam amicitiam et correspondentiam mecum habere, quam cum Excell[entissimo] Antecessore suo colui, libenter suscipio, et me ad libitum ejusdem sciat semper fore paratum. Harum lator est Ill[ustrissimus] D[omi]nus Thomas Cantacuzenus, consobrinus meus, qui nonnulla propter

negotia apud istam Portam erit aliquandiū mansurus, quem Excell[ent]i[ae] V[est]rae eximio perspecto amori commendatum vellem, ut, ubi necessitas postulabit, ejusdem assistentiam in rebus agendis propitiam experiri valeat. Hisq[ue] ulterioribus favoribus et sincere suae amicitiae me commendans maneo.

Excellentiae Vestrae

Promptissimus et Paratissimus servus

Costandîn Brâncoveanu.

Bucuresti, 8-vă 7-bris 1703.

*Illustrissimo ac Excellentissimo Domino D[omi]no Equiti Asca-
neo Justiniano, Serenissimae Venetiarum Reipublicae ad Otomanni-
cam Portam Oratori, Mihi Colendissimo, Constantinopolim.*

(R. Archivio di Stato di Venezia, Bailo di Costantinopoli, Lettere Ecc. Bailo Kav. Giustinian, 1703-1709, busta 127.)

În scrisoarea din 15 Octombrie 1703, trimeasă din Tirgoviște și scrisă în italienește, Constantin Brâncoveanu recomandă bai-lui pe doctorul Giacomo Pilarino, medicul său și supus al Serenissimei Republi. Pilarino vine în contact și cu negustori greci din București și cu cei stabiliți la Veneția. Nicolae Papsarafi, din București, trimite în 1695 o scrisoare lui Nicolae Caragiani din Veneția, agentul lui Brâncoveanu, prin Giacomo Pilarino: *Mē tō ἔλθῃ τοῦ λογιωτάτου ἀρχοντος ἱατροῦ Πιλαρίνου σὰς ἔστηλα καὶ ἄλλην*, „cu venirea prea-învățatului domn, medicul Pilarino și-am trimes și alta”¹. Pilarino ajunge mai târziu consul la Smirna, *κόσουλός τῆς ἀριστοκρατίας τῶν Ἐνετῶν*, cum ni apare într-o scrisoare din 1711, în care un anonim din acest oraș scrie lui Constantin-Vodă Brâncoveanu pentru fiul său, Iosif, pe care Giacomo Pilarino îl face să meargă la București².

Iată și scrisoarea din 15 Octombrie 1703:

Ill[ustriss]imo et Ecc[ellentiss]imo Sig[no]re,

Con l'occasione che si porta costì à Constantinopoli per proprij

¹ N. Iorga, *Cîteva știri despre comerțul nostru în veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea*, „An. Ac. Rom”. seria II, tom. XXXVII, Mem. Sect. Ist., 1915.

² N. Iorga, *Documente grecești privitoare la istoria Romînilor*, în Hurmuzaki, vol. XIV, partea 1, no. DCCLVIII.

suoi interessi il Sig[no]r D[otto]r Giacomo Pilarini, N[ost]ro Medico, non voglio mancare di raccomandarlo con ogni fervore alle grazie e protezione di V[ost]ra E[ccellenza] con tutto che resti pienamente persuaso che come sudito vero della Serenissima Repubblica, e per conseguenza dipendente di V[ost]ra E[ccellenza] e similmente come soggetto di vaglia, sia per ritrovare appo la di lei anima ogni rimostranza di stima e patrocínio. Questo favore sarà un stimolo à nuove mie obbligazioni, mentre, esibendo reciprocamente me stesso nelle occasioni tutte di di lei servizio, con pregarla pure dell'honore de suoi comandi, affettuosam[en]te mi sottoscrivo.

Tergovista, 15 Ottobre 1703.

Di V[ost]ra E[ccellenza]

Prontiss[im]o e Paratiss[im]o Ser[vito]re

Costandin Brâncoveanu

Ill[ustrissim]o, Ecc[ellentissim]o Cav[alliere] Giust[ini]ani.

All' Ill[ustrissim]o et Ecc[ellentissim]o Sig[no]re Sig[no]re Cav[allie]re Ascanio Giustiniani per la Ser[enissim]a Republica di Venezia Bailo alla Porta Ottomana, Constantinopoli.

(R. Archivio di Stato di Venezia, Bailo di Constantinopoli, Lettere Ecc. Baili Kav. Giustinian e Soranzo, 1700-1709, busta 126.)

Pe aceiași scrisoare se păstrează foarte bine, pe pagina adresei, sigiliul imprimat în ceară roșie, cu stema Munteniei (coroana, vulturul cu crucea, semiluna și soarele) cam așa cum o vedem ca podoabă pe ușa de intrare din biserica Hurezului, și următoarea inscripție latină de jur-împrejur :

CONSTANTIN[US] BASARABA BRANC[OVANUS] D[E]I G[RATIA] ELECT[US] VAIVODA PRI[NCE]PS VALA[CHIAE].

În raportul lor din 17 Novembre 1703 către dogele Veneției Alvisé Mocenigo II, găsit de Hurmuzaki în Arhivele de Stat din Veneția, ambasadorul Lorenzo Soranzo și bailul Ascanio Giustinian vorbesc despre bunele lor relațiuni cu Constantin Brîncoveanu :

Serenissimo Principe,

.....Anco a nome del Vaivoda di Valachia fossimo ultimamente complimentati, et al di lui Nipote e Ministro che ne fece l'offi-

cioso passo (*sic*) con gl'altri Ambasciatori dello stesso tenore habbiamo fatto comprendere la nostra sincera corrispondenza alla buona amicitia del Vaivoda.

Vigne di Pera, 17 Novembre 1703.

Di Vostra Serenità,

Lorenzo Soranzo Kav. Proc., Ambasciator Estrordinario.

Ascanio Giustinian Kav., Baifo alla Porta Ottomana.

(Hurmuzaki, IX, 1, no. DXLVII).

Despre Giacomo Pilarino scrie și Ascanio Giustinian lui Constantin Brâncoveanu :

Al Principe di Valacchia Costantino Basarabba.

Gode il titolo di suditto della Serenissima Republica il dottor Giacomo Pilarino, con il quale le è dovuta tutta l'assistenza e protezione di questa carica. Ma gode la grazia di Vostra Eccellenza che lo fa considerare anco nel mio particolare con tutta la distinzione che si deve al merito di così qualificato soggetto che lo raccomanda. Agli incontri ch'egli mi porgerà di suo vantaggio, potrà Vostra Eccellenza comprendere quanta è la stima ch'io faccio dell'Eccellenza Vostra e autenticherà lui stesso il molto desiderio che io conservo d'impiegarmi nelle occasioni tutte del di Lei servizio. Stimo fortunato pure l'incontro in cui s'è compiacciuta di porgermi motivo di rassegnarle l'affettuosa cordiale devotione con cui mi dichiaro.

Pera di Constantinopoli, li 28 Genajo 1703 M. V. (1704).

Di Vostra Eccellenza

devotissimo servitore

Ascanio Giustinian Cav.

(Hurmuzaki, XI, 1, no. DXLVIII).

In scrisoarea din 13 Martie 1704, trimeasă de către Constantin Brincoveanu din București și scrisă în italienește, e vorba de Ștefan Cantacuzino, vărul Domnului, fiul lui Constantin Stolnicul și viitor Domn al Munteniei (1714-1716). Ștefan Cantacuzino, care e trimes la Constantinopol pentru treburile țării, „per certi affari di questa afflitta Patria“, ca și alți boieri, duce și scrisoarea ballului. Mai e vorba apoi de niște scrisori trimese prin Constantin Brincoveanu, după cum reiese și din răspunsul lui As-

canio Giustinian, la Viena, și de altele trimise Domnului Munteniei de către corespondentul său din Veneția pentru bailul venețian din Constantinopol. Constantin Brincoveanu, care avea de secretar pe Italianul Del Chiaro, avea și un agent la Veneția, pe Nicolae Caragiani, „la care venia uneori și Mano Apostolu, trimisul pentru cumpărături al lui Vodă“ (N. Iorga, *Cinci conferințe despre Veneția*, p. 148). Acest Nicolae Caragiani era în legătură cu Românii din Moscopole și cu negustorul grec Nicu Papasarafi din București.

Iată și scrisoarea din 13 Martie 1704.

Ill[ustrissi]mo et Ecc[ellentissi]mo Sig[no]re,

La contratta amicitia con V[ostra] E[ccellenza] non permette che lasci passare la presente occasione, colla quale per certi affari di questa afflitta Patria se ne vengono in coteste parti alcuni nobili, fra quali l'Ill[ustrissi]mo Sig[no]re Steffano Cantacuzeno, mio cugino, senza che mi portassi con queste poche righe ad accertarla che nel primiero candore sempre incorrotta gliela mantengo.

Le raccomandatemi da V[ostra] E[ccellenza] si sono colla prima congiuntura spedite, e, dal noto corrispondente in Veneazi sendomi capitate le qui annesse, che saranno forse dalla Nobilissima sua Casa, senza dilazione le avanzo, offerendomele con vivo affetto in ogni altro di suo servizio le potesse occorrere in queste parti per potermi mostrare che sono

Di V[ostra] Eccellenza]

*Prontiss[is]imo e Paratiss[is]imo Ser[vito]re
Costandin Brâncoveanu.*

Bucuresti, 13 Marzo 1704.

Ill[ustrissi]mo, Ecc[ellentissi]mo Sig[no]re Cav[allie]re Justiniani.

(R. Archivio di Stato di Venezia, Bailo di Costantinopoli, Lettere Ecc. Baili Kav. Giustinian e Soranzo, 1700-1709, busta 126.)

Iată și originalul, cu stilul neingrijit și cu ștersături, al răspunsului lui Ascanio Giustinian, nedatat și nesemnat. Cuvintele șterse și care se deslușesc, le reproducem între paranteze :

Al Principe di Valachia,

Mi furono resi li fogli gentilissimi di V[ostra] E[ccellenza] et io che me le conosco tenuto per la bontà (opinione che tiene) che

meco esercita, ogni qualvolta dal Sig[nore] Steffano Canta[cuzeno], di lei cugino, me ne sarà sugerita la congiuntura (di palesare la stima che le professo), haverò anco io campo di farle conoscere quanto sia interessato in ogni di lei avvenim[en]to, comme accoglierò lo stesso sig[nore] con tutta la cordialità quando habbia l'incontro di vederlo. Le rendo gratie distinte per il pachetto si è compiaciuto incaminare a Viena e, desideroso di farmi conoscere, mi dichiaro.

(R. Archivio di Stato di Venezia, Baifo di Costantinopoli, Lettere Ecc. Baili Kav. Giustinian e Soranzo, 1700-1709, busta 126.)

Aceste scrisori ni arată bunele raporturi care existau între Constantin Brâncoveanu și baiful din Constantinopol, Ascanio Giustinian, precum și numele acelora cari erau însărcinați de Domnul Țerii-Românești cu diferite misiuni la Sublima Poartă sau în legătură cu Serenisima Republică. E vorba de Toma și Ștefan Cantacuzino, verii Domnului, și de doctorul Giacomo Pifarino, medicul acestuia.

Valeriu Papahagi.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Încă un pretendent muntean, Ioan Viezure

În cartea lui Brezoianu despre vechile Așezăminte se dă și acest resumat, care vedește un pretendent necunoscut la tronul muntean :

„7056 (1548), August 13, București. Hrisovul lui Mircea, duce și Domn, fiul Radului, duce și Domn, prin care întărește să aibă mănăstirea Cozia moșie la Liești și jumătate din muntele Lupești, de oare ce, această moșie fiind avere a lui Ivan Viezure, care, ridicindu-se împotriva Domniei, și fiind prins de Radul, ducele și Domnitorul, și tăindu-i capul, i-a confiscat aceste moșii, mi-luind cu ele pe Danciul Mureșanul și pe Cristociu, care le-au vîndut mănăstirii drept 1.700 de aspri. De aceia prin acest hrisov se dă mănăstirii voia să stăpînească în bună pace, neavînd niciun drept fiii lui Ivan Viezure asupra-li“.

Originalul ar fi fost la „mănăstirea Cozia“.

Povestea acestui „domnișor“ era total necunoscută.

N. I.

O corespondență necunoscută în limba turcească a lui Scarlat Callimachi, Domnul Moldovei

I.

(Domnul Moldovei, Scarlat Callimachi, cu o adresă din anul 1813 [1228] către Înaltă Poarta presintă chestia rămtnerii în Moldova a prisionierilor musulmani porniți din Rusia, concentrarea lor în Tecuciu, teama simțită cu acea ocazie, scoaterea de pe pământul românesc a prisionierilor pe calea Dunării, și diferite casuri în legătură cu această chestiune.)

Alteță,

Am onoare a vă comunica :

S'a primit una după alta de la Alteța Voastră două ordine : una prin care ne înștiințați că este contra voinții Alteței Voastre rămânerea în Moldova a prisionierilor musulmani porniți din Rusia.

Prin a doua ni ordonați ca, așteptînd sosirea Altețelor Lor Ahmed-Pașa și Ramiz-Pașa, să nu lăsăm rămânerea mai departe în ținuturile noastre a prisionierilor musulmani concentrați în județul Tecuciu din Moldova, și să-i scoatem de pe pământul românesc.

Prin urmare, am început a executa ce ni ordonă voința Alteței Voastre.

Sluga Voastră, eu m'am îngrijit de nevoile prisionierilor musulmani porniți în Moldova.

Afară de aceasta, neținînd seamă că eu nu eram însărcinat cu nicio datorie referitoare la trecerea lor, am avut în vedere acele neplăceri care trebuiau să se nască din concentrarea în țara Moldovei a prisionierilor adunați în județul Tecuciu, și prin urmare am adus pe de o parte cazul la cunoștința Alteței Voastre și pe de altă parte am adunat pe șefi în orașul Iași și li-am comunicat că rămânerea lor în Moldova va aduce neajunsuri locuitorilor săraci, încă de demult supuși la ocupațiune și la miserie mari. Și am încercat a-i îndepărta cu blîndeță de locul unde au fost adunați și a-i trece pe celălalt mal al Dunării, așa că, înainte de a ni sosi ordinul Alteței Voastre, o parte au și fost scoși de pe pământul moldovenesc.

Și, în momentul în care se făceau operațiile necesare pentru expatrierea celorlalți, ni-a sosit adresa Alteței Voastre, pe care am cetit-o șefilor prizonierilor, adăugind că sint obligați cu atit mai mult a executa ordinul Alteței Voastre; punind pe de altă parte emisari speciali, am stăruit a-i scoate din Moldova cu o clipă mai înainte și a-i trece pe celalt mal al Dunării în grupuri de 200-300 de inși.

Cu aceasta am pus la drum de la Tecuciu 1.500 de persoane fără zgomot, și nădăjduiesc că până acum ei sunt sosiți pe celalt mal al Dunării. Prin urmare nimic nu s'a neglijat din partea mea, și s'a făcut tot ce trebuia pentru îndeplinirea ordinului Alteței Voastre.

Însă s'a bănuît că prizonierii sus-menționați, cari se concentraseră în Moldova cu unicul scop de a rămînea la dispoziția sus-zisului Pașă, pierzînd de odată speranțele lor și fiind siliți să iasă din Tecuciu spre a trece pe celalt mal al Dunării, se poate ca ei să se dedea la acte indesezirabile, împinși de miseria lor. Prin urmare, spre a evita orice zgomot, am îndemnat pe șefii prizonierilor să dea ascultare ordinelor Alteței Voastre.

Însă, zilele acestea, mi-a sosit un mare ordin din partea Alteței Voastre prin care reconfirmați ordinele precedente, și care cuprinde amenințări împotriva mea.

Fiind fără vină, și nemeritînd bănuiala Alteței Voastre, am simțit o durere profundă, văzînd că sint expus la supărarea d-voastră, care poate să-mi aducă și moartea.

Peste cîteva zile va porni un alt grup de 300 de prizonieri, din cele 600 de persoane rămase la Tecuciu.

Fiind împotriva voinței Alteței Voastre rămînerea în Moldova a acestor 300 de inși aparținînd Altețelor lor Ahmed-Pașa și în deosebi Ramiz-Pașa, și fiind ordinul Alteței Voastre de a nu se lăsa un singur soldat în ținuturile acestea mai mult decit o singură noapte, am onoare a vă comunica că după sosirea la Iași a Alteței Sale Ahmed-Pașa, care este comandantul prizonierilor, și a Alteței Sale Ramiz-Pașa, acești soldați, în termenul de cîteva zile, vor porni, cu șefii lor, de pe pămîntul nostru.

II.

(Domnul Moldovei Scarlat Callimachi, cu o adresă din anul 1813, [1228] către Inalta Poartă, înștiințează despre ciocnirile dintre

soldații ruși și francesi, în special ocuparea de către Ruși a Prusiei Orientale, luarea Königsbergului și predarea soldaților germani Rusiei.)

Alteță,

Am avut ocașie să vă înștiințez că soldații francesi evacuează teritoriul Rusiei și se retrag pe solul prusian și, în același timp, a face cunoscut situația armatelor Statelor combatante.

Acum am onoare a vă prezenta relațiile de mai jos, după rapoartele primite de mine de la corespondenții miei.

Împăratul Rusiei a publicat un manifest către șefii armatei sale, cu data de Joi, 25 Decembre a. c., prin care face cunoscut că, soldații ruși fiind obligați a pune piciorul în țeri limitrofe, ordonă soldaților săi a arăta o purtare amicală către populația locală și a evita opresiuni de toate felurile.

Pe urmă soldații ruși au pornit în țerile polone și prusiene și au arătat blândeță și stîmă către localnici, făcând astfel simpaică Rusia în fața acestor populații.

Cetatea Königsberg, aparținind Prusiei, a fost ocupată de către soldați ruși, cari au făcut imediat intrarea lor în provinciile orientale ale Prusiei.

Armata rusească a pornit cu trei divisiți : prima spre asedierea Berlinului, capitala Prusiei, a doua spre ducatul Varșoviei, a treia spre fortăreața Danzigului, care mai înainte a fost lăsată Franciei, luându-se de la Prusieni. Soldații ruși au început operația lor pe riul Oder, care trece prin Germania, vrînd astfel a atrage Statele aliate, concentrate pe Rin. Soldații francesi, luptînd supț ordinul regelui Siciliei, s'au retras spre orașul Elbruck, situat pe riul Vistula.

Regele însuși, ori îngrijindu-se de sănătatea sa, adevărat premejduită, ori supț motivul unei boli false, s'a retras în Sicilia, lăsînd comanda [vice-]regelui Italiei.

Generalul frances Macdonald care își întinsese cortul în Mitau, capitala ducatului Curlandei, l-a evacuat, și, avînd sarcina de a se uni cu grosul armatei francese, a pornit spre ținta sa și cu cavaleria armatei prusiene puse la dispoziția sa, trecînd printre soldații ruși. Generalul York, comandantul infanteriei prusiene, rămas înapoi, s'a predat Rușilor cu 9.000 de soldați de supț comanda sa. În convenția de predare a fost pusă o condiție, care obligă și pe soldații prusieni dîntre Königsberg și Memel a se

preda Ruşilor. O copie după această convenţie a fost trimisă ofiţerului Masenbach, comandantul cavaleriei prusiene, care rămăsese supt ordinele generalului Macdonald. Ofiţerul prusian a consimţit, şi părăsind pe generalul frances, s'a predat Ruşilor cu soldaţii de supt comanda sa, în număr de 6.000. Regele Prusiei, nevroidind a semna şi întări convenţia de predare, a criticat şi pedepsit pe generalul York. Schwarzenberg, comandantul suprem al soldaţilor germani, care ajunsese în ajutorul Franciei, şi generalul frances Renier, spre a proteja şi ducatul Varşoviei, au îndreptat pe soldaţii de supt comanda lor spre sus-zisul ducat.

Polonii au ordonat o ridicare în masă şi au început a aduna şi organisa o nouă armată.

În fine, afară de ocuparea Königsbergului, nicio luptă mare şi nicio ciocnire între soldaţii Statelor combatante nu a avut loc.

III.

(Noul ales Mare-Vizir Hurşid-Ahmed-Paşa cu o adresă din 1812 (1227) către Domnul Moldovei, Scarlat Callimachi, scrie că acesta deocamdată să rămâie la Bucureşti, şi numai după evacuarea Iaşilor să pornească la reşedinţa lui, dând cu acea ocaziune şi alte instrucţii Domnului.)

Prinţul meu credincios,

Am primit scrisoarea d-tale prin care îmi exprimi felicitările pentru înălţarea mea la rangul de Vizir şi recunoştinţa pentru numirea d-tale la Domnia Moldovei.

Am aflat că d-ta ai fost de la început supus şi fidel. Prin urmare este şi natural să câştigi simpatia noastră.

Guvernului imperial îi sint cunoscute suferinţile şi miseriile d-tale pentru Imperiul Otoman. Până când prin mila lui Dumnezeu nu se sfârşeşte termenul ocupaţiei, trebuie să stai la Bucureşti. După evacuarea Iaşilor, cum cere datoria d-tale, porneşti din Bucureşti şi pleci la Iaşi, Scaunul d-tale.

Fii stăruitor la ordinea ţerii şi la îndeplinirea lucrărilor necesare. S'a scris Caimacamului. Cind, cu mila lui Dumnezeu, soseşti la reşedinţa d-tale, lucrează cum s'a scris mai sus.

IV.

(Lista darurilor oferite de Scarlat Callimachi, Domnul Moldovei, Sultanului, Validè-Sultanei, prințului imperial, lui Cadin-Efendi și lui Hazine-Ustasi.)

Lista dărilor trimese de mine, Scarlat Callimachi, Domnul Moldovei.

1. Maiestăjii Sale Sultanului : o cutie făcute din briliante.
2. Maiestăjii Sale Validè-Sultana (nu s'a pomenit cadoul).
3. Alteței Sale Imperiale prințului Abdul-Hamid : un lustru de diamante.
4. Alteței Sale mamei prințului imperial : un ceasornic cu briliante.
5. Excelenței Sale lui Hazine-Ustasi : O floare cu diamante.

V.

(Cu o adresă din 1815 [1230] Tunali-Mustafà scrie către Scarlat Callimachi, Domnul Moldovei, ca, potrivit ordinului, să încarce din Galați 1.200 de bucăți de cherestele destinate basinului imperial din Constantinopol pentru flota imperială.)

Alteță,

Sluga Voastră are onoare a vă face cunoscut că toate catargele tăiate anul trecut din Moldova pentru galerele flotei otomane și trimese în portul Galaților nu s'au putut imbarca din cauza apropierii iernii.

M'ați înștiințat că vasele otomane au nevoie de 1.200 de bucăți de catarge, și mi-ați ordonat ca, după deschiderea sezonului mării, să încărcăm ce este gata la Galați pe vasele comerciale mergînd spre Constantinopol, cite zece, douăzeci de bucăți sau să le legăm pe plute, trimetîndu-le astfel la basinul imperial cit mai curînd.

Fiind datoria noastră a executa ordinele voastre stăpînești, am onoare a vă face cunoscut că vom face cit este în putința noastră pentru îndeplinirea ordinului d-voastră, legîndu-le pe plute și expediînd rîpede spre basinul imperial catargele cerute în sus zisa cantitate.

VI.

(Domnul Moldovei Scarlat Callimachi, cu o adresă din 1813 /1228/ către marele negustor armean Manuc-beiu, presintă situația penibilă a Moldovei și nevoia de a procura bani pentru trebuințe cu dobânzi enorme, rugînd să nu fie atît de exigent pentru datoria sa de 21.000 de piaștri.)

Excelenței Sale Manuc-beiu,

Este cunoscut de d-voastră că a fost primit ordinul de la Înalta Poartă, care m'a însărcinat a încasa de la unul din boierii Moldovei, Hatmanul Săndulachi Sturza, 24.082 $\frac{1}{2}$ piaștri, rămași din datoria pe care boierul sus-menționat a avut-o către defunctul beizadea Dimitrașcu.

Suma aceasta fiind transferată pe numele Excelenței Sale Dadvirenzadè-Āga, în contul dreptului său de la defunctul prinț, Excelența Sa (Dadvirenzadè), la rîndul său, a dat o procură spre a-i achita unuia din oamenii d-voastră.

D. Babic, unul din oamenii d-voastră, mi-a prezentat această procură, însoțită cu o scrisoare a d-voastră, prin care ni recomandați a achita la omul d-voastră sus-zisa sumă, spre a o trimete la Dadvirenzadè-Āga.

Pentru a încasa în total această sumă cerută de 24.082 $\frac{1}{2}$ piaștri de la boierul Hatman și a-i încredința omului de încredere al d-voastră, spre a-i trimete Excelenței Sale (Dadvirenzadè) și pentru a retrage actele date de noi boierului susmenționat (Hatmanul Sturza), referitoare la plata sumei, rugăm a căuta, prin Dadvirenzadè-Āga, și a ni trimete actele originale conservate la Vistierie, printre documentele defunctului (Dumitrașcu-beiu).

Ni-a causat mare mirare și durere scrisoarea d-voastră, prin care arătînd situația d-voastră dificilă, ni cereți datoria noastră de 21.000 de piaștri, înainte de scadența termenului. Mirare și durere pentru că trebuia să știți în ce situație dificilă și oprimată se găsește Moldova! În acest moment, în care ne aflăm în așa de penibilă stare și simțim mare nevoie de a ni procura de la unii și de la alții bani cu dobînzi enorme, cererea d-voastră, în două rînduri, de a restitui datoria noastră înaintea termenului nu poate să se împace cu respectul pe care-l am către d-voastră.

Mă intristează mult bănuiala că s'au întimplat oarecare piedeci în calea amicitiei pe care noi o avem de demult.

Este afară de puțința noastră a împrumuta bani spre a acoperi datoria noastră de 21.000 de piaștri și a-i încredința omului de încredere al d-voastră.

Vă rog a nu mai gândi la aceasta.

(Trebuie să adăugim acestei scrisori câteva lămuriri :

Manuc-beiu Mirzaianț, marele negustor armean, care a jucat un rol însemnat la Constantinopol în timpul Marelui-Vizir Bairactar Mustafâ-Pașa și la tratativele de pace din București, în anul 1812, dintre Rusia și Turcia, în adevăr a fost silit să ceară de la Domnul Moldovei datoria sa.

Știm din biografia lui Manuc că acesta, de fel din Rusciuc, a fost amicul intim și omul de încredere al lui Bairactar sau Aledar Mustafâ-Pașa, ajuns Mare Vizir în anul 1812, după o izbîndă împotriva Ienicerilor. Manuc, instalat atunci la Constantinopol, trecea ca unul dintre oamenii de samă ai timpului. Însă după asasinarea lui Bairactar Mustafâ de către Ienicerii răsculați, Manuc a fost silit să părăsească Constantinopolul, de unde a trecut la Rusciuc și pe urmă a găsit adăpost la București, unde avea relații vechi și proprietăți.

Aici a avut norocul de a fi intermediarul păcii ruso-turcești.

Aflînd însă că renumitul răufăcător al creștinilor Halef-Efenûi, ajuns Vizir la Constantinopol, căuta să pună mîna pe el, a simțit nevoia să părăsească și Bucureștii.

Numai în acest moment Manuc cere de la Domnul Moldovei datoria sa.)

VII.

(Domnul Moldovei adresează o scrisoare în 1812 [1227] către Marele-Vizir, în care își exprimă mulțămirea pentru numirea sa ca Domn și în același timp cere scuse pentru neîndeplinirea promisiunii de a trimete daruri.)

Alteță,

Am onoare să vă comunic că s'a primit prin aga odabașilor tatari adresa Alteței Voastre, cu care ne înștiințează că veți onora pe sluga voastră, precum până acum, și mai înainte, cu sentimentele binevoitoare ale Alteței Voastre, și îmi ceruserăți să se trimeată Alteței Voastre blănuri de diferite feluri după lista anexată, exprimînd în același timp și complimente pentru funcțiunea noastră.

În ceea ce privește blănurile de diferite feluri, cerute de Alteța Voastră, blănuri de acest fel nefiind întrebuințate de un timp oarecare în ținuturile noastre, negustorii de articole de menaj nu mai vind pe aici, ci trimet direct spre București și Constanti-nopol. Deci blănuri și alte mărfuri lipsesc la noi. Prin urmare sînt în neputință de a satisface cererea domnului meu.

Sînt nevoit a aduce de la București samur pentru calpacul meu, atît de necesar pentru funcțiunea mea. Acest lucru l-a văzut chiar Rasih-Efendi, unul din oamenii de încredere ai lui Galib-Efendi, omul de afaceri al Alteței Voastre, care este pe punctul de a pleca de la noi.

Casul fiind deci adevărat, am onoare a-l aduce la cunoștința Alteței Voastre și a cere iertare pentru neglijența mea fără voie. Casul acesta este și o dovadă puternică, arătînd cît de dificile sînt lucrurile administrative în țara aceasta imperială, pe care am onoa-rea de a o conduce și care este, de un timp, supusă jugul stră-inilor și supusă la atâtea suferințe; un cas, pe care și Alteța Voastră-l cunoaște bine și prin urmare mă va ierta pentru ne-glijența mea involuntară.

(În traducere sînt excluse, de la începutul și sfîrșitul scrisorii, toate frazele și cuvintele de politeță care se întrebuințau în stilul epistolar turcesc.

Adresa aceasta, care cuprinde și pecetea turcească a lui Scarlat Callimachi, are îndreptări de o altă mînă. Acest lucru înseamnă că adresa a fost gata și s'a refăcut pe urmă, iar o alta s'a copiat după ea.)

VIII.

(Un demnitar al Guvernului turcesc, cu o adresă din 1809 [1224] către Scarlat Callimachi, Domnul Moldovei, exprimă mulțămiriile sale pentru faptul că a fost felicitat cu ocazia numirii lui în ar-mata imperială.)

Alteță,

După ce v'am comunicat prietenește sentimentele mele de iu-bire și de credință, vă înștiințez că de de mult caut o ocașie de a exprima cordialitatea și simpatia mea crescîndă.

Acum am primit și am cetit cu o mare plăcere scrisoarea Al-teței Voastre, prin care imi prezentați felicitările voastre cu oca-

sia numirii mele în armata imperială, adăugind și sentimentele voastre de iubire sinceră.

Sentimentele exprimate de d-voastră mă bucură foarte mult.

În adevăr am fost numit la o funcție în armata mobilizată; numai, pe urmă, un alt firman imperial a ordonat rămânerea mea în serviciul imperial. Prin aceasta vă comunic că vom face tot ce ni este cu putință spre a nu călca datoria noastră.

Cu această speranță vă trimet răspunsul meu, și urez ca și de acum înainte să mă bucur de simpatia voastră.

(La această adresă este adăugat acest post-scriptum:)

În ultimul timp a sosit și din partea armatei imperiale o scrisoare prin care ne înștiințează de sosirea d-voastră.

S'a scris armatei despre sosirea d-voastră.

Să vă conduceți în sensul acesta. Cer de la Dumnezeu mîntuire și sănătate.

IX.

(Domnul Moldovei, Scarlat Callimachi, la 1809 [1224], felicită pe Marele-Vizir pentru înălțarea lui în grad.)

X.

(Marele Vizir, la 1812 [1227], dă Domnului Moldovei, Scarlat Calimachi, instrucțiuni.)

XI.

(Cu o adresă din 1815 [1229] Marele-Vizir își exprimă mulțămirea către Domnul Moldovei, Scarlat Callimachi, pentru scrisoarea de felicitare trimeasă de Domn, cu mîna fratelui acestuia, și-l invită să slujească tot cu credință Înaltei Porți.)

H. Dj, Sirouni.

Cinci piese documentare din Arhivele Ministeriului de Afaceri Străine din Paris

Arhivele Ministeriului de Afaceri Străine din Paris păstrează o colecție de documente, rapoarte, scrisori adresate miniștrilor de Externe ori lui Napoleon al III-lea de către diferiți bărbați politici romîni, care sînt menite să aducă o serie de amănunte și precisări asupra întregii epoci de emancipare de la 1848-1859.

Pentru anul 1848 sînt prea puține inedite, mai toate scrisorile din epoca aceasta fiind cuprinse în colecția „Anul 1848”. Totuși una din rarele piese care să nu fie tipărite în această culegere este scrisoarea lui A. G. Golescu către Bastide, ministrul de Externe, găsită în volumul 48, „Turcia, Memorii și Documente”. Golescu se asociase la acțiunea naționalistă a verilor săi, cea ce-i dădu prilejul să joace un rol însemnat în revoluția din 1848¹.

Scrisoarea, datată din 18 Octombrie 1848, cea ce după stilul vechiu corespunde datei de 6 Octombrie, e relativă la evenimentele petrecute în Muntenia, în Septembrie din același an. E deci o scrisoare care dă informații asupra ultimelor fapte întimplate în Principate și prin ea se cere intervenția diplomatică a Guvernului francez în favoarea patrioților romîni ținuți ca prizonieri și trimiși la Constantinopol de comandantul armatelor turcești, Fuad, eroul ciocnirii din Dealul Spirei².

A. G. Golescu luase și el parte la mișcarea revoluționară din anul 1848 și-l vedem secretar al Guvernului provisoriu din 11 Iunie. În Iulie Guvernul însărcinează pe Golescu și I. Maiorescu cu misiunea de a face demersuri pe lângă cabinetele apusene ca să cîștige simpatii pentru revoluție.

Trecînd prin Budapesta, Golescu ajunge în Viena, unde caută să aranjeze eventuale furnituri de arme și să atragă atenția lumii politice asupra Principatelor. Ajungînd la Paris, caută să cîștige ajutorul republicii franceze în favoarea situației create. În acest timp evenimentele se precipitaseră. Întrarea lui Fuad-Efendi în București produse regretabilele incidente din Dealul Spirei și căderea Guvernului provisoriu instituit de revoluție. Încă înainte de intrarea în capitală, comandantul turc își inaugurase atitudinea de stăpînitor³ prin arestarea delegaților, cari ieșiseră înaintea lui. O parte din ei fură liberați, alții, în număr de patrusprezece, vor fi purtați din închisoare în închisoare pe la forturile de la Dunăre, pînă cînd vor fi depuși pe pămîntul austriac cu condiție să nu mai între în Principate⁴.

Dar campania de persecuție contra patrioților romîni culmi-

¹ N. Iorga, *Istoria poporului românesc*, IV, partea I, p. 86.

² *Ibid.*, p. 105; *Relations russo-roumaines*, p. 303.

³ N. Iorga, *Războiul pentru independența României*, p. 15; *Istoria poporului românesc*, p. 105.

⁴ *Ibid.*

nează prin decretul de exil din 25 Septembre al lui Fuad contra a douăzeci și doi fruntași naționali, între cari Eliad, Chr. Tell, N. Golescu, D. Bolintineanu, Ion și Dimitrie Brătianu, N. Bălcescu¹. Parte dintre ei fură aduși la Constantinopol și ținuti prizonieri acolo. La primirea veștilor asupra soartei „patrioților”, Golescu cere o intrevedere lui Bastide, intrevedere care din textul scrisorii se vede că avuse loc cu o zi înainte; cere sprijinul Guvernului frances in ajutorul prizonierilor. A doua zi se trimete scrisoarea, cu accente sentimentale, prin care se expune starea de spirit din Muntenia, terminind cu rugămintea către Bastide ca să intervie la Poartă pentru a cere amnistia generală în Principate și rechemarea imediată a lui Fuad, creatorul acestei triste situații.

Demersul acesta al lui Golescu, așa cum reiese din scrisoare, n'avea în vedere un program politic cu linii generale, ci prin caracterul lui grăbit urmăria un scop imediat și practic, acela de a veni în ajutorul prietenilor lui politici reținuți la Constantinopole și de a pune stăruință crizei din Principate.

I.

Affaires Étrangères, Turquie, Mémoires
et Doc., vol. 48, p. 165.

Golesco à Bastide,
18 octobre 1848.

Monsieur le Ministre,

J'ai l'honneur de vous remettre la notice que vous m'avez demandée hier et qu'il m'a été impossible de terminer le soir même.

Je saisis en même temps cette occasion, Monsieur le Ministre, pour ajouter à mes prières d'hier de nouvelles supplications qui se trouvaient en quelque sorte tremblantes sur mes lèvres, mais que l'émotion qui devait les dicter m'empêchait de faire convenablement.

Vous avez dû, sans doute, vous apercevoir, Monsieur le Ministre, de l'inquiétude de mon esprit par l'embarras de mes paroles; c'est que je venais d'apprendre la

¹ *Ibid.*

triste nouvelle que mes frères, mes amis et, avec eux, tout ce qu'il y a de plus éclairé et de plus dévoué parmi nous avaient été victimes de l'infâme perfidie des Turcs, qu'ils étaient tous tombés en leur pouvoir et que déjà plus de quatre cents d'entre eux avaient été jetés aux fers. En même temps je savais que l'armée s'était retirée avec ses chefs dans les montagnes pour y faire une résistance à outrance. Cette détermination doit porter les barbares à user de représailles sur la personne des prisonniers et à assouvir ainsi sur eux la vengeance qu'ils seraient impuissants à exercer sur les braves combattants des montagnes. Vous concevez, Monsieur le Ministre, combien une telle idée devait porter de trouble dans mon esprit. J'étais ému et je ne pouvais vous en parler convenablement. Aujourd'hui, que je retrouve mes forces, je viens vous supplier, Monsieur le Ministre, d'intervenir au nom de l'humanité pour faire délivrer les prisonniers aussi lâchement pris que durement traités.

La question politique s'efface ici devant la question d'humanité et il n'y a pas un coeur chrétien à Constantinople qui ne s'associe aux efforts de la France, si elle parle fermement, pour ramener le Cabinet turc à des procédés plus humains et pour lui arracher une amnistie générale en Valachie et la révocation immédiate du corsaire qui s'est rendu si odieux aux yeux de tout pouvoir tant soit peu civilisé. Le Consul anglais de Bucarest a lui-même protesté énergiquement contre le procédé barbare de Fuat-Efendi, et cependant vous savez, Monsieur le Ministre, que les nécessités de la politique anglaise la rendent froide à notre égard...

Exiger donc l'amnistie générale et la révocation immédiate du commissaire turc est une chose naturelle et facile, car elle ne préjuge rien sur la question politique. La France et l'Angleterre ont quelquefois posé à la Porte ottomane des cas de guerre pour des faits d'une portée moindre et en tout cas bien moins odieux, qui avaient eu lieu dans le Liban ou dans d'autres contrées reculées de l'Empire turc. Comment hésiteraient-elles aujourd'hui

à menacer de baisser leur pavillon à Constantinople s'il n'était pas donné immédiatement réparation d'un attentat aussi odieux contre les prescriptions les plus impérieuses du droit des gens? Comment souffriraient-elles que quatre cents citoyens, représentant l'élite de la nation valaque, soient torturés ou massacrés sans pitié et que la civilisation reçoive par là un si rude coup sur les bords du Danube?

Je vous supplie, Monsieur le Ministre, de remarquer encore une fois qu'une menace de ce genre ne mène pas nécessairement à la guerre, qu'elle avertit seulement la Porte Ottomane du danger auquel elle s'expose au cas où la guerre deviendrait opportune ou pour la France ou pour l'Angleterre et que cet avertissement peut bien balancer l'effet des menaces de l'ambassadeur russe, que même, à supposer qu'il ne le balancera pas, ce qui est fort peu probable, l'honneur de la France ne se trouve point engagé, car elle aura fait la réserve de l'opportunité pour la déclaration des hostilités

Je termine, Monsieur le Ministre, en vous suppliant encore une fois de demander avec énergie, comme l'honneur de la France l'exige :

1° *L'amnistie générale en Moldo-Valachie.*

2° *Le rappel immédiat du commissaire qui s'est rendu coupable de tant de perfidie.*

Et je vous prie d'avance d'accueillir favorablement la reconnaissance la plus profonde que je vous exprime au nom d'un peuple auquel vous aurez rendu la vie, ainsi que l'estime et la haute considération de celui qui a l'honneur d'être votre très-humble et très-obéissant serviteur.

Ce 18 octobre 1848.

A. G. Golesco

Epoca 1854-59, atît de vitregă „pentru patrioții“ romini, cărora li-a fost interzisă intrarea pe pământul românesc și li era sortită viața grea a exilului, corespunde unei perioade de bogată corespondență politică. Cei mai mulți dintre ei erau refugiați la Paris, în jurul cărora gravita toată politica europeană și unde ei își dă-

deau toate silințele de a atrage atenția lumii asupra soartei Principatelor ¹.

Unul din desideratele Rominiilor era abolirea protectoratului rusesc, care-i iritase prin caracterul său arbitrar și stîrnise astfel toată ura revoluționarilor noștri. Cîtă repulsie aveau aceștia față de tendințele Rusiei, în care vedeau un obstacol la emanciparea Principatelor ², se vede și din scrisoarea de mai jos a arhimandritului Iosafat și a lui N. Golescu, adresată Ministrului de Afaceri Străine, în care ei arată ca unul din punctele principale ale dorințelor lor îndepărtarea protectoratului rusesc și garanția drepturilor Rominiilor.

Scrisoarea, datată din 17 August 1854, e presintată ca o adresă de mulțămire în numele Rominiilor relativ la depeșa diplomatică din 22 Iulie 1854 a Cabinetului frances către Bourqueney, ambasadorul Franciei la Viena, prin care se comunică Austriei realizarea acestor desiderate ca una din condițiile esențiale ale păcii.

Depeșa la care se referă arhimandritul Iosafat și N. Golescu este de fapt nota lui Westmoreland și Bourqueney, prezentată lui Buol la 8 August, prin care se stabilește că raporturile între Poartă și Rusia nu puteau fi restabilite pe baze solide și durabile decît dacă Rusia renunță la protectoratul Principatelor, și admite libertatea navigației pe Dunăre, revisuirea tratatului din 13 Iulie 1841 și înlăturarea protectoratului supușilor creștini ai Sultanului ³.

Natural că aceste condiții de pace, în care chestia Principatelor juca un așa mare rol, indicindu-se că soarta lor este legată de succesul politiceii franceze, nu puteau decît să umple de bucurie sufletele acestor triști exilați, cărora dorul de patrie li măria avintul de luptă pentru succesul causei lor.

II.

Paris, 17 août 1854.

Excellence?

Chaque fois que les Roumains de la Moldo-Valachie

¹ N. Iorga, *Istoria poporului românesc*, p. 115; *Études Roumaines*, II, p. 107; *Histoire des relations entre la France et les Roumains*.

² N. Iorga, *Războiul pentru independența României*, p. 8.

³ N. Iorga, *Politica Austriei față de Unire; Relations russo-roumaines*, p. 315; Sturza, *Acte și documente*.

ont élevé la voix, ils ont demandé, comme première condition de leur prospérité, l'abolition du protectorat russe, la mise en vigueur des traités qui les lient à la Sublime Porte et la garantie de leurs droits par la France et l'Angleterre.

Vous venez, Excellence, par votre dépêche du 22 juillet à l'ambassadeur du gouvernement impérial près la Cour de Vienne, de déclarer au nom de Sa Majesté l'Empereur qu'une des conditions essentielles de la paix est la réalisation de nos plus chers désirs.

Nous avons été d'autant plus heureux de cette généreuse décision de Sa Majesté qu'elle nous est annoncée par Votre Excellence, à laquelle nous nous adressions dans les jours de malheur, attirés par les qualités de votre éminente intelligence et de votre cœur de Français.

C'est encore à Votre Excellence que nous avons recours aujourd'hui pour la prier de déposer aux pieds de Sa Majesté l'hommage de l'éternelle reconnaissance du peuple roumain, au nom duquel nous parlons, et les expressions de notre vieil et profond attachement pour cette France que nous aimons comme notre Mère-Patrie.

Nous vous prions aussi, Excellence, d'agréer les sentiments de gratitude de toute une nation et l'assurance que nous serons toujours vos très-dévoués et très-obéissants serviteurs.

Josophat, archimandrite; N. Golesco.

O altă piesă interesantă este nota lui I. Văcărescu către d'Avril, București, Novembre 1854, cu ocazia unui proiect de organizare a Munteniei. Din conținutul scrisorii se vede că proiectul prevedea redarea reprezentanței naționale permanente, de care fusese lipsită în ultimul timp. Văcărescu, expunând acestea, insista asupra intereselor Muntenilor, punându-le în cadrul intereselor generale internaționale și servindu-se de tema aceasta pentru a protesta contra întregului sistem arbitrar introdus în țară. Față de noile împrejurări, care permiteau Porții să-și reiea rangul ei printre Puterile europene, și datorită și faptului că era asistată în opera de regenerare de acestea, se cerea, ca o justă revendicare,

corespunzând unei situații de drept determinate de tratate, cărora presiunea influențelor străine li-au fost suspendat acțiunea, reface-rea Adunării Naționale și alegerea Domnului. Odată cu formularea acestor pretenții, Văcărescu confirmă dreptul Porții și dă garanția de supunere a țerii față de Puterea suzerană.

Nota este trimisă lui d'Avril în Novembre 1854, când războiul era decis și când toate speranțele se puseseră în atitudinea favorabilă a lui Napoleon față de Romîni.

III.

Turquie. Mémoires et Documents, 55, p. 56, no. 13.
Note de Jean Văcărescu, remise à M. d'Avril, Buckarest, novembre 1854.

Il vient de paraître en Valachie un projet d'organisation qui est l'oeuvre de patriotes sérieusement instruits et connaissant à fond les souffrances et les intérêts du pays. Ce travail, qui pourrait être adopté par tous les peuples, tant il révèle d'intelligence vraie des intérêts nationaux, a pour but spécial de rendre à la Valachie le plus précieux de ses droits, celui de son ancienne représentation nationale permanente, dont on l'a privée, et les bienfaits d'un gouvernement d'une perpétuité admirable. Les traités conclus entre la Porte et les Principautés garantissent ce droit, mais des influences supérieures l'avaient aliéné dans ces derniers temps. Soumise à un régime arbitraire depuis plusieurs années, la Valachie se voit dépouillée sans pouvoir faire autre chose que des doléances vaines. Mais, aujourd'hui, que la S. P. a repris son rang parmi les grandes nations européennes et qu'elle est assistée dans son oeuvre de régénération par des Puissances fortes et intelligentes, il est conforme aux droits de sa suzeraineté de rendre à la Valachie son bien-être. Par conséquent, cette Principauté sera à même de contribuer avec ses riches ressources au bien-être et aux intérêts internationaux, quand elle aura consolidé ses lois et son administration, par la représentation de l'Assemblée Nationale et l'élection de son Prince, droits que la suzeraineté de la S. P. doit garantir à ce pays, de même que le pays

garantit à la Porte sa soumission, sa fidélité et ses sympathies, ainsi qu'elle s'est toujours légalement acquittée, comme de sa rétribution annuelle. La réalisation de tous les vœux de la nation sera le résultat de la mise en exécution du nouveau mode d'organisation politique que le projet a représenté.

Volumul 54, *Memorii și Documente, Turcia*, cuprinde o scurtă expunere a situației din Principate, intitulată „*Notice sur les derniers Hospodars de Valachie et de Moldavie*”. Nota de zi neiscălită indică la sumarul volumului că autorul este Mihai Sturza, fostul Domn al Moldovei, iar pe memoriu este iscălit cu creionul: „Prince Stourdza”.

De altfel autorul este ușor de determinat după conținutul expunerii, care e o dare de samă a ultimelor Domnii din ambele Principate, căutând să fixeze sterilitatea tuturor celorlalte Domnii și terminând cu panegiricul Domniei lui Mihai Sturza. Expunerea, făcută într'un stil clar, e prin prisma subiectivă și personală a lui Sturza, care vedea singura garanție a viitorului Principatelor în încredințarea guvernării lor în minile lui. Nota, remisă lui Walewski, corespunde cu data Congresului din Paris, cind organizarea Principatelor a fost debătută pe larg. Sturza, retras la Paris din 1850, socoti momentul oportun pentru a-și încerca încă odată norocul, de astă dată pe lângă Guvernul frances, pentru a i se încredința Domnia Principatelor, în cas de unire supt prinț indigen. Fostul Domn reacționar, supus ascultător al insinuațiilor mai mult sau mai puțin discrete de la Petersburg, spera să găsească sprijin în Napoleon, protectorul realizării ideilor naționale, pe care fostul Domn le oprimase atât de aprig. Astfel Guvernul frances se văzu sesitat în ajunul congresului de o samă de memorii și scrisori din partea lui Sturza, care, argumentând că acești opt ani i-au fost suficienți pentru a adopta principiile și ideile civilizației francesse, prezinta candidatura sa ca fiind cea mai simplă soluție pentru asigurarea influenței și politicei francesse în Orient, lucru de care se pare că Napoleon n'ar fi fost suficient de convins.

Nota, într'un ton clar în ce privește aprecierile foștilor Domni, culminează în elogiul abundente relativ la timpul Domniei lui Sturza în Moldova, tinzind a pune figura fostului Domn într'o lumină pe cit de favorabilă, pe atit de artificială.

IV.

Turquie, Moldavie et Valachie.

Mémoires et Documents,

Nr. 54, p. 333.

Notice sur les derniers hospodars de Valachie et de Moldavie.

Les Principautés Danubiennes ont attiré l'attention et l'intérêt des grandes Puissances, leurs antiques droits et immunités ont été reconnus et garantis par le traité de Paris et bientôt une organisation politique va resserrer les liens moraux qui les unissent déjà à la grande famille européenne. Dans ce moment solennel, il est opportun et peut-être d'une importance décisive pour l'avenir de ces Provinces de jeter un coup d'oeil rétrospectif sur les personnes auxquelles l'administration en fut confiée depuis 1834 jusqu'à présent.

Éclairé par des faits et des actes authentiques, on pourra se former une idée précise de la capacité de ces princes et des principes qui ont guidé chacun d'eux dans l'exercice du pouvoir.

En 1834, Alexandre Ghyca, le caïmacam actuel de Valachie, obtint de la Porte, par l'appui de la Russie, sa nomination à la Principauté. Il gouverna jusqu'en 1842 de façon à provoquer la désaffection de toutes les classes par la violation des institutions du pays et même par la dissolution de l'Assemblée Nationale, dont ses administrés furent privés pendant trois années consécutives. Ces actes arbitraires provoquèrent des doléances, et, comme elles étaient motivées par des faits de notoriété publique, elles amenèrent sa destitution, laquelle fut prononcée par un rescrit impérial du Sultan actuel.

Dans cette même année 1842, il fut remplacé par Georges Bibesco, lequel fut également élu sous l'influence du Gouvernement russe. Il suivit l'exemple de son prédécesseur; son administration ne dura que cinq ans et demie et l'Assemblée fut fermée pendant trois. Durant ces trois années, il gouverna sans contrôle, au grand

mécontentement des diverses classes de la population, qui se voyaient privées de toute garantie légale. L'irritation atteignit bientôt ses dernières limites; elle fit explosion le 23 juin 1848, et se manifesta par des démonstrations du caractère le plus grave et le plus menaçant. Le Prince Bibesco, n'osant faire tête à l'orage, renonça à sa position et quitta Bukarest le 25 du même mois. C'est ainsi qu'il termina sa carrière politique.

Quant à la Moldavie, le Prince Michel Stourdza fut appelé à la gouverner en 1834. Il avait déjà doté son pays d'un code civil et avait été le principal rédacteur du Règlement Organique. Sa nomination fut accompagnée d'un acte public par lequel ses compatriotes témoignaient à la Sublime Porte leur profonde gratitude pour cet heureux choix.

Il administra la Moldavie pendant quinze années entières. Dans ce long intervalle, il convoqua régulièrement l'Assemblée représentative et pendant trois législatures il reçut des témoignages éclatants de la satisfaction qu'inspiraient au pays les nombreuses améliorations opérées par son gouvernement. Ces témoignages sont consignés dans les adresses des Assemblées représentatives, qui, notamment dans la session de 1841, la septième année de son gouvernement, lui décernèrent, au nom du pays, le titre de *bienfaiteur* et de *père de la Moldavie*. La série de ces actes constitue l'histoire authentique de l'administration du Prince Stourdza de 1834 à 1849.

En 1848, malgré l'ouragan révolutionnaire qui soufflait sur l'Europe, malgré les insurrections hongroise, transylvaine et valaque, qui entouraient la Moldavie, enfin malgré les tentatives scandaleuses de ceux qui aspiraient à se mettre à sa place, il eut la satisfaction de maintenir l'ordre et la tranquillité. Invoquant l'assistance divine et adressant un appel honorable à la sympathie des masses, il étouffa à son début le mouvement des conspirateurs et maintint dignement sa position. Il eut encore la satisfaction d'accorder un asile au Prince Bibesco et à sa famille et une protection efficace à une foule

d'émigrés, qui retrouvaient en Moldavie ce qu'ils avaient perdu dans leur propre patrie.

Mais, au mois d'avril 1849, la Russie et la Turquie jugèrent à propos de signer à Constantinople le traité de Balta-Liman. Elles assimilèrent la Moldavie, où l'ordre et la légalité n'avaient cessé de régner, à la Valachie, qui fut le théâtre des plus graves désordres, où la révolte fut victorieuse et où sur les débris de l'ancien gouvernement fut proclamé le régime républicain. Par le traité de Balta-Liman, la représentation nationale, la principauté à vie et autres prérogatives furent supprimées dans ces deux pays et firent place à des Princes temporaires, nommés pour sept ans. Il n'y eut plus vestige d'aucune garantie légale : c'était revenir au régime néfaste sous lequel avaient gémi ces contrées avant le traité d'Andrinople.

Le Prince Michel Stourdza comprit que son honneur, ni sa dignité ne lui permettaient de gouverner sous un pareil régime. Il s'empessa d'informer la Sublime Porte de sa résolution, en déclarant que, nommé Prince à vie sous l'autorité d'autres principes, il lui était impossible de gouverner d'après la susdite convention.

C'est alors que les deux Princes temporaires, Barbo Stîrbey et Grégoire Ghyka, furent nommés, le premier en Valachie et le second en Moldavie. Leur administration a été conforme aux actes qui ont présidé à leur nomination et aux moyens mis en oeuvre pour l'obtenir. Pendant la période de sept années qu'a duré leur gouvernement, on n'a vu s'opérer aucune amélioration ; les provinces ne sont pas même restées stationnaires, car le mal y a fait des progrès rapides et continus. Chaque année a été marquée d'une nouvelle calamité et d'une misère croissante ; les plaintes des Moldo-Valaques eurent du retentissement partout. Le jour où expira leur mandat fut salué par des témoignages universels d'allégresse et leur déchéance parut une véritable délivrance. Tel est le passé de ces deux personnes ; quant à l'avenir, le scandale de la position que Grégoire Ghyka s'est faite récemment et dont tous ses compatriotes ont rougi l'a rendu encore plus impossible que son collègue.

Après son abdication, le Prince Michel Stourdza, accompagné des regrets et des bénédictions de son pays, se retira à Bukarest, qu'il quitta en 1850, pour se rendre directement en France. Il s'y établit, et y vit depuis cette époque avec sa famille. Le choix qu'il fit de la France pour y fixer son séjour, bien qu'on l'eût invité ailleurs, répond à ses précédents, à ses principes, à des sympathies qui se trouvent constatées par les rapports des consuls de France en Moldavie. Depuis son arrivée à Paris, le Prince Stourdza a constamment aspiré à l'honneur de se concilier la bienveillance de l'Empereur. Lui serait-il permis d'invoquer la puissante protection de Sa Majesté en sa faveur, au cas de la réunion des deux Principautés, sous un Prince indigène ?

Ces contrées deviendront le grenier de la France et des débouchés assurés aux riches produits de son industrie. Éclairées du rayonnement de la France, elles suivront avec zèle et fidélité la politique généreuse et bienfaisante de son gouvernement. Les Roumains se sentiront pénétrés de gratitude pour un suffrage dont les résultats seront en harmonie avec les intentions élevées et les sentiments magnanimes d'un grand monarque.

Conferința din 13 April 1859, intrunită la Paris, după cererea Porții, pentru a hotărî asupra situației create în Principate prin dubla alegere a lui Cuza hotărîse ca, de și recunoscîndu-l, în contradicție cu convenția de la 19 August 1858, totuși să determine Guvernul otoman a acorda firmanul de recunoaștere lui Cuza în mod excepțional, numai de data aceasta.

Cu toată unitatea de vederi între delegații Franciei, Angliei, Rusiei, Prusiei și Sardiniei, delegatul austriac refușă a-și da adesiunea, în timp ce Musurus, delegatul turc, declara că va comunica decizia conferinței la Constantinopol. Mersul deliberărilor fu însă suspendat prin războiul dintre Austria și Franța. Situația rămăsese la decizia luată în ședința din 13 April, rămînînd ca Poarta să-și dea adesiunea, pe care însă o va amîna până după terminarea războiului. Hotărîrea astfel luată nu era capabilă de a entusiasma Guvernul otoman¹ și încă și mai puțin pe

¹ Ministeriul Afacerilor Străine, raportul frances din 20 April 1853, no. 32, Turquie, vol. 340.

Romîni, cari în caracterul de excepție al recunoașterii dublei alegeri, fără unirea reală, vedeau prelungirea unei stări de lucruri care era menită să menție situația de nestabilitate politică a Principatelor.

Delegația „molde-valahă” de la Constantinopol, venită pentru obținerea firmanului de recunoaștere, sesisată de Lallemand asupra deciziei conferinței, se arăta destul de nemulțămită, dar, față de împrejurările care se precipitau, se văzu silită să primească. Negri, șeful delegației moldovenești și cel mai bine văzut la Constantinopol, arăta însă nemulțămirea care va izbucni în Principate și care încurajează manifestările criminale de atentat la viața Domnului¹. De altă parte, delegația venită de aproape două luni pentru obținerea firmanului de recunoaștere, vedea prelungindu-se situația aceasta de nerecunoaștere datorită evenimentelor politice care dădeau posibilitate Porții de a amîna adesiunea la o decizie care-i era vădit neplăcută, în speranța că șansele războiului vor determina un concurs de împrejurări favorabil ei².

Toată această situație politică nedeterminată avea repercursiunile ei în Principate, contribuind la nepotolirea pasiunilor politice. Atît partidul conservator, a cărui atitudine față de Unire era determinată de ideea prințului străin, cît și partidul radical, care-și dădea toate silințele ca să antreneze pe Domn la executarea ei pe dată, fără a mai ținea samă de decisiile Conferinței, puneau într'o situație dificilă pe Cuza, mai ales față de situația externă. Dar caracterul excepțional al dublei alegeri și amînarea recunoașterii de către Poartă ajută la neconsolidarea Domnului, de vreme ce nu-i da autoritatea de a se împune partidelor prin rostul extern.

Place, consulul frances la Iași, comunică lui Lallemand că situația devenia din ce în ce mai critică prin întirzierea recunoașterii dublei alegeri, iar aplicarea convenției de la 19 August, separată de speranța unei uniri apropiate, va întilni obstacole ireductibile la Iași³.

Această conduită a Turcilor dădea loc la diferite presupuneri

¹ *Ibid.*, și raportul frances din București 12 April 1859. Turquie, Bucarest, p. 20.

² *Ibid.*, și raportul frances din Pera, 27 April 1859, no. 34; Turquie, vol. 340, raportul frances din Pera, 9 Mart 1859 no. 21; Turquie, vol. 340.

³ Raportul frances din Pera, 13 April 1859, no. 29; Turquie, vol. 340.

și interpretări la Constantinopol. Bulwer credea că acest refuz al Porții era în legătură cu o înțelegere ruso-turcă, în care Principatele ar fi fost punctul de înțelegere ¹, în timp ce delegația românească era convinsă că Poarta n'avea altă țință decît că, profitînd de intrigile partidului reacționar din ambele Principate, voiă să împingă pe Cuza la acte temerare, care să servească de pretext unei intervenții armate ².

Situația aceasta determină la 29 April pe V. Alecsandri, care se afla plecat în străinătate imediat după dubla alegere a lui Cuza, și pe Ștefan Golescu, membru în Comisia Centrală și trimis de la 4 Mart la Paris, însărcinat a juca rolul pe lingă conferință ca apărător oficial ³, a înainta lui Walewski un memorandum unde aceste două chestii externe ale politicii Principatelor, anume: a caracterului excepțional și a întîrzierii acordării firmanului de recunoaștere, sint pe larg expuse, împreună cu consecințele lor asupra situației interne ⁴. Teama că întîrzierea recunoașterii expune viața Domnului la tentative criminale, care fusese întrebuițată și de Negri la Constantinopol pentru a grăbi recunoașterea, era folosită și de Alecsandri.

La această dată însă războiul între Franța și Austria era acum declarat și, cu toate eforturile lui Lallemand de a hotări Poarta să-și dea adesiunea la recunoașterea dublei alegeri ⁵, Guvernul otoman n'o va acorda decît după ce șansele războiului se vor fi determinat, ceia ce îndreptăția caracterisarea făcută de însărcinatul de afaceri frances la Constantinopol politicii turcești: că Turcia suferă presiuni, dar nu oferă concesiuni.

V.

Affaires Étrangères. Correspondence politique. Turquie.
vol. 19, fol. 166. A. S. E. Le conte Walewski.

Memorandum.

La nouvelle preuve de bienveillance que les cinq

¹ Raportul frances din Pera, 3 Maiu 1859, no. 35; Turquie, vol. 340.

² Raportul frances din Pera, 20 April 1859, no. 32 și raportul frances din

4 Maiu 1859, no. 36; Turquie, vol. 340.

³ Raportul frances din București, 9 Mart 1859, no. 169; Turquie, București, 20.

⁴ București, 3 April 1859, p. 166; Turquie, București, 20.

⁵ Raportul din Pera, 4 Maiu, no. 36; Turquie, vol. 340.

Puissances, de France, d'Angleterre, de Russie, de Prusse et de Sardaigne, ont donnée aux Principautés Unies de Moldavie et de Valachie dans les questions relatives à l'élection de leur Prince a excité dans nos pays des sentiments de reconnaissance dont nous nous empressons de transmettre l'expression à Votre Excellence.

Néanmoins, permettez-nous, Monsieur l'Ambassadeur, de soumettre à l'appréciation de votre haute équité les deux considérations suivantes :

1°. Les Moldaves et les Valaques, tout en regrettant que la Conférence de Paris n'ait pas cru devoir accéder complètement aux vœux unanimes des Divans ad-hoc en faveur de l'union immédiate, ont pourtant accueilli avec gratitude des institutions qui sont un acheminement vers cette union tant désirée. L'élection d'un seul et même Prince pour les deux Principautés (ce que ne nous donnait point la lettre de la Convention et ce qui était si éminemment conforme à son esprit), a été considérée par les Assemblées de Moldavie et de Valachie comme une accélération naturelle vers le but offert par les Puissances qui se montrent disposées à sanctionner le fait accompli dans les Principautés Unies. Seulement, s'il arrivait que, par un désir excessif de conciliation, ces mêmes Puissances, cédant aux suggestions des Gouvernements qui nous ont été si constamment hostiles, consentissent à déclarer que, tout en sanctionnant l'élection d'un même Prince pour cette fois, elles l'interdisent à l'avenir, un tel fait, outre qu'il constituerait à l'égard des Principautés une violation de leur incontestable droit d'autonomie, serait gros d'embarras et même de périls dans l'avenir. Il est difficile, en effet, d'admettre que les Principautés, après avoir été préparées, façonnées à l'Union pendant un règne, fussent condamnées ensuite à effacer de leurs propres mains les institutions similaires pour rétablir entre elles les anciennes barrières.

Dès lors, il en résulterait un danger permanent, non seulement pour l'autorité, mais même pour la sûreté personnelle du Prince-régnant, dont la présence sur le trône serait une excitation incessante aux désirs pervers de

certains partis, ainsi qu'aux intrigues des Puissances qui disent avoir un si grand intérêt à détruire notre union. A Dieu ne plaise que nous supposions chez les autres des intentions coupables. Mais l'attentat récemment dirigé contre la personne de S. A. le Prince Alexandre Jean I-er et si heureusement déjoué est là malheureusement pour nous montrer jusqu'à quel excès peuvent se laisser emporter les passions séparatistes et combien le crime le plus odieux pèse peu dans la balance de leurs intérêts.

2°. L'un des premiers besoins des Principautés, ainsi que cela a été constaté par les commissaires non moins que par nos Assemblées, c'est un pouvoir fort et stable. Il est donc urgent que la reconnaissance de notre Prince ait lieu le plus promptement possible, car, tant que son autorité peut être considérée comme en question, il y a là un germe de discorde, un affaiblissement forcé de l'unanimité qui a présidé à son élection et qui est l'une de ses plus grandes facilités pour accomplir les réformes nécessaires. Puisque la majorité dans le sein de la Conférence a reconnu la validité de la double élection, les cinq Puissances amies, dans le cas où la minorité laisserait écouler les délais convenus sans adhérer à la décision de la Conférence, trouveront sans doute opportun de donner à leurs consuls respectifs l'ordre de reconnaître officiellement S. A. Alexandre-Jean I-er comme Prince Régnant des Principautés Unies de Moldavie et de Valachie. Ce qui est conforme aux précédents : à savoir qu'à l'avènement d'un nouveau gouvernement chaque Puissance le reconnaît successivement et individuellement. Dans ce cas particulier, si les cinq Puissances attendaient pour reconnaître officiellement le Prince que les deux Puissances dissidentes se fussent rangées à leur opinion, quand cette reconnaissance aurait-elle lieu ? La persuasion n'étant pas efficace, emploierait-on la force ? Ce serait entrer dans une série de difficultés nouvelles. Il est assurément plus simple que chaque Puissance reconnaisse individuellement. On comprendra difficilement que les Consuls et Agents dont les Gou-

vernements ont admis la régularité de l'élection du Prince restassent sur le même pied à l'égard du gouvernement moldo-valaque que les Consuls et Agents dont les gouvernements la contestent et la nient. Outre qu'elle prolonge une incertitude préjudiciable au bien du pays, les Puissances trouveront sans doute qu'une telle situation est peu compatible avec leur propre dignité et avec la sûreté des informations qu'elles doivent attendre de leurs agents. Comment en effet peuvent-elles espérer être convenablement renseignées sur un gouvernement étranger avec lequel ces agents n'entretiennent aucun rapport officiel? Par quel canal lui feront-elles parvenir régulièrement leur avis? Ce mal est encore augmenté par l'éloignement de notre pays, qui est, pour ainsi dire, fermé à l'Europe par les deux Puissances qui nous sont le plus opiniâtement malveillantes. La minorité se compose contre nous de l'Autriche et de la Turquie. Mais l'Autriche n'a pas ici de droit particulier. Elle a sa voix dans la conférence, et rien de plus. Elle ne peut avoir les prétentions d'imposer ses volontés. Si l'Autriche ne veut pas nous reconnaître, en définitive son refus ne sera nuisible qu'à ses intérêts commerciaux. Quant à la Turquie, nos anciens traités et la Convention de Paris ne lui accordent envers nous qu'une seule chose : c'est de confirmer l'élection du Prince en échange de l'hommage et du tribut, mais sans droit de veto. Dès que la Sublime Porte aura reconnu le Prince élu, nous nous empresserons de lui rendre hommage et de lui payer le tribut.

Nous saisissons cette occasion de vous offrir, M. Le Comte, l'expression de notre considération la plus distinguée.

Paris, le 29 avril 1859.

V. Alexandri, Ministre des Affaires Étrangères de Moldavie.

Stephan Golesco, Membre de la Commission Centrale des Principautés Unies.

N. Corivan.

Un revoluționar din 1848 în Teleorman: Alecă Petrescu

Unul dintre aspectele cele mai interesante ale Revoluției din 1848, mai ales din sfârșitul său, se desfășoară în Teleorman. În nicio parte a Țerii Românești intensitatea și hotărârea mișcării n'au fost mai puternice ca aici. Dovada o face numărul cel mare de condamnați teleormăneni, pe cari Înalta Curte Criminalicească, instituită după cererea lui Fuad-Efendi și a generalului Duhamel, îi trimite să ispășească pedeapsa la „munca Giurgiului” sau la închisoarea mănăstirii Văcărești. Iar când milostenia Sultanului dădu libertatea condamnaților, rămase totuși în închisoare Scarlat Turnavitu din Focșani și doi Teleormăneni: Costachi Zaman și Alecă Petrescu.

Alexandru Petrescu este feciorul Serdarului Petrachi Constantin din orașul Turnul-Măgurele. După toate probabilitățile s'a născut în 1828, pentru că în timpul Revoluției era un „tinăr nevrâstnic”, care abia de-o fi avut vre-o douăzeci de ani. Instrucție multă nu putea să aibă: atît cît se putea învăța pe vremea aceia într'un oraș de provincie, unde rar se rătăcia cîte un dascăl de știință grecească, cum a fost în Alexandria vestitul și priceputul Hristache Zlatiev Mihai¹. Tinărul era însă în curent cu ideile timpului și, de sigur, un cetitor credincios al scrisului românesc d'inainte de revoluție, și, mai cu samă, al lui Eliad.

Tatăl său, Serdarul Petrachi, era bun prieten cu popa Radu Șapcă din Celeiu, cel care a sfințit steagurile revoluționare la Islaz și care a făcut parte din primul guvern provizoriu de la 9 Iunie. În casa lui din orașul Turnului s'au încheat, de sigur, primele hotărâri de acțiune; de-aici au pornit spre Islaz boierul teleormănean Ștefan Goleșcu, Ioan Eliad, Cristian Tell și Nicolae Pleșoianu. Astfel tinărul Alecă a putut cunoaște pe marii conducători ai Revoluției; din discuțiile lor a prins entuziasmul și bărbăția pentru acțiunea sa de mai târziu.

După abdicarea lui Bibescu-Vodă (13 Iunie), Guvernul provizoriu, în care N. Goleșcu avea Departamentul din lăuntru, numește cirmuitor al județului pe Serdarul Ghiță Cantacuzino. Acesta era un om domol, fără avînt și lipsit de curaj pentru acțiuni răpezi

¹ Antonian Nour, *Istoricul orașului Alexandria*, p. 154.

și hotărâte. În primele zile colindă județul, însoțit de „propagandiști” Rizescu și Băjescu și de șase călărași, îndemnând poporul să treacă de partea Revoluției¹, dar la atât se reduce toată activitatea sa revoluționară. El conduse treburile județului Teleorman până la 8 Septembrie, cînd se trase în lături din fața mișcării, care nu era decît urmarea celor petrecute în București cu o zi înainte. De atunci intră în scena revoluției tinărul Alecu Petrescu.

Ce va fi făcut el în acest răstimp de trei luni, nu putem afla; nicio știre nu se desprinde de nicăieri. Se poate să fi fost în București la 6 Septembrie, cînd s'a dat foc Regulamentului Organic și de-aici, a doua zi chiar, să se fi aflat în Turnul-Măgurele, unde avea să săvîrșească și el ceia ce văzuse în Capitală. Sigur este că la 7 sau 8 Septembrie alcătuieste în grabă un „protest” în contra ocupațiunii rusești și, mai ales, în contra Regulamentului Organic. Pe acest protest semnează apoi cîțiva știutori de carte, poate nu prea mulți, între cari n'au lipsit funcționarii judecătorești, și-l cetește mulțimii adunate în piața orașului. Apoi, în fruntea celor adunați, pe cari tinărul Alecu îi-însuflește cum poate cu vorbe calde și îmbărbătătoare, pătrunde în curtea cirmuirii. Doi preoți în odăjdii, popa Paraschiv din Turnu și popa Florea din Rîioasa, slujesc un serviciu religios de ocazie, binecuvîntînd focul în care fiul Serdarului Petrachi aruncă, filă cu filă, Regulamentul Organic.

Cirmuitorul județului, Ghiță Cantacuzino,¹ găsește cu cale să stea de-o parte sau să iasă din oraș, bucurîndu-se de fapta tinărului revoluționar. Nu făcu nicio intervenție, niciun protest, cînd Alecu Petrescu luă asupra-și conducerea treburilor cirmuirii. Dar pentru această nepăsare, „pentru că n'ar fi întrebunțat influența sa asupra popririi arderii Regulamentului”, a fost dat în judecata Înaltei Curți Criminalicești², care cu multă greutate și după mari intervențiuni îl apără de pedeapsă.¹¹

Timp de citeva zile, de la 8-9 până la 14-15 Septembrie, conducerea județului Teleorman a avut-o tinărul Alecu Petrescu. Care a fost activitatea sa în acest răstimp, nu se știe.¹¹ Archiva județului nu păstrează nimic din această vreme.

Cînd se restabilă „ordinea legală”, începură arestările și prigo-

¹ Antonian Nour, *o. c.*, p. 125.

² Jurnalul No. 11, în Dos. nr. 1357 din Arhivele Statului.

nirile. În puține zile mănăstirea Văcărești deveni neincăpătoare. Se găseau aici mai mult boierinași, orășeni și preoți, căci boierii cei mari reușiseră să fugă sau fuseseră arestați și transportați pe Dunăre la Orșova, unde abia li se dădu drumul¹. Între cei arestați a fost și Alecu Petrescu.

În Novembre, Caimacamul Cantacuzino dădu poruncă Departamentului Dreptății să alcătuiască o comisiune de anchetă, care să cerceteze vina fiecărui arestat politic și să întocmească actele de dare în judecată. Mădularele acestei Comisiuni erau: Mihail Cornescu, un om de nimic, simbriaș al tuturor celor cari-l plăteau mai bine; Scarlat Ghica, „sluga plecată a Rușilor“, și polcovnicul Garbaski, un Polon pripășit în București, supus cu trup și suflet generalului Duhamel. Cu astfel de oameni se înțelege ușor ce avea să lucreze comisiunea de anchetă. La 23 Novembre se ceru instrucții Departamentului Dreptății, pentru că nu se cunoștea „nici lista arestuiților și acelor sloboziți în chezășie, nici instrucția procedurii ce urmează a păzi, nici acturile celor obștite și cele particulare ale revoluționarilor“². Ancheta ținu până la 7 Iulie 1849, cind, în urma cererii generalului Duhamel³, se disolvă, din porunca lui C. Suțu, Marele Logofăt al Dreptății.

Tot atunci a fost disolvată și Înalta Curte Criminalicească, alcătuită în April după cererea lui Fuad-Efendi și a generalului Duhamel⁴. Această Curte, „intemeindu-se pe pregătitoarele lucrări ale Comisiunii de cercetare“, judecă două categorii de vinovați: pe acei cari s'au împotrivit cu armele la intrarea oștilor turcești în București și pe acei cari au ars sau au făcut să ardă Regu-lamentul Organic. Jurnalulele cu sentința fiecărui vinovat în parte s'au adus la cunoștința Înaltei Porți, iar pedepsele trebuiau să aibă aprobarea Sultanului.

Înalta Curte Criminalicească a judecat pe Alecu Petrescu în ziua de 19 Maiu 1849. După procedura stabilită, revoluționarul a fost întrebat dacă are nevoie de avocat; tinărul înimos a răspuns că „n'are trebuință“, dar că-și poate dovedi nevinovăția. Pentru aceasta ceru un nou termen de judecată, la care să-și aducă

¹ I. Voinescu, *O călătorie pe Dunăre*, în „*Rominul*“, Nr. 350-4, 1861.

² Raportul No. 6, Dos. nr. 1357.

³ Nota No. 258, Dos. No. 1357.

⁴ Adresa No. 1585, Dos. No. 1357.

martori. Curtea însă, supt presidenția lui Arghiropol și în complexul cu D. Ralet, C. Bălăceanu, M. Florescu, N. Ghica, G. Văcărescu, I. Slătineanu și I. Vlădoianu, avind procuror pe Ioan Suțu, răspinge cererea și condamnă pe tinărul revoluționar „la munca Giurgiului pe soroc de șase ani”. Motivarea acestei aspre sentințe nu e lipsită de interes: „fiindcă însuși Alecu Petrescu a mărturisit la Comisie, prin tacirul dat acolo, precum și la această Curte, că a ars Regulamentul de la orașul Turnu, iscăliind și în protestul iscălit de mai multe fețe ale săvârșitorilor acestei fapte, nu-i poate fi de ajutor deșarta pricinuire ce face că ar fi urmat această faptă de sila norodului și că ar fi avind dovezi, în vreme ce lucrările lui de propagant și luarea de sineși a cîrmii județului și inriurirea ce exersa asupra tulburătorilor este întru toate soglăsuită, că acea faptă a arderii Regulamentului, împotriva căreia nu s'a arătat în urmă cu nicio protestuire sau căire, și prin urmare, dovedit fiind de vinovat în faptă criminală, atit răsvrătitoare, cit și necinstitoare către amindouă Înaltele Puteri, s'a hotărit...”¹.

Serdarul Petrachi Constantin nu dăduse prea multă grijă procesului; el socotia că fiul său, nefiind major, nu putea fi făcut răspunzător de fapta sa sau, în orice cas, nu va fi pedepsit cu atita asprime. Sentința însă a fost o grea lovitură pentru bătrîn, și abia atunci încep intervențiile. Înalta Curte Criminalicească nu mai putea reveni asupra procesului; numai Domnul țerii putea să poruncească revisuirea, dar, fiind pricină politică, depindea de Sultan. Serdarul făcu o cerere „cînstitului domn procuror al cînstitului Înalt Divan Criminal”, în care spunea: „Nevrisnicul meu fiu, Alecu Petrescu, înșelat de frageda sa mîinte, a luat parte la lucrările evenimentelor trecute și aflu că s'a osîndit la munca Giurgiului pe soroc de șase ani; ci, fiindcă toate pravilele neamurilor luminate apără pe asămenea nevrisnici de osinzi ce ar putea da celor cu vristă pravilnică, și fiul meu se nepăstuieste la aceasta, chiar de-ar fi fost amestecat în arderea Regulamentului, ca părinte protestez către dv. și vă rog să mișcați datoritiile postului ce ocupați, ca, nescăpînd din vedere cuprînderea pravilei, să faceți cele de cuvîntă pentru a se desvinovăți de osînda ce i s'a pus”².

¹ Jurnalul no. 18, Dos. 1357.

² Dos. nr. 1357.

Procurorul Ion Suțu îndreptă „in original“ cererea către Logofeția Dreptății; aici, știindu-se că revizuirea o putea porunci numai Sultanul, rămase fără soluție. Totuși Serdarul Petrachi nu-și încetă rugămintele. Se înfățișă Domnului și-l rugă să-i mute măcar feciorul la altă închisoare, cu regim mai ușor. Știrbei-Vodă se înduplecă și porunci ca Alecu Petrescu, împreună cu alți condamnați politici, să fie mutați la mănăstirea Mărgineni.

Făcu chiar mai mult decât atât. La câteva luni de la urcarea în Scaunul domnesc, interveni către Poartă să ierte pe vinovații din 1848. Sultanul se înduplecă și acordă iertarea sa tuturor revoluționarilor, în afară de Costachi Zaman, Scarlat Turnavitu și Alecu Petrescu¹, cari rămaseră să-și ducă înainte osinda. Pe aceștia însă, ca o ușurare a vieții de arestat, Vodă-i trimese la schitul Berca din județul Buzău, unde aveau un regim mai liber.

După cîteva luni Domnul interveni iarăși la Constantinopol, și de astă dată dobîndi iertarea și pentru ultimii condamnați. La 6 Mart 1851² Logofeția Dreptății dădu poruncă să fie liberați și cei trei arestați de la mănăstirea Vintîfă-Vodă. Alecu Petrescu fu liber, după ce plătise cu doi ani și jumătate de închisoare curajul de a fi cerut pentru neamul său vremuri mai bune și mai ușoare.

Antonian Noșr.

Cu privire la Despot-Vodă

În informațiile privitoare la Despot-Vodă nu s'au băgat de seamă până acuma lămuririle, cu totul precise, care se află în a patra din vestitele scrisori ale lui Auger Busbeck (Augerius Busbequius), reșidentul imperial la Constantinopol, către un prieten de acasă.

În această scrisoare, din Frankfurt, 16 Decembre 1562, plină de informații asupra Imperiului, se arată cum negocierile pentru pace ale trimesului au fost, într'un moment, primejduite prin aceea că „un Grec de neam pe care l onorau cu numele de Despot, cu ajutorul ostașilor Împăratului cari păziau hotarele Ungariei, a năvălit în Moldova și, gonind pe Voievodul care o stăpînia, s'a așezat în Scaun³.”

¹ Ofisul nr. 1.115 dos. nr. 1.357.

² Adresa nr. 229, dos. nr. 1.357.

³ Graecus quidam natione, quem Despotae nomine honestabant, praesidio caesariani militis qui fines Hungariae tutabatur, in Moldaviam imperat eamque, Vayvoda exacto a quo possidebatur, insederat.

Turcii își dau samă și de importanța faptului însuși și de tot ce putea să iasă dintr'însul mai departe, dar din prudență, tac. Dalmatinul Ali, prietenul solului, îi comunică însă lucrul. Un servitor al Vizirului spune lui Busbeck că va fi chemat în curînd pentru aceasta. Ali se face întâiu a vorbi numai de rosturile acelei păci pe care Trimesul o voia încheiată cît mai răpede, temîndu-se de complicații. Numai la plecare el aduce înainte știrile moldovești, „ca și cum atunci i-ar fi venit în mîinte: „zău, aproape am uitat ce voiam să-ți spun. N'ai auzit că Germanii au venit în Moldova?“. Busbeck se face a nu ști nimic — *minime, neque mihi est verosimile*. „Ce să aibă a face Germanii cu Moldova, cînd atîta pămînt îi desparte?“ Răspunsul nu întărzie: „Dar, iată, e adevărat, și vei vedea și d-ta că e așa... Apoi, ca să nu ai nicio îndoială ne vom îngriji să prindem vre-un German, pe care-l vom trimete la tine ca să afli de la dînsul“.

Și ambasadorul, la rîndul lui, arată că nu poate fi cu știrea Împăratului, că sînt Germani, „nație liberă“, cari se închiriază ca ostași, că poate să fie soldați licențiați de șefii lor și probabil că totul pleacă de la nobilii unguri de la hotare, cari nu mai pot suferi jignirile ce li se aduc zilnic de Turcii vecini, și aceasta o poate înțelege oricine, fiind dată continua serie a acestor grele și felurite călcări de pace. Nu e ținut el însuși ca prizonier de atîția ani, încît unii se întrebă dacă e viu sau mort? Se folosesc și Ungurii de prilej, ca să-și răsbune.

„Folosească-se“, obiectează Ali, „dar numai în hotarele Ungariei sau locurile vecine; ci să năvălească în Moldova, departe numai puține zile de Adrianopol, aceasta nu e de răbdat.“ Și încă odată i se spune că asemenea certe nu le împacă avocații, ci le hotărăsc armatele (ed. Pesta 1758, pp. 186 și urm., 211)¹.

N. Iorga.

Un proces de recunoașterea „boieriei“ în „Țara Oltului“

E cunoscut că boierii așezați și inzeștrați cu moșii în Țara Oltului (Țara Făgărașului) de către principii munteni au scăpătat pe

¹ Titlurile Moldovei și Țerii-Românești în documente ale Sultanului pentru Apus, pp. 271-2. — Un St.-Hilaire, care amintește numele celui ucis de Despot, e trimes în Ungaria, p. 311.

incetul, în prima linie prin împărțirea moșiei în bucăți tot mai mici de către urmași. Astfel ei ajunseră foarte aproape de starea unor țerani liberi, destul de săraci, dar cari mai păstrau ceva privilegiu.

Cu timpul, în rindul acestor boieri s'au mai ridicat și alți locuitori, unii prin vrednicia lor, alții prin darul principilor ardeleni sau al stăpînilor domeniului Făgăraș.

Pe „boierii“ de orice origine, însă, îi pîndia mereu Statul vi-nător de birnici, față de care cei urmăriți își puteau de multe ori numai cu greu susține, pe calea justiției, bruma de drepturi ce li mai rămăsese. Am crezut interesant să dau în traducere din ungurește un proces de acest fel, intentat fiscului de către Ion Breazu din Luța. Notez însă că aici e numai întâia sentință cu motivarea ei. Procesul întreg pare a se fi isprăvit abia după 1800, cu izbînda lui Ion Breazu.

* * *

La 1793, Mart, în Oșorhei, în ședință ordinară, s'a luat procesul de dovedirea nobilității al lui Ion Breazu de Luța, nobil din Țara și Ținutul Făgărașului, ca reclamant împotriva comunității Luța din acea Țară și Ținut, ca reclamată.

Represintantul reclamantului e Grigorie Boros de Sz. Gerlicze, prin care dă:

1. Supt litera A încunoștiințarea (*relatoria*) de la 14 Februar 1793 despre chemarea în proces a comunității.

2. Diploma armală, cîștigată de la principele Ardealului, Gheorghe Rákóczy de fericită amintire (în favorul) lui Drăghici Breazu de Luța și, prin el, a celor șapte fii până acum născuți ai săi, datată 14 August 1637, cu semnătura principelui însuși și a secretarului său și cu pecete atîrnată, (care fusese) publicată la 25 Februar 1636 în cetatea Făgărașului în Scaunul superior, fără nicio contestație, după care Drăghici Breazu de Luța și cei șapte fii născuți ai săi se nobilitează supt litera D: după genealogia aici descrisă, reclamantul este adevărat autentic moștenitor și urmaș al lui Aldea, menționat în diploma armală, de oare ce în genealogia lui Drăghici Breazu de Luța, cîștigătorul diplomei armale, un fiu e:

Aldea, Ion, Ion, Aldea.

Ion reclamantul.

Pentru dovedirea acestora dă :

1. Un proces-verbal de investigație (*vallato level*) autentic, dat la 13 Decembrie 1792, supt litera C, din care se arată că tatăl reclamantului a fost Aldea, bunicul Ion, pe cari marturii i-au apucat și i-au cunoscut; tatăl lui Ion a fost Ion, al acestuia Aldea, acela care se pomenește în diploma armală a celui Drăghici Breazul, ciștigător al diplomei armale, care genealogie după acel proces-verbal de investigație se dovedește și cu aceia că Drăghici Breazul de Luța, ciștigătorul diplomei armale, la ciștigarea ei avind șapte fii, ale căror nume s'au scris în diplomă, urmașii unuia dintre aceștia, ai lui Birsan: Vasile și Ion, au dovedit prin proces și au fost puși în imunitate și sînt (și acum), iar, după declarația martorilor, reclamantul este, nu numai rudenie cu aceia, ci chiar și are în Luța moșie, care se împărțește și e într'o brazdă cu ei; reclamantul și înaintașii săi n'au slujit nimănui pentru moșia (și) moștenirea lor din Luța, dijmă n'au dat: sarea nobilitară, până cînd s'a dat, au luat-o; — prin ceia ce, fiind dovedit că reclamantul e urmașul adevărat autentic al celui de al treilea fiu al lui Drăghici Breazul care a ciștigat diploma armală, al lui Aldea Breazul cere să fie declarat nobil armalist, adevărat, autentic și, fiindcă e supt povara impunerii la dare și grănicer, să fie absolvat și de acestea.

Domnul director fiscal Alexe Noptsa de Silvașul-de-sus, care intervine în acest proces pe basa oficiului său, prin procuratorul fiscal Emeric Sántos de Csikhoszszuaszó, își face obiecțiunile sale în următoarele :

E evident, ce e drept, din diplôma armală, dată supt B, că la 1635 principele de fericită memorie de atunci, Gheorghe Rákóczy, a nobilitat pe Aldea Breazul, dar că reclamantul ar fi urmașul adevărat al scrisului Aldea Breazul, aceia nu o poate dovedi cu jurămintele din anul trecut 1792; și anume diploma armală e dată din 1636, de la care timp s'au implinit o sută cînzeci și șase de ani, ceia ce trece și de două ori peste aducerea aminte omenească.

2. În ce privește însă aceia că unele rudeni colaterale au dovedit prin proces și azi sînt în imunitate, aceasta nu arată nimic; nici pe sine nu se poate încopcia cu aceia; aici vine mai departe și aceia.

3. Că pretinsele-i rudeni întrebuințau acum numele de Brazul,

acum Drăghici, acum Székely, după care e îndoielnic dacă sînt sau nu urmașii lui Aldea Breazul care a cîștigat diploma armală.

4. Chiar dacă ar arăta în chip autentic toate acestea, dar nu poate arăta nimic, anume că, după Normativa Instrucțio, are doi servitori, precum și birnici și alți oameni supuși la sarcini publice.

La acestea reclamantul răspunde și spune următoarele:

Ad 1-um. Din declarațiile cu jurămint, alăturate supt litera C, se vede suficient genealogia descrisă mai sus a reclamantului, pentru că martorii au cunoscut pe tatăl și pe bunicul lui; pe tatăl (bunicului), pe Ion și pe tatăl acestuia, pe Aldea, i-au declarat după mărturisiri știute și auzite de la oameni bătrîni, pe care legea niciodată nu le declară fără putere sau ne folositoare; această genealogie, — pe lingă usurile și împrejurările înșirate și dovedite în proces (*levata*), — o adeverește destul de sigur existența diplomei nobilitare în mina reclamantului, diploma armală și faptul că are proprietate și locuință în Luța, unde a locuit și cîștigătorul diplomei armale; chiar și dacă ar fi odată o greșeală ori o lipsă în documentarea genealogiei, aceasta a admis-o și Maria-Teresa de fericită amintire; dar cu atît mai virtos cînd (reclamantul) și-a dus originea din linie în linie pînă la Aldea Breazul, scris în diploma armală. Opoziția domnului *ingerens* nu poate sta.

Ad 2-dum. Că Ioan Birsan și Vasile, cari sînt în imunitate, sînt rudeni de singe și compozitori cu reclamantul, aceasta e destul de evident din declarația de supt litera C, nu se cere dovedire mai bogată decît atita.

Ad 3-tium. Reclamantul n'a întrebuințat mai multe nume de familie decît Breazul adevăratul nume de familie e acesta, și familia îl are de la satul cu numele Brăza (Breaza); numele de Drăghici a fost numele de botez al celui ce a cîștigat diploma armală, de care reclamantul nu s'a folosit; numele de Székely, de ce s'a alipit la o rudenie din altă linie, aceia încă se vede din declarație; de aceia toate acestea nu pun la îndoială originea reclamantului din Aldea Breazul, cel care a cîștigat diploma armală.

Ad 4-tum. Proprietatea în Luța a reclamantului e destul de evidentă din declarația de supt litera C, decît care mai mult nu cere decretul de lege P. 1^a, Tit. 6. 9; dar și Maiestatea [Sa] nu a cerut în *Propositio Regia*; de care legi, documente înaintate, dovezi și motivări ținîndu-se, reclamantul le supune judecății.

Fiscul stăruiește în obiecțiile sale de mai înainte și așteaptă sentința.

Sentință

pronunțată în procesul nobilului Ion Breazul de Luța, locuitor în Țara și Ținutul Făgărașului, ca reclamant împotriva comunității din Luța, ca reclamant, pentru dovedirea nobilității, (proces) pornit și tratat la Tabla Regească în Oșorheiu, în luna Sfintului Ioan (Iunie), în 27 zile, 1793.

În procesul de dovedirea nobilității al lui Ion Breazul de Luța, chemind comunitatea din Luța, ea predă o diplomă armală, care s'a dat supt principatul lui Gheorghe Rákóczy de fericită amintire, în care, la anul 1635, se nobilitează Drăghici Breazul cu fiii săi cu numele Radul, Banciul, Aldea, Alexandru, Ion și Birsan.

2-do. O *inquisitoria* din anul 1792, dată cu iscălitura lui Samuel Trencsényi și Ion Luțai, asesori în Scaunul General al nobilului Ținut al Făgărașului, din care se arată limpede că pe tatăl reclamantului, pe Aldea, precum și pe bunicul lui, pe Iuon, martorii i-au cunoscut bine; al cărui tată ar fi fost, ce e drept, Ion, fiul lui Aldea, care se găsește în diploma armală; de și aici martorii spun numai cele auzite, cu toate acestea, din *inquisitoria* reieșind clar și aceia că Vasile și Ion, urmașii lui Birsan, fiul lui Drăghici Breazul, locuitori tot în Luța, care (Birsan) a fost fratele lui Aldea, precum dovedește pomenita diplomă armală; dovedind prin proces, au fost declarați imuni, și că reclamantul de acum posedă avere ce se împărțește cu aceștia,

Neconsiderînd întru nimica opozițiile Fiscului Regesc, reclamantul se declară adevărat nobil legal.

Din protocolul Tablei Regești a Marelui Principat al Ardealului și al părților anexe, Oșorheiu, în luna Iunie (a Sfintului Ioan Botezătorul) la 27, anul una mie șapte sute nouăzeci și trei.

(Sigil pe ceară.)

dată de
ss Ioan Cserei,
protonotar.

(În proprietatea mea este și un al doilea exemplar din sentință, dat de protonotarul Turi Laszlo.)

Valeriu Literat.

DĂRI DE SAMĂ

Sever Zotta, *Despre neamul Cantemireștilor* (din „Buletinul Ioan Neculce“, IX), Iași, 1931.

Ca totdeauna, d. Zotta, și în acest studiu genealogic asupra familiei Cantemir, reluat după *Revista Arhivelor*, din 1924, dă o mulțime de lucruri cu totul necunoscute. Presupunerea mea cu privire la anul morții lui Teodor Cantemir (Silișteanul) pare a se adevăra după un document tipărit pe urmă (v. p. 3). E interesant că viitorul Domn Constantin Cantemir e acela care a botezat pe Dumitrașcu, fratele, înrudit apoi cu Cantacuzinii, al lui Mihai-Vodă Racoviță (p. 4). Am afirmat și eu că numele de Cantemir a fost luat din cauza faimii de care se bucura vestitul mîrzac rebel din prima jumătate a secolului al XVII-lea (cf. p. 8). Vulturul cu două capete de la Golia nu e în legătură cu Vasile Lupu, ci cu Cantacuzinii îngropați acolo (*ibid.*) E vorba apoi de un coborîtor al neamului Nădabaico, Iordachi, care e dat ca „frate“ cu cel d'întăiu Domn dintre Cantemirești. Central University Library Cluj

Se publică un act din 6 April 1675 cu privire la înfierea, în satul Ceucani, a lui Vodă Antioh Cantemir de un Gheorghe Buga (pp. 15-6).

Un împrumut al lui Antioh, ca Domn, de la Hrisant Notara (pp. 17-9). Și un act privitor la fiii lui Antioh cu Ecaterina Ceaurul, Ioniță, Constantin, Dumitrașcu (pp. 21-2). Cu acest prilej se strîng știrile despre aceste beizadele.

Foarte interesantă scrisoarea particulară a lui Constantin Dudescu, boierul muntean cunoscut pentru uneltirile sale, către cumnatul său, Teodor Paladi (29 Iunie 1746; nu s'a observat prima ei tipărire). Extragem această parte, plină de temperamentul pe care și altfel îl cunoșteam: „Atît la strămutările Domnilor, cît și la răzmirițele trecute, mi s'au amărit sufletul, mi s'au uscat oasele; nu mă mîngîie nicio fericire a vrenilor celor bune cît m'au amărit întîmplările cele împotrivaice, nemulțămirile Domnilor, minciunile vrăjmașilor, amăgelile prietenilor celor mincinoși. De unde am nădăjduit, de multe ori m'am primejduit, și de la cei de la care [am așteptat mai puțin], măcar că la toată lumea sînt cam aceste felii de întîmplări, dară la aceste doao ticăloase de țări iaste osebite mare. Ci, cui îi place, să șază sănătos. Iar să crează că

sănt către apusul veacului. Iară, fiul meu, mai bine să fii la Tarigrad slugă decît aicea boeriu: De grăşescū, nu ştiu: atît ştiu că înfîmplările aşa m'au făcut să fiu rîvnitoriu“ (p. 26).

Şi o scrisoare din 1772, Februar, a lui Mihai Cantacuzino, cel ce va trece în Rusia, scriitorul, către Smaranda Cantacuzino, cumnată-sa. El se arată foarte legat de Ruşi, în acest regim de ocupaţie: a primit Bănia „de ruşinea oamenilor, văzînd că cei ce n'au gîndit, iau boeriile noastre şi alţii ce înjura pe Ruşi, şi pe noi pentru Ruşi, şi de-acum de rădu de noi, cum că tot o nădăjduescū a ne aduce la acel hal“. El adaugă în aceleaşi scuse: „Căştig, cu mila lui Dumnezeu, acum nu-i o pară de la boerii“. El a avut şi de „la Domnii, încă cu venituri mai pline, mai late“. De moartea fratelui, Pîrvu, în luptă, îi pare rău şi pentru banii ce-i avea la dînsul. Se gîndeşte că, la pace, de care se vorbeşte, nu va putea să rămîie în ţară: „cînd, pentru păcatele noastre, să lase ţările iar la Turci, noi a sta în ţară, putinţă nu e“. Nici într'un chip nu pot sta în ţară... Pentru atâtea pierderi şi pentru atâtea morţi şi pentru atâtea necazuri să fim în rîndul obştii, a ne certa pe boerii, şi văduvile noastre sau copii noştri după moartea noastră să moară de foame?“ În altă scrisoare, din aceeaşi zi, el se plînge de ginerele său. În ambele, stilul e destul de prost.

Şi o scrisoare către Rumianţov a lui Dimitrie, fiul lui Constantin şi nepotul de fiu al lui Antioh-Vodă, pentru o reclamaţie de moşii.

Mai vîioaie scrisoarea Banului Nicolae Dudescu către Spătarul C. Paladi (6 Maiu 1779). Cu acest prilej d. Zotta dă un adevărat mic studiu despre Dudeşti. Pentru ultimul Cantemir, Dimitrie, în 1809, p. 42 şi urm.

* * *

Spiridon M. Theotoki, *Οἱ τελευταῖοι χαιρετισμοὶ τοῦ Παύλου, ἐκ ἀνεκδότων χειρογράφων τοῦ ἀρχιεπίου τοῦ Ἱ. Ἀ. Καποδίστρια* (în colecţia Vikela), Atena, 1931.

Editorul însuşi se întrebă dacă aceste „Adieux de Riga à ses compatriotes“, găsite între hîrtille prezidentului Capodistria, sînt sau ba autentice. Avem a face cu o lungă predică, lipsită de orice elemente factice, care ar permite un control. Riga el însuşi primise, în adevăr, o educaţie în acest sens şi el avea, ca toţi

¹ „Grunse“ e imposibil. „Bulci“ e bilciu. A „prohorisi“ e a înainta.

contemporanii lui, aplecarea către asemenea truisme morale și politice, care fac ilisibilă cetirea discursurilor și proclamațiilor Revoluției franceze. Unele pasagii nu sînt lipsite de elocvență.

O biografie italiană a lui Riga se adaugă. Se pomenește șederea la București; se amintesc traduceri din Metastasio, din Montesquieu („Grandeur et décadence des Romains“), din Gessner („Moartea lui Avel“), pe lângă cele general cunoscute. Purta, la Viena, un „certo vestiario valacco“ și un coif de o speță particulară. Se arată legăturile cu tipograful frați Puluiu, Pullio (p. 34): și ei fură închiși pentru Riga, și apoi expulsați.

* * *

Maria G. Bogdan, născută Vasile Alecsandri, *Autrefois et aujourd'hui, 1920-1923, Lettres de Vasile Alecsandri, Costaki Negri, Balcesco, Russo, Em. Kostaki Epureanu, Rosetti, 1929.*

Această prețioasă cărticică e alcătuită din reflecții și critice, uneori foarte amare, asupra stărilor de lucruri actuale, după expropicre, din amintiri, de multe ori folositoare, cu privire la prietenii lui Alecsandri. Dar cea ce interesează mai mult sînt numeroasele scrisori — altele s'au pierdut pe timpul războiului — ale poetului către fiica sa. Redactate, fără excepție, în limba franceză, cu o savoare de secol al XVIII-lea, și numai rare ori cu moldovenisme, ele încep în Noiembrie 1869, cînd copila era la școală în Paris, și urmează până în 1876; întrerupte, ele sînt reluate la 1881. O parte, de la 1885, sînt ale ministrului României la Paris. Ultima e din 22 April 1889. De la ceilalți citeva scrisori către Alecsandri, din anii 1848-59 mai des. E vorba și de propunerea către Negri de a-l face Domn și de vînzarea tablourilor lui către Stat.

Nu se va putea scrie despre Alecsandri fără a întrebuița culegerea de față.

* * *

Rafael de Altemira y Crevea, *Historia de la civilización española*, Madrid 1928; *Histoire d'Espagne* (colecția Armand Colin), Paris 1931.

Cel mai mare istoric de astăzi al Spaniei prezintă în două forme deosebite și în două limbi, pentru publicul de acasă și pentru publicul general, o sintesă a istoriei țării, sale și poporului său o sintesă interesantă, pe care a încercat-o și în alte forme (*Historia de España y de la civilización española*, 4 vol., ed. a 4-a,

Barcelona, 1928; *Epitome de Historia de España*, Madrid 1927; *A History of Spanish Civilization*, Londra 1930). În ea, cum spune el și într-o carte de cugetare abstractă (*Enseñamiento de la Historia*, 1891), el caută „sensul organic al istoriei, urmărind rădăcinile psihologice, individuale sau colective, ale faptelor care merită să fie reținute și să lase urmă în istoria omenirii“, cu credința, atît de îndreptățită, că „alcătuirea organică a faptelor poate dura mult și servi chiar acelor cari pretind a o întrece“.

În ambele lucrări o introducere geografică presintă țara pe care munții o taie în bucăți, dar care în părțile sorite de la Est și în unele „cuencas“ interioare e de o extraordinară bogăție a producțiilor de tot feiul. În ce privește pe cei mai vechi locuitori, Basci, Liguri (pe cari-i pune la îndoială), Iberi, Celți — și cite nume nu li dă marele descriitor grec al lumii, Strabon, care avea izvoare pierdute pentru noi! —, se admite existența, la început de tot, în perioada pietrei cioplite, a două rase, dintre care a doua, mai recentă, oferă caracterele tipului Cromagnon. Cu dreptate sau fără — așa crede: fără — se atribuie acestei rase — cît de greu e în acest domeniu, pe care autorul l-ar numi mai bucuros al „preistoriografiei“ decît al „preistoriei“, a osebii deosebitele pături și ceia ce se ține în materie culturală de dînsule! —, d. Altamira atribuie acestora splendidele opere de artă din peșterile de la Nord, pe lîngă care pune pe acelea din Sud, avînd omul în centru, biruitor mîndru, îmbrăcat, cu un fel de căciulă în cap, al cerbilor cari înaintea lui ingenunche ori se înțepenesc cu săgeata în spate (*Historia*, p. 26: „abrigo del Roure“). În epoca pietrei lustruite, cu o cultură de caracter practic, industrial, ceramica are, și aici, desemnuri de caracter geometric.

Se vorbește de dolmenele, menhirele, cromlecurile, așa-numitele *mamoas* sau *mambas*, acoperite cu pămînt, risipite în anume părți ale peninsulei. Nu lipsesc nici depozitele „kjökkenmödding“ și locuințele pe palafite. Se face loc civilizației mai înaintate de la Tartessos (a Turdetanilor).

Bronzul, venind din Andalusia, nu e lămurit în originile sale: o teorie germană recentă îl punea în legătură cu minele bogate ale peninsulei iberice înseși. Fierul ar fi fost adus de aiurea, poate și din Africa.

Acuma vin rase care ar fi nouă (dar ce dovezi s'ar putea aduce pentru o imigrare?): Iberii (din Mesopotamia?...) și Celții,

cari ar fi numai din veacul al VI-lea până la al IV-lea, pe cînd desemnările din peșteri ar fi de acum 15.000 sau 20.000 de ani. Celtiberii nu-i par a fi cu siguranță o rasă amestecată, și d. Altamira propune „Celti de la Ebru“.

Colonizarea feniciană lasă urme ca interesantul sarcofag reprezentînd pe capac un tip asiatic bărbos, care s'a găsit la Cadiz, și rămășițe mărunte, ca vase de sticlă ori pieptenele (*Historia*, p. 32) cu scene de lupte între animale, de caracter pur asirian.

Urmează Grecii, din veacul al VII-lea: Hesiod însuși vorbește însă de Spania. Se întemeiază orașe ca Enporion (Ampurias), Hemeroskopion, în fața Ivizei feniciene, Artemision, Alonai.

O sintesă a semințiilor, până atunci deosebite, în nume ca și în apucături, în moravuri, în religie, se face pe acest timp. Elementele împrumutate se confundă într'o civilizație pe care o presintă strălucit statuia zisă „dama din Elche“ (Alicante), cu portul ei special, cu bogăția ornamentelor de metal de pe cap și de pe gît, care-i dau înfățișarea unci țerance olandese din timpurile noastre (*Historia*, p. 38). În schimb vasul de la pagina 43 dă o luptă între un om și un taur care ar avea mai mult un brutal caracter de Asia, sămănînd cu presintările artistice ale Etruscilor.

Roma strecoară de sigur multe elemente indigene și, răpede, complet, cum o afirmă și Strabon, romanisează. Această parte era poate de înfățișat mai larg, căci, pretutindeni, supt formele romane, tipice, se mișcă o lume întreagă care vine din originile naționale ale vechilor rase. Aceasta se vede, oarecum, și în artă — noile ziduri regulate ridicîndu-se pe bazele ciclopice de la început — și în literatură, unde violenta notă iberică răsbate (se semnalează aici ca Spanioli, pe lingă Seneca și Quintilian, Lucan și Marțial, Columella, Pomponiu Mela și Higin). Plingerile contra abuzurilor sistemului roman nu privesc numai Spania, dar în lucrurile care se petrec pe atunci în peninsula este fără îndoială ceva în adevăr specific spaniol. Cimitirul de curînd găsit la Tarragona presintă în chip impresionant acest caracter local (v. cartea mea *Catalonia*).

Și creștinismul spaniol, care era să aibă o așa de mare influență și asupra vieții politice și culturale, e tratat numai în treacăt. Viața populară creștină însă avea o fisionomie iberică vrednică de a fi relevată, și în ce privește arta pe care a produs-o și din care ceva s'a păstrat și până la noi.

Întrebarea se pune dacă istoria regalității de cucerire visigote, de la Euric la Recared, face parte din istoria nației spaniole tot atîta cît istoria regalității franceze din istoria poporului frances. Aș crede că mult mai puțin. Proporția germanismului în soarta ulterioară a populației iberice e de sigur mult mai mică. Prin nobili, prin episcopi, al căror rol — scăzut de d. Altamira — a fost totuși așa de mare, tot Ibero-Romanii au fost stăpînitari, prin coroana visigotă sau și contra ei.

Tot locală, indigenă rămîne basa istoriei spaniole și supt Mauri. Supt nume deosebite și cu altă religie e perpetuarea trecutului. Poate că rolul Asturienilor coboriți spre cucerire e mai mic de cum se crede. Substratul acestei *reconquista* poate fi mai însemnat decît opera cuceritorilor. Tot așa supt Arabi Siria a rămas siriană ca și în trecut. S'a semnalat rolul pe care în arhitectura de coloane a năvălitorilor musulmani îl joacă moștenirea clasică, romană, în ce privește chiar piesele care întră în construcție (*Historia*, pp. 88-9).

Înaintarea creștină, mai curînd decît să aibă în vedere un scop național și să urmărească o mare operă politică, era o imitație, nu a dispărutului Stat visigot, ci a pătrunderii carolingiene care se făcuse în Catalonia. Desele căsătorii între creștini și musulmani, înșirate de d. Altamira la pagina 94, raporturile economice și culturale între cele două lumi arată că avîntul de cruciată nu s'a transmis din Spania la Francesi, ci de peste munți în Spania. Între *moros latinados* și *cristianos algaraviados* erau relații zilnice, și autorul observă: „nu era rar ca trupe musulmane să se lupte, în unire cu creștini, fie contra altor creștini, fie contra compatrioților însuși“ (*Histoire*, p. 95). Se citează mărturia unui creștin din veacul al IX-lea care presintă pe cărturarii de legea lui ca fiind Arabi de cultură (*ibid.*, p. 96); credincioși ai lui Hristos iscăjesc în litere arabe. *Mozarabii* trădători față de Arabi, *mudejarii* credincioși trecutului arab, dar supuși creștinilor, serviră de instrument al confundării etnice. Se creiază stilul „mudejăr“.

Cruciata aduce luptători din multe nații, mai ales din cea francesă, care dă forme de scrisoare, tipuri de monede, influențe artistice (*ibid.*, p. 100). Călugării benedictini, de origine străină, ajută și ei (*Histoire*, p. 59).

Măreția stăpînirii unui Abdarrăhman al III-lea (*Histoire*, pp. 49-50) e de sigur vrednică de a fi presintată, dar, dacă face

parte din istoria Spaniei supt raportul teritorial, ea, cu întinderea în Africa, face parte și din istoria califatelor. Mai de folos ar fi situația elementelor creștine supt această strălucitoare dominație. Astfel activitatea soboarelor, *conciliilor* comunale (p. 60) ori liberarea prin *juniores* a șerbilor (*Historia*, p. 103). Regii din munte ai acestei epoci, Ordoño I-iu și al II-lea, Alfons-cel-Mare, contemporan ai ultimilor Carolingieni, Ramiro al II-lea, pe la mijlocul secolului al X-lea, apar și aici cam în aier, fără substratul mărturiilor contemporane. Narațiunea e silită, cu acest sistem, să sară de la tabloul creștin la cel arab. Fără opera lui legislativă și Alfons al V-lea de Leon ar fi numai o fantomă regală.

Neclară și apariția Castiliei ca un comitat, de tendințe regale, confundarea ei la 1028 cu Navarra, de fapt Statul basc, ale cării începuturi sînt foarte obscure până pe la 900, cu acea regină Tota de pe la 1000, până la cuceritorul Castiliei, Sancho-cel-Mare. Aș crede că aceste nelămuriri supărătoare s'ar putea înlătura oarecum considerînd toate aceste formațiuni potrivit cu originea lor: Bascii — Navarra, Suevii — Asturia, Visigoții — Castilia.

Impărțirea Statelor lui Sancho (+ 1035), așa cum se împărțise odinioară moștenirea merovingiană la Franci, nu face decît, ca și aceia, să ție samă de *permanența teritoriilor*. Liberînd Castilia, creînd pe apa Aragonului un alt Stat (formația unei seniorii pentru al treilea fiu e un simplu accident; *Histoire*, p. 55), el ține samă și de tradiția „mărcii hispanice“ gotice, a lui Carol-cel-Mare și lui Ludovic Piul, deci *o contra-Francie spaniolă*, comitatul de Barcelona devenind din ce în ce mai independent (Berenguer Raymond pe la anul 1000). Curioase legăturile cu Veneția ale acestui din urmă Stat: Pietro Orseolo, fost duce, un Gradenigo, un Morosini se întîlnesc în mănăstirile care, pe la acel an 1000, apar pe malul Mediteranei.

Tovărășia creștinilor cu Musulmanii e presintată prin exemple caracteristice: căsătorii, ospitalitate între prinți, ținerea la Cordova a serbătorilor creștine, Dumineca observată de ostașii califului, aceiași clădire pentru ambele religii (*Historia*, p. 58).

După Ferdinand I-iu, cu Alfons al VI-lea, în 1085, recucerirea creștină ajunge la Toledo, pe cînd Aragoneseii sînt la 1118 în Saragosa (*Histoire*, p. 62), și Cidul a supus din nou (1094-1102) Valencia. Numai la sfîrșitul secolului al XI-lea e și o „recucerire“

arabă, din Africa, a Almoravizilor și Almohazilor, ale căror origini meritau mai mult spațiu. Se recunoaște caracterul de *cruciată internațională* a operei îndeplinite (*ibid.*, p. 63). De fapt înaintarea creștină se datorește, cum se vede din nevoia de repopularea și cu Francesi (*ibid.*, p. 64), stoarcerii clasei dominante arabe, așa cum cucerirea lui Iustinian în Italia e esențial ușurată de înceata nimicire naturală a Ostrogoților. Cidul, „adevărat rege de fapt“ (*ibid.*, p. 65), arată cât de mult se confundau cele două lumi, el putând servi pe una sau pe alta, ca, în Războiul de O sută de ani, nobilii francesi cari se luptă și supt steagul regelui din Anglia.

Uniunile dinastice ajută mai mult decît un sentiment național la crearea Statului spaniol: Aragonul cu Catalonia în 1162, Leon cu Castilia în 1230.

Încoronarea la 1135 a lui Alfons al VII-lea ca „Împărat al Spaniei“ (*ibid.*, p. 69) merită o deosebită atenție: ea sugerează noi explicații. Împărat în sensul creștin, roman, carolingian, nu putea să fie stăpînitorul din Leon și Castilia, și încă mai puțin al unei „Spanii“, *de amintire antică*, Spanie în noțiunea căreia se cuprindeau deci teritoriile deosebite de Aragonul, pe care nu l-a putut cucerii, dar pentru care a făcut mari silinți, de Navarra, de Catalonia. Dar șefii acestor din urmă două formațiuni asistă la proclamarea imperială și, cu dinșii, regele maur din Rueda (p. 69). Nu trebuie oare să se vadă în aceste condiții substituirea, în locul califului, a cărui situație „imperială“, de caracter bizantin în fond, era, după Almoravizi, perimată, a noului „Împărat“-calif creștin, șef al unei confederații fără caracter religios (și califul domnia peste mai mulți regi)?

Că nu era vorba de un Stat în toată puterea cuvîntului o dovedește sfărîmarea prin testamentul lui Alfons și a legăturii dintre Castilia și Leon. Dar, cînd al doilea urmaș al „Împăratului“ cîștigă, în bătălia de la Las Navas de Tolosa, în 1212, biruința asupra invasiei almohade, e de fapt ciocnirea între Împăratul african și Împăratul iberic. Același rege însă admite existența în hotare determinate prin tratat (la Cazola, în 1179) a unui Aragon permanent, ca și a noului regat portughez, care și-a reunit Catalonia și are, un moment (1166-72), nu numai Provența, dar și ducatul catalan de Roussillon (Rossellò), și, pentru un cadet, Cerdagna (Saldanha), Carcassona și Narbona (*ibid.*, p. 73). Teritoriile franceze vor fi menținute pînă la cruciata contra Albigensilor a lui Simon de

Montfort și la înfrângerea, la Muret, în 1213, a regelui aragones Petru al II-lea. Un Frances, Thibaud de Champagne, fiu al unei princese navarrese, ajunge chiar, în 1234, rege al Navarrei (*ibid.*, p. 75); regele Castiliei ia însă teritoriile basce din spre dînsul; pp. 75-6).

Alături, Castilia și Aragonul restrîng pe Mauri între limitele regatului de Grenada, din ce în ce mai mult „cristianisat“ în obiceiuri.

Alfons al X-lea, fiul Beatricii de Suabia și Împărat roman ales, e, în vremea cînd predecesorul său la Imperiu, Frederic al II-lea, învia dreptul roman în regatul său de Neapole, codificatorul (*Las Partidas*).

Acuma însă nobilimea, crescută ca importanță, merge pînă la depunerea regelui. Noua cruciată africană (se ia Gibraltarul) strînge pe tulburători supt steagul regal. Alfons al XI-lea biruie la Rio Salado și Rio Palmaes, în 1340 și 1343.

Veacul acesta al XIV-lea pune, îndată, Spania în atîrnare de conflictul quasi-european al Războiului de O sută de ani, pînă ce supt „regii catolici“ posibilitatea unei alte cruciate, revanșa pentru luarea Constantinopolului de Turci, se va produce. Peste grele lupte intense, între regalitate și baroni, Aragonul, aservit politicește Cataloniei, începuse o activitate mediteraneană, care-l va face stăpîn peste Neapole și Palermo, deschizîndu-i și perspective orientale. Fiul lui Iacob I-iu, Petru, luase în căsătorie pe Constanța, fiica regelui Manfred, și el ajunge să smulgă Angevinilor, abia instalați acolo, Sicilia. Ceia ce produce un lung conflict cu Papa și o intervenție franceză. Petru al III-lea făcuse o intervenție la Tunis (1280); el încearcă una la Constantină (1282). Cu de la sine putere Compania catalană, rămasă liberă după pacea cu Angevinii, va invadea Orientul, pîrînd, la un anume moment, că ar fi în stare să-l smulgă Paleologilor restabiliți la Constantinopol.

În *Histoire*, p. 116 și urm., d. Altamira caută originile „culturii naționale“. De sigur că, pentru vremea mai veche, între epopeia, sfărmată apoi în bucăți, a Cidului și cîntecele epice ale Francesilor e un raport, chiar dacă nu este unul de derivație; s'a dovedit că pretinsa operă populară e o fabricație de biserică, de călugări, pentru a îndemna la lupta cu Maurii o provincie spaniolă, Castilia, în limba căreia a fost și scrisă opera. În acel moment o arhitectură, o sculptură, o pictură spaniolă nu existau decît în elemente

de origine diferită, arabă, francesă, prin călugării de la Cluny, de la Cîteaux, care nu se confundaseră încă într'o sintesă romanică sau gotică. Ce aparținea Arabilor n'are a face decît teritorial cu creațiunea spaniolă. Nici strălucirea unei civilizații evreiești, transmitînd concepțiile și metodele aceleiași Asii. Specific spaniol e caracterul de naivă solemnitate în pictura secolului al XIV-lea, așa cum apare, mai dezvoltată, în Catalonia, cu Huguet sau Bermejo, mai stingace în Aragonul vecin, foarte puțin în Castilia. O sculptură naturalistă, mai ales în fildes, dar și în capitèle, are o tare notă de originalitate (p. 167). Arhitectura mudejar pune ceramica în colori a Arabului pe scheletul biserici creștine de tipul cunoscut; se poate vorbi și de o „pictură mudejar“ (p. 161). Același nume îl au plafoane ca acelea care, venite din Turcia, împodobiau vechile case muntene (p. 163). Lor li corespunde, dar nu în Catalonia, legată literar de Provența, noua tratare, episodică, de notă lirică, în „romanțe“, a vechilor teme sau a unor părți numai din ele (v. p. 129), ori altor viteji, ba chiar eroilor cîntecului frances (p. 127), până ce se ajunge la subiecte de luptă contemporane sau la lirica în dialect gallego, care e și a Portugaliei. Triumful, în toate domeniile, al limbii castilane e numai din secolul al XV-lea, cînd ea are să se lupte contra năvălirii Renașterii de limbă latină, venită din Italia, pe vremea unui Alfons Magnanimul, și chiar a literaturii italiene¹.

Această civilizație, ca și viața politică de care se ținea, au fost modificate, după opera de reforme unificatoare și ierarhisante, a „regilor catolici“, Isabela și Ferdinand (v. *ibid.*, p. 188 și urm.), de *prefacerea regatelor spaniole unite în basă pentru o politică de caracter internațional*, prin originea burgundo-flamandă a lui Carol I-ii, devenit Carol Quintul în Germania, prin însăși această alegere, prin crearea unei activități oceanice de pe urma descoperirii Americii, la care se adaugă uniunea cu Portugalia. Misiunea de a apăra oriunde catolicismul crește imensa greutate a sarcinii. Ideia de cruciată se impune Împăratului (expediții în Africa), și ea se transmite fiului său, Filip al II-lea, pentru triumful de la Lepanto.

¹ Discuțiile asupra raporturilor dintre rege și Biserică, așa cum se întilnesc în scrierile lui Francisc Jimenez (p. 138), corespund cunoscutului *Somnium Viridarum* din literatura francesă a secolului al XIV-lea.

Dacă, în arhitectură, stilul *isabelin*, corespunzător celui *manuelin* din Portugalia, înseamnă o revisiune și îmbogățire a vechii sintese mozarabe, în pictură influența italiană și mai ales cea flamandă merg până la o momentană anexare.

Împiedecată de a se manifesta în domeniul strict politic, vitalitatea națională se îndreaptă, pentru a le însufleți, spre alte domenii.

Armatele spaniole deșterate, care luptă pretutindeni, reprezentând cel dintâiu instrument militar din lume, ar merita un studiu pentru ele înseși, ca armatele franceze de la 1791 înainte, când cei de acasă erau prada unui politicianism distrugător.

Al doilea, cum observă, cu dreptate, d. Altamira, se creiază, în secolul al XVII-lea, al celei mai profunde decăderi dinastice, administrative și economice, marile Spanii de peste Mări și Ocean, care trăiesc, despărțite de metropolă numai în forma lor politică, până astăzi.

Al treilea, de și, prin zdrobirea revoltei „*comuneros*“-ilor, prin instalarea unei monarhii de guvernare directă, s'au distrus și așezămintele municipale și reprezentanța provinciilor în *cortes*, *viața populară a orașelor bogate în industrii rămîne veșnic vie, ba chiar tot mai vie*. Ea dă puterea popularității neîntrerupte, entusiaste, a teatrului unui Guillen de Castro, unui Lope de Vega, unui Alarcon și Moreto, unui Calderon. Satira socială din *Don Quijote* e pentru toată lumea: o revanșă a bunului simț popular. Alături e povestirea cu subiecte populare din romanele „*picaresci*“.

Arta e, în adevăr, mai ales în serviciul ideii catolice și a ideii monarhice. Murillo va zugrăvi Hristoși, madone și sfinți, Velázquez se va consacra, ca și Italianul Tiziano, portretelor Suveranului și Curții sale. Dar același Murillo va înfățișa pe copiii cari ronțăie pepeni ori își curăță cămașa de gize în colțul străzii și Velázquez va fixa pe soldații corpului de gardă. Și severitatea, nobleța, unite cu vioiciunea, care însuflește aceste tablouri, e în adevăr spaniolă¹.

Din războiul pentru succesiunea Spaniei a rezultat pentru acela dintre cei doi candidați care câștigă victoria, Filip de Franța (al V-lea), soțul unei surori a ultimului Habsburg, Carol al II-lea, o

¹ Partea spaniolului în știință e minuțios însemnată pe paginile 238 și urm.

Spanie liberată de anexele sale: de cele flamande, luate de „Austriecii“ din Viena, de cele italiene, care trecură prin multe vicisitudini până ce Neapole și Sicilia, un timp savoiardă, deveniră un apanagiu pentru cadelții Bourbonilor de la Madrid. O singură țară și, după sistemul frances, pe ruina ultimelor privilegii, un singur fel de guvern. Bourbonii fură, de fapt, aceia cari făcură din Madrid o Capitală. Lor li se datorește și crearea, în orașe și la țară, a unei noi vieți economice. D. Altamira poate scrie (*Histoire*, p. 185) că „bogăția Spaniei era atunci superioară aceleia a Franciei, și mai bine împărțită“.

Dar spiritul matematic al „filosofiei“ franceze falsifică mult timp sufletul spaniol, care rămase sterp aproape în tot secolul al XVIII-lea.

El va învia, la sfârșitul acestui veac, prin satira, în fabulă, a lui Yriarte, prin geniala satiră, în pictură, a lui Goya, de un realism pe care Franța nu l-a cunoscut.

Dar pentru opera acestor Bourboni fără dreptate desprețuiți, d. Altamira află (*Histoire*, p. 262 și urm.) aceste cuvinte de laudă datorită: „Mai toți arată o mare grijă pentru problemele interioare care priviau viața intimă a nației și a Statului: restaurarea bogăției naționale și a finanței publice, creșterea populației și a agriculturii, renașterea industriilor tradiționale și a relațiilor de comerț și răspîndirea culturii într'un sens hotărît popular și profesional“. Se introduc, alături cu mutările dintr'o provincie în alta, coloniști germani și grădinari francesi (pp. 272-3). Se trimet însă Francesi în Chile (pp. 275-6). Apar primele Companii de comerț (p. 276). Sistemul pestalozzian se introduce, în primele școli primare laice și normale¹ (p. 280). Și femeile ajută marca operă de refacere intelectuală (p. 282), alături de silințele „Amicilor Țerii“. Un oarecare anticlericalism spaniol, care și el este o liberare, de Sfințul Scaun și de puterea bisericească în interior, vine tot de acolo. Se observă și intrarea stării a treia în „ayuntamientos“ pentru a slăbi covârșitoarea influență a celorlante două (p. 267), fără ca aceasta să fi produs rezultatele din Franța la 1789, dată fiind lipsa de un contact general (v. însă p. 267) cu literatura revoluționară din țara vecină. Aflăm însă din cartea istoricului spaniol că „la 1789 a fost vorba de o restaurare a vechilor Cortes, cu mai mare putere le-

¹ Așa-numitul „Colegiu Academic al nobilei arte a primelor litere“ (p. 290). A fost și un trecător „Institut pestalozzian“ (p. 201).

gislativă și spirit mai liberal decît cele vechi și apariția primelor conspirații republicane“ (pp. 268-9).

Spania secolului al XIX-lea reproduce în domeniul politic luptele de doctrină și de sistem din Franța, cu liberalii, autori de Constituții (1812, 1869, 1876), și cu reacționarii lor, monarhia bourbonică fiind atacată supt Ferdinand al VII-lea de revoluția din Cadiz, supt regentă de reacționarismul lui don Carlos, apoi de republicanii cari răsturnară tronul reginei Isabela pentru ca adversarii lor să aducă, după încercarea cu Amedeu de Savoia, pe fiul ei, Alfons al XII-lea. Domnia fiului postum al acestuia represintă o continuă luptă, la urmă pierdută, pentru a servi interesul general împotriva pasiunilor de partid, la care în ultimul timp se adăuseră aspirații federaliste, separatismul catalan și biscaian, galician chiar, și urile de clasă.

* * *

Silviu Dragomir, *Istoria desrobirii religioase a Romînilor din Ardeal în secolul XVIII*, vol. II, Sibiu 1930.

Partea a doua din lucrarea d-lui Silviu Dragomir e bogată în știri nouă și bine redactată. Dar ea are un caracter polemic, care nu se desminte de la început până la sfârșit. Autorul vrea să arăte suferințele Bisericii sale, cea ortodoxă, de la partisanii Unirii Romînilor cu Rușii.

Din partea celor prigonii se aduc naive mărturisiri interesante, ca aceia a popei Cosma din Deal (p. 36 și urm.). Poate că însă lista acestor suferinți e prea lungă. Popei Ionaș din Cialeșul Mărginenimii i se consacră un paragraf întreg și aitul popei din Aciliu (p. 93 și urm.). Aceste lucruri triste nu merită să fie puse unul după altul în lumina crudă a istoriei. Cine se gîndește la fanatismul apărătorilor vechiului calendar, astăzi, mă va înțelege. Opoziția era, de fapt, atunci, mai mult socială și națională decît religioasă. O intervenție a Sașilor (v. p. 62) nu era cu putință. Pentru ideia numirii unui Mitropolit al ortodocșilor, p. 72 și urm. (după Bunea). Mult hîrtilărit austriac... Nouă sînt știrile despre relațiile cu Rusia ale călugărului Nicodim și ale protopopului Ioan (p. 107 și urm.). Pentru asemenea relații era de întrebuițat și călătoria la Petersburg a preotului bănățean Mihai Popovici, tipărită de mine în *Tribuna* de la Arad (și tiraj a parte). Trimeșii ortodocșilor cereau ca șef pe un arhiereu sîrb, Ghenadie Vasilevici;

Rusia ar fi trebuit să numească totdeauna pe șefii ardeleni ai legii vechi, cari ar atârna de Sinodul moscovit (p. 111): mai departe ei nu vedeau. Memoriul cuprinde și plîngerea că *în războiul de șapte ani niciun luptător român n'a ajuns general, afară de un Budai, din părțile Inidorei, care, și acesta, e ținut la Viena fără comandă* (p. 112). Petiționarii promet Rusiei un regiment de o mie de huzari (p. 113); i-ar comanda generalul Horvat din Serbia Nouă, care poate să fi fost Român de peste munți. Supt el, sînt gata ei să emigreze în acele locuri (p. 113). Un maior Dimitrie Mihailovici îi încuraja în aceste speranțe, tot în cursul anului 1758 (pp. 113-4). Mitropolitul sîrb Nenadovici vădi tot planul la Viena (p. 114). Acolo se și hotărîse numirea unui Vlădică ortodox (p. 115). Organele ardeleni se împotrivesc însă (pp. 122-3).

Și Săliștenii învederau la Curte că ei poartă greul de oaste, de cvartire și de „porții“ (pp. 126-7). Se vînturau decrete regale false (pp. 130-2). Se credea pe atunci că episcopul trimis de Guvern e Partenic, de loc din Siliștra, fost preot ortodox la Viena, care știa românește (pp. 129-30): el muri în April 1760 (*ibid.*; cf. și p. 169). Se dăduse acum decretul de îmblînzire, datat 13 Iulie 1759 (p. 134 și urm.). El fu lămurit însă într'o formă mai puțin largă (pp. 140-1). La 21 Mart 1760, Maria-Teresa dă ordin să se restituie Moșilor bisericile ocupate în o sută cincizeci și opt de comune (p. 142 și urm.).

Astfel se ajunge la răscoala lui Sofronie din Cioara (p. 152 și urm.), crescut la București, care-și făcuse lingă satul lui „o țiră de schit“ încă din 1757, dînd „învățăture de pomană“, la „copilași“. Închis la Bobilna, în 1760, e liberat de țerani, conduși de proto-popul din Săliște. Cel liberat astfel se adăposti în părțile Zaran-dului. Țeranii de aici, din Inidora și din Alba, „împreună cu Scauncle mai îndepărtate“, se plîng că ei singuri nu sînt îngăduiți cu legea lor, nici măcar ca Jidovii. Bisericile nu le dau: Nu se vor duce în grajduri să facă slujba acuma, în post. *Ba unii cărturari vorbiau de vechimea Romînilor, mai mare decît a Ungurilor, ca unii cari se trag „din Ducii cei vechi“* (p. 158). Pentru toată această parte, știri erau de cules și în cartea mea *Sate și preoți din Ardeal* (pp. 252-3).

Îndată Sofronie întra solemn în Zlatna. Pe rînd, supt conducerea lui, se ocupă bisericile. Îl vedem la Abrud și la Cîmpeni. Că, măcar la ascultători, era o tendință social-națională — pe

care d. Dragomir n'ar admite-o la dînsul (v. și p. 243) — o dovedește spusa unuia din ultima localitate: „Să ni dea pace Ungurii, că acuși înfrunzește pădurea și, dacă vor păți ceva, ei vor fi de vină“ (p. 161). Și, ceva mai departe, raportul unui administrator domestial afirmă că țeranii strigau: „a trecut puterea domnilor, acum noi sîntem domni“ (p. 163).

Se expune, alături, activitatea protopopului Ioan din Sad (p. 163 și urm.), format și el la București — Tunsul, fiindcă Vlădica unit îl „tunsese în mijlocul tîrgului, și a pus cîriș pe capul lor și a ocolit tîrgul cu ei“ (p. 164). Și aici se povestesc cu plăcere brutalități între Romîni, pe care mai bine le-ar înghiți uitarea. De ce să vorbim de episcopi uniți „odioși“ și de scrisorile lor „imunde“?

Urmează măsurile militare vieneze contra mișcării (p. 170 și urm.). Sofronie, arestat, scapă prin intervenția, de nebiruit, a cetelor țărănești. La Zlatna se adună un sinod al răscoalei (p. 177 și urm.): se cere înlocuirea lui Petru Pavel Aaron cu un episcop ortodox (pp. 178-9). Ei asămănesc suferințele lor cu acelea ale creștinilor supt Împărații Dioclețian și Maximian (p. 180). Se capătă cu sila liberarea preoților închiși. O scrisoare de insultă și amenințare e adresată ctitorului școlilor românești din Blaj, în care nu putem vedea, ca autorul, numai pe „trădătorul lui Klein“ (p. 188).

Cele următoare, cu complecta cedare a Curții, erau cunoscute. Un mare sinod la Alba-Iulia (14-8 Februar 1761) e apoi prezentat în amănunte (p. 193 și urm.). Hotărîrile de acolo nu aduc nimic nou. De ce nu s'ar admite mărturia lui Herrmann că Sofronie, care nu era un sfînt și niciun om cult, întrebuița și mijloace de ușoară demagogie pentru a-și îndemna partizanii (p. 200; cf. și p. 233)?

Ca o complectare, mișcările din părțile Sătmarului (p. 202 și urm.). Documentele publicate de d. A. Petrov în *Stara viera* dau aici materialul, de o mare bogăție. Adunări tainuite în șuri, izgoniri de preoți uniți, întetiri ale „studentilor“ de atunci, „diecii“ de legea veche (p. 207). Maramurașul însuși se resimte de agitația Ardealenilor (p. 215 și urm.). După tesa unguerească din 1910 a păr. Tiple (Ziple) se reproduc rîndurile acestea, așa de frumoase, ale lui Calistrat, egumen de Putna, către starețul, numit de dînsul, al schitului maramurașean de la Moiseiu: „Și aici, în țara noastră a Moldovei, sînt mănăstiri și biserici, și au pace, de și țin toată rînduiala și dogmele Apusului, de nimene întru nimic schimbate sau strămutate, atît de preaosfințirii arhieriei, cît și tot cinul bisericesc,

încă le dau toți mare cinste și laudă, după cuviință, și de la făcătorii de milă boieri și neguțători sînt căutați și miluiți, cărora cîți le dau milă și în durerile lor“ (aici, p. 216).

Apariția generalului Buccow în Ardeal deschide un alt capitol: al definitivei împăciuirii prin crearea unei Biserici oficiale pentru ortodocși (v. p. 220 și urm.). D. Dragomir crede că Ioan popa din Săliște a redactat memoriul pe care l-am tipărit eu în *Sate și preoți*, pp. 255-8 (nu există „Anexele II“, la care trimete autorul pentru textul integral). Adunarea e chemată de general la Sibiiu pe ziua de 26 April (p. 227 și urm.). Aici presintă el pe noul episcop al pravoslaviei, Sîrbul Dionisie Novacovici. La 1-iu Maiu Sofronie însuși se presintă la Sibiiu, în haine de țeran (pp. 228-9). D. Dragomir pare a fi văzut textul original al promoției lui Sofronie, pe care l-am dat pe scurt în *Sate și preoți* (pp. 259-60). Aspre măsuri fură luate pentru pacificarea țerii (p. 234 și urm.). Supunerea de la Zlatna (pp. 245-6).

Un alt capitol se ocupă de instalarea lui Dionisie (p. 247 și urm.). E numit abia la 13 Iulie, fixîndu-i-se ca reședință Șcheii Brașovului (pp. 249-50). Niciun entusiasm nu-l întîmpină aici, și „Rațul“ se va fixa la Rășinarii Sibiiului. Se face biografia lui: Dalmatin, călugăr la Sf. Sava din Bocche di Cattaro, ucenic la Chiev, profesor de filosofie și teologie la Neoplanta, autor de predică tipărite, predicator la Buda în 1747, episcop de Buda la 1749, ca fiind „cel mai învățat dascăl și propovăduitor al Cuvintului lui Dumnezeu“, instalat abia la 15 Februar 1761 (p. 252).

Sofronie, osîndit la cinci ani de muncă silnică, pentru rezistență, se adăposti, cum se știe, la Argeș (*Sate și preoți*, pp. 275-7). Și aici, din nenorocire: „bîrfeli infame“ și „injurii“, „infamii“, pp. 257-8.

Alt capitol se ocupă de investirea făcută între cele două „legi“. Iar următorul tratează despre legăturile ortodoxiei ardelenice cu Principatele (după păr. Șt. Meteuș). Noi știri despre relațiile cu Rusia (p. 299 și urm.)

Anexele cuprind documente din Sibiiu, din Viena și din publicația d-lui Petrov. Cele ungurești trebuiau traduse. Se dă în formă sumară petiția delegaților romîni către Buccow (p. 357 și urm.): forma latină, dată de mine, îmi pare preferabilă. În altă parte, se dă scrisoarea Patriarhului de Constantinopol către Ștefan Raț (Novembre 1701), pp. 388-9, no. 70. — Bună tablă a numelor.

N. Iorga.

C R O N I C Ă

În *Analele Banatului*, III, Octombrie-December 1930, un studiu al d-lui I. Miloia despre familia Brădiceanu (boieri imigrați de la Brădet). Se reproduce un act din 1751 către Împăratul din partea lui Dosoftei Brăiloiu și lui Gheorghe Brădiceanu. Plecați din Oltenia la 1749, ajutați la Timișoara de Austrieci, își aduc la 1750 și familiile. Au scris celor de acasă în favoarea Imperialilor și au smuls de la legătura (*aleati*) cu Rusia (*pacta cum Moscho*) pe unii boieri moldoveni. Și Muntenii cari aplecau într'acolo au fost câștigați. — De dd. C. Daicovici și Miloia „cercetări arheologice în Banatul-de-Sud“. Se descrie, de d. Miloia, o „biserică medievală de la Căvăran, de tip gotic“ (Ioaniții nu sînt un Ordin în același sens cu Benedictinii; v. p. 48). Note despre vederile dunărene, ale lui Ludovic Ermini (1823-6). Se citează cartea din 1785 a lui „I. H. D.“ despre Dunăre. Descrierea Romînilor din Banat de dr. Rummy, p. 63 și urm. Frumoase reproduceri. Icoane de ierodiaconul Vasile Alexievici de la biserica din Clopodia (1762); fresca a dispărut. Cîteva scrisori ale lui Șaguna (1846 și urm.).

*

În *Societatea de mîine*, VII, 1 și urm., d. Isaia Tolan publică un studiu despre „originea românească a Aradului“. De d. Teodor Păcățianu lămuriri despre dieta de la 1865 a Ardealului. D. Ion Breazu dă scrisori de la Kogălniceanu, Alecsandri și P. P. Carp. În prima cetește: Cozadini, nu Coradini (acesta dispăruse de mult).

*

În *Fornvännan* din Stockholm pe 1930, caietul 4, un studiu de d. Elis Wadstein despre numele Suediei. Caietul 5 cuprinde un studiu bogat ilustrat despre monedele suedese în evul mediu.

*

În *Biserica ortodoxă romînă*, pâr. arhieru Veniamin Pocitan Birădeanul presintă pe larg interesanta figură a călugărului unionist Sofronie Vîrnăv. Era din Hilișăul Dorohoiului. Asupra Vîrnăveștilor mai vechi, cari nu sînt Bucovineni, ci din județele Dorohoiu și Botoșani, erau de luat știri din *Istoria literaturii romîne în secolul al XVIII-lea*, II. La Liteni și la Sotrăcești au trecut mai tîrziu. În această revistă am schițat biografia d-rului Constantin Vîrnăv, fratele călugărului, și în *Studii și documente*, XVIII, sînt acte privitoare la aceste din urmă (cum o știe și autorul, la pagina 32).

*

Într'un studiu mai întins din „Das Deutschtum in Ausland“, d. Karl Kurt Klein presintă literatura săsească (*Deutsches Schrifttum in Siebenbürgen, seine Entwicklung von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart*, Dresda 1930).

*

În *Prager Rundschau*, I, 3, un articol despre săpăturile făcute în „burgul“ Pragei (însemnări arheologice, știri etnografice; re-produceri).

*

În *Giornale di politica e di letteratura*, VII, 1-3, un articol plin de pitoresc despre obiceiurile la Roma în momentul venirii reginei Cristina a Suediei. Atacurile contra etichetei erau de fiecare moment la ciudata foastă Suverană. Ca normă: „fiecare trebuie să trăiască mulțămît, mîncînd, bînd și cîntînd“. Papii, cei patru pe cari i-a văzut, „erau, de fapt, cei d'întăiu și cei din urmă dintre oameni“. În jur, vede „ignoranță grosolană, oarbă, absurdă superstiție... Nu sînt aici decît statui, obelisce și palate sumptuoase, dar oameni nu“. Înlocuiește la Roma moda spaniolă cu cea franceză Știe să șuiere. Nu suferă femeile.

La 29 Octombrie congregație de cardinali ca să ajute Polonia contra Turcilor (p. 49, nota 24).

*

În *The peace tactics* a d-lui Butlerfield știri nouă asupra poli-ticei lui Napoleon față de Turcia, în zilele de la Tilsitt.

*

D. I. Tolan revendică, în *Drumul Nou*, I, 8, pentru nația ro-mânească pe episcopul Bulciu Ladu de Vizirea, care a păstorit la Cenad între 1229 și 1242.

*

Supt titlul *La République tchécoslovaque au XX-ème siècle*, editoarea Milka Hipmanová, la Praga, dă o privire generală, îm-podobită cu admirabile ilustrații, a vieții societății cehoslovace de astăzi.

*

În *Arhivele Basarabiei*, III, 2, d. T. G. Bulat publică acte privi-toare la căutarea de mine în Moldova supt Ruși în 1811 (și o petiție a lui Andronachi Donici), la Oltenia în 1810, la raiaua

Hotinului tot atunci. Și scrisori de la Veniamin Costachi ca egumen la Slatina. D. Const. N. Tomescu dă „știri catagrafice din Biserica Moldovei în 1809“. Foarte important studiul d-lui Ioan C. Băcilă pentru delimitarea Bucovinei austriece.

*

Librăria Gamber dă două publicații cu privire la relațiile dintre Vatican și fascism: Charles Loiseau, *Saint-Siège et fascisme*, și Nicolas Fontaine, *Saint-Siège, „Action française“ et „Catholiques intégrants“*.

*

În *Graiu și Suflet*, d-ra Elena Moroianu publică o bogată descriere a Săcelelor (*Din Ținutul Săcelelor*, București 1931). Textele adause au o valoare etnografică și culturală deosebită.

*

În *Școala Bănățeană*, XI, știri despre conducătorul de școli bănățene de pe la 1830 Ioan Tomici.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

D. Andrei Rădulescu publică „Două lecții de drept ținute în anii 1830 și 1836 de Christian Flechtenmacher“ (București, 1930). Una e după tipărirea contemporană a profesorului de drept al Moldovei; cealaltă după *Uricariul*, XIX. Într-una e vorba și de lucruri românești; cealaltă cuprinde numai sfaturi morale.

*

În *Anuarul Școlii Normale „Preda Buzescu“ din Slatina pe anii 1927-1930*, (Craiova, [1930]). „Precuvîntarea“ d-lui Ioan Ionașcu dă un istoric al familiei Buzeștilor. Foarte îngrijită genealogie, sprijinită pe toate izvoarele. Isprăvile fraților supt Mihai Viteazul trebuiau culese de-a dreptul din cronicile contemporane. Se amintește, după un zapis publicat de Ionescu-Gion, că Sima, văduva lui Preda, cea cu vestita inscripție de la Stănești, pe mormîntul soțului: „Și n'au fost pre voia cîinilor de Tataři“, trăia încă în Iulie 1635, cînd spunea: „din boierii cei bătrîni am rămas numai eu“ (p. VII, nota 4).

Școala are un Museu, din care se desfac (p. 111 și urm.) însemnări de pe cărți (inscripțiile din satul Greci erau cunoscute). Într'un loc i se zice lui Tudor Vladimirescu: „Tudorin Vladimiri“

(p. 113) și Serdar în loc de Sulger. Note destre schitul Seaca, zidit după tradiție de Vornicul Manea la 1427, pp. 114-5.

Și documente din 1561 și urm., cu foarte bune facsimile. Unul din 1601, de la Simion Movilă, pomenește pe Grama Armașul, căruia Mihai Viteazul îi dă un sat cumpărat de dînsul, „pentru dreapta și credincioasa lui slujbă ce au slujit Domniei cu multă anevoe și cu vărsare de sînge, cînd a fost venit Jigmont Craiul în Țara-Rumănească, de a scos pe Sinan-Pașa“ (p. 118). Jupăneasa Mușa, a lui Stanciul Logofătul, roabă la Tatari, e menționată într'un document din 1607 (p. 120). La 1624, un Alăman care merge la Spineni „pentru o mamă ce au avut-o măritată în sat după alt bărbat“ (p. 121). La 1654 Constantin Șerban pomenește o stăpînire în județul Olt „încă din zilele lui Negrul-Vodă“ (p. 123). Pe un act de la Șerban Cantacuzino (la p. 124) foarte frumoasă pecete a acestuia, cu vulturul bizantin și coroana închisă, între sfinții ocrotitori, aici Constantin și Elena, de-asupra scutului cu obișnuitul vultur muntean. După scrisoare, foarte frumoasă, e netăgăduit că actul de la p. 130 nu e din 7270, ci din 7200: ceia ce a fost luat drept o nu e decît o simplă înfloritură.

*

În frumoasa publicație ilustrată *Kriegergräber in Rumänien, Morminte de eroi în România* de d. Karl Strauss (Sibiu 1931) se află și descrieri de călătorie și multe reproduceri de cimitire și monumente izolate.

*

Despre Macarie, traducătorul „Erminiei zugravilor“, vorbește d. Vasile Grecu, în *Codrul Cosminului*, VII.

*

În *Țara Birsei*, III, 4, d. Aurel A. Mureșianu dă prețioase știri despre neamul Nicolau din Brașov (de curînd am găsit testamentul lui Nicola Nicolau, scriitorul; apare în „Memoriile Academiei Romîne“. Numele de la început al acestor imigranți din Balcani era Duma; firmanul împărătesc pentru această casă de negoț, presintat Domnului din Scaun, p. 319; cîteva inedite: și o scrisoare a lui Grigore Brîncoveanu; scurtul testament al lui Gheorghe, fiul lui Nicola, 1802, pp. 333-4). Păr. D. Prișcu se ocupă de originile bisericii din Schei (se relevează o scrisoare pontificală care dovedește existența unei biserici românești la Brașov încă din 1399;

e curios că în actul privitor la fundația lui Cercel i se zice „Dimitrie Petru“: în scrisorile lui latine el se intitulează: „Petrus Demetrius“; v. și p. 344). D. Ion Mușlea publică notele istorice despre Șchei ale preotului Nicolae Grid, de la sfârșitul secolului al XVIII-lea. D. Dorin O. Popescu prezintă antichitățile preistorice de la Ariușd, lângă Bod, pe Olt.

*

În frumoasa publicație a d-lui Italo Balbo, *Da Roma a Odessa, sui cieli dell'Egeo e del Mar Nero, note di viaggio*, Milan 1929, câteva pagini privesc Constanța, a cărei înfățișare de „fanciulla ariostesca“ se notează (p. 97). Și o descriere a navigației la gurile Dunării. Mai departe, întoarcerea pe la noi, p. 154 și urm. Descriere a festivităților.

*

În *Revista de sociologie* de la Cluj (I, 6-7) o interesantă statistică a locului de origine și de lucru al scriitorilor noștri, începând din secolul al XVI-lea.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

În *Raze de lumină*, III, 3, d. N. Șt. Georgescu prezintă pe scurt Sinodul din Efes (431). De păr. I. Răuțescu, documente despre metoașele Mitropoliei bucureștene pe la 1820.

*

Într'o broșură a păr. Tr. Scorobeț (*Raport despre misiunea bisericăscă în America, 1928-1929*, Sibiu 1929) câteva note de folos despre Românii americani.

*

Foarte folositor *Calendarul Arhiepiscopiei Bucureștilor*, care dă cel d'întăiu „shematism“ (nu „șematism“) al diecesei. Și câteva interesante reproduceri de monumente.

*

D. Heinz Brandsch publică o serie de lucrări de pedagogie, între care se găsesc și trei de caracter istoric (și în celelalte: *Der Führer im Schulamte, Mädchenbildung und Frauenberufe*, știrile de istorie nu lipsesc): *25 Jahre Lehreninnenbildungsanstalt* (Sighișoara 1929; înuntru un studiu despre școala de sat săsească în secolul al XVII-lea: foarte bună lucrare, larg informată, *Die siebenbürgisch-sächsische Lehrerbildung*, Sighișoara (1928),

cu istoria învățămîntului normal săsesc) și *Abriss einer Geschichte des rumänischen Schulwesens, vor allem der Volksschule* (Sighișoara 1926), dar mai ales interesanta *Geschichte der siebenbürgisch-sächsischen Volksschule* (Sighișoara [1925]).

*

D. M. Bitterman publică la Praga un studiu *L'Autriche et l'union douanière*: ea caută să arăte pagubele ce ar ieși pentru Austria dintr'o unire vamală cu Germania.

*

Știri despre condițiile în care s'au desfășurat de Austro-Ungaria regimentele românești de d. Filimon Taniac, *Povestiri din trecut și articole politice* (Suceava 1930). Tot acolo pagini despre lurg Coriatovici (notația d-lui P. P. Panaitescu a scăpat autorului).

*

D. Ernest Armeanca publică și deosebi studiul său din „Societatea de mîine“, *Problema Transilvaniei în presa franceză, spicuri din activitatea propagandistică a Ligei Culturale* (Cluj 1931). Cercetările se opresc odată cu agitația în jurul Memorandumului.

*

D-na Anita Belciugățeanu publică un harnic studiu de literatură comparată, *Carpe Rosam, tema poetică a trandafirului în literatura italiană și franceză a Renașterii* (București 1931). Citațiile latine nu sînt totdeauna bine punctuate și sînt multe greșeli de traducere. A se vedea mai ales falsa traducere din Horățiu la pagina 25 (în text *fucentes* pentru *iacentes*. Nici *Assyria* nu e Siria. *Pluma* la pagina 26 nu se poate traduce cu „podoabă“. Schimbarea lui Ligurius prin bătrîneță n'a fost înțeleasă. Nu „vai de cîte ori te-am văzut altfel în oglindă“, ci „vai, de cîte ori *te vei vedea* în oglindă altfel“. *Iuventus* e „june“, nu „taur“; *imber* nu e „rouă“).

*

Însemnările d-lui S. Poienaru despre halul ruinelor romane de la Moigrad (*Societatea de mîine*, VIII, 3-4) trebuie să îndemne la măsuri imediate.

*

În *Revista generală a învățămîntului*, XIX, 2, articole despre învățămîntul francez în România (de redacție, de dd. Drouhet și Paul Henry).

*

D. Sabin V. Drăgoi publică în Colecția „Comisiunii pentru Arhiva fonogramică și publicarea de folklor musical“, ca no. 1, 303 *Colinde cu text și melodie* (Craiova, [1930]). Nouă știrile despre *duba* colindei, care se „bate“ și „dubașii“ ei. Gazda unde se învață „duba“ se chiamă „iapă“, lăutarul „lăutaș“, traista „pernă“, ulciorul „cîrciag“. O colindă e a „judelui bun“. Este și un vătaf. Tot atunci umblă „vertepauș“, cu „vertepul“ (în loc de stea). La pălărie se mai zice și azi „comănac“. Un glosar e adaus la prefață și la notele de caracter tehnic. Culegem: *șezău* (scaun), *tăligă* (roabă). Înlăuntru: *bogătăte* (p. 7). Călătoria Maicii Domnului căutînd pe Hristos (p. 23-4) e bine cunoscută din culegerea pâr. Marian.

Asprimea bogatului Crăciun, pp. 150-1, no. 200; pp. 193-4, no. 203; p. 198, no. 210.

Povestea „păcurarului străinel“ (pp. 26-7) e încă o versiune a Mioriței:

Unde să-l îngroape ?

Strunga oilor, university Library Cluj

Glasul mieilor.

Toporelul lui

Unde să-i l pună ?

În mîna cea dreaptă.

Fluierîța lui

Unde să o pună ?

În mîna cea stîngă :

Cînd ploai' a ploua,

Toporu-a tăia.

Cînd neaua o ninge,

Fluierîța-o zice :

Oile s'or strînge

La mormînt și-or plînge

Cu lacrimi de sînge.

O variantă cu totul deosebită pe paginile 41-2. Alta la paginile 65-6.

Încă o variantă la pagina 62, unde ura contra „străinelului“, din partea unor „veri primari“, vine de acolo că-l iubește „o fată de maier“. Restul e ca mai sus. Una scurtată, povestea lui Pătruț, la pagina 152, no. 156. La no. 183 (pp. 173-4) cei trei păstori sînt asemănați cu „trei fluturi suri“. Caracterizarea păstorului:

Ochișorii lui

Mura cîmpului, etc.

dar și

Săbioara lui
Tăiată 'n săgeată,
Chiar pe mina dreaptă,

aplicată lui Isus, cântat de maica lui, no. 223, pp. 209-10.
V. și pp. 89-90, 115-7. Blăstămul rîndunelor :

Să vă duceți cîte nouă
Și vă 'ntoarceți cîte două

(pp. 29-30). Tot așa la paginile 71-2.

„Marea tulpureanca“ la pagina 86. „Craiu rumînesc“, „Craiu unguresc“ și „cîinele de Frînc“ la pagina 44. Un cîntec de nuntă pp. 50-1; altul p. 87. „Dunărița“ la pp. 55-6 (alt cîntec de nuntă). Sfîntul Ilie în luptă cu Iuda, p. 63. Lupta între floarea grîului, a mirului și a viinului, pp. 66-7, 150-1, 167-8, no. 177. Forma cea mai largă la pp. 183-4, no. 193. V. și pp. 214, 260, no. 297.

Isus copil își profetește moartea, pp. 805, 101-2. Maica Domnului, Sfînta Duminecă p. 86. Răsplata cui găzduiește pe Isus, pp. 186-7, no. 196. V. și pp. 161-2, no. 169; pp. 168-9, 192-3; p. 194, no. 204; p. 201, no. 214; pp. 202-3, no. 216; pp. 209-10, no. 223; pp. 223-4, n-le 242-3; pp. 261-2, no. 299; pp. 263-4, no. 301. Nașterea lui Hristos pp. 147-8. Blăstămul Fecioarei, pp. 126-7. Indignarea ei pentru sudalmă, pp. 128-9.

O colindă cu elemente din cea moldovenească, pp. 70-1. Irod și Crăciun, pp. 74-6. „Văstrungul“ oilor și „miții“ (miei), „boții“ (berbecii), pp. 79-80, no. 74. Comparația: drag „ca răchia Turcilor“ arată originea bănățeană a bucății, p. 82. În *virșoare* (virficioare) e același proces ca la Virficioarova (v. p. 90). Cearța lui Dumnezeu cu Sf. Nicolae pentru un păhar, pp. 93-4. „Ion Sfintion“ în formă de cerb, pp. 100-1. Cel ce refuză Împăratului pe soția sa, pp. 104-5. Povestea primului păcat, pp. 105-6. Pețirea Lunii de cei trei în munte, p. 107. Colindă munteană, pp. 120-1, 156-7. Legenda sfîntului în chip de cerb cu crucea între coarne și la pagina 122. Ghuma cu biserica Țiganilor avînd:

Clopote din cap de cîine,
C'acelea sună mai bine (pp. 124-5).

Lupta „junelui bun“ cu leul, pp. 27-8, 33-4, 137-8, 141-2, 166, no. 175; pp. 175-6, no. 185; p. 178; p. 212, no. 227; p. 220. Originea trebuie să fie orientală. Lupta „păcurariului“

cu Marea, p. 138. Dumnezeu și „Pătrul sfint“ la bogat, pp. 140-1; p. 196, no. 207. Interesantă răpirea de Iuda a „Scaunului de județi“ și a „bîtei de dreptăți“, p. 144, no. 142. Cf. și p. 167, no. 176. Răstignirea, pp. 143-4, 167-8, no. 177. Priveliștea raiului, pp. 145-6. O plîngere socială la pagina 149:

Scoală, Doamne, nu dormire,
Că, de cînd ai adormit,
Iarba verde te-a 'ngrădit,
Florile te-au cotropit
Și lumea s'a păgînit:
Suduie fecior pe tată
Și mamele-și fac păcate;
Nici nu-i grîu, nici nu-i săcară,
Numai neghinioară goală.

Alte păcate de acest fel și la no. 189, p. 179.

Tot acest caracter îl are cîntecul celui neprimit în Raiu pentru că a fost „birău mare“ și „a strîmbat legile“, celei refuzate și ea pentru că a fost cîrșmăriță cu „măsuri mici“, de primire învrednicindu-se sora lor, care:

Pe cei goi i-a îmbrăcat,
Pe flămînzi i-a săturat,
Pe setoși i-a adăpat.

Aiurea e primit ciobanul, care dă lapte la drumeți, pp. 230-1, no. 252.

Ce-i mai bun pe lume se află la pagina 152 și aiurea. Izgonirea lui Adam, pp. 153-4, no. 257; p. 158, no. 264. Plîngerca către Irod, p. 155, no. 160. Și n-l următor. Cele trei mari serbători: Paștile, Crăciunul și... Dumineca asemănată cu trei turturele în vîrf de pomi, pp. 160-1, no. 168. „Corinda“ în care e vorba de „cumetrirea“ între „Craiuul franțuzesc“ și „cel românesc“, poate să aibă legătură cu căsătoria dintre Napoleon și Maria-Luisa (p. 162). Plînsul pruncului Isus, motiv frecvent, și la paginile 165-6, 188-9, no. 199; pp. 191-2, no. 201; p. 195, no. 205; pp. 212-3, no. 228; pp. 250-1, no. 282. Intr'adevăr e foarte frumoasă povestea cătanei pe care o caută mama:

Ferice de el	Cîți fii avea-re
De un fiu fără tată	Toți îi trimetea-re
De-o maică curată.	Inașul la Craiu.

Dragă maica lui, Ea de jale mare Mult se mai gîndia-re Că ea ce să facă,	Pe vad îmi treceau, Și ea nu-și vedea-re Drag fiul al ei.
Și ea se făcea-re Verde cedere-re In poarta lui Craiu.	Ea, de jale mare, Mult că se mira-re, Că ea ce să facă.
Cătane-mi veniau, Pe poartă-mi treceau, Și ea nu-și vedea-re Drag fiul al ei.	Și ea se făcea-re Mică țipătoare Pe-o rază de soare,
Ea, de jale mare, Mult că se mira-re, Ea ce să se facă.	Raza lăruia-re 'n Fereastră loviare 'n Fereastră lui Craiu.
Și ea se făcea-re Neagră negurice 'N vad de Dunărice.	Și ea că-și vedea-re Drag fiul al ei La masa lui Craiu:
Cătane-mi veniau,	La masă șezîndu, Păhare umplîndu, La Craiu închinîndu.

Facerea lumii la no. 181, pp. 170-1. Răspunsul gazdei către colindători, pp. 174-5, no. 184. Pescuirea puiului ludei, p. 179. Iana, care se mărită cu acela care-i poate „învăța murgul“

Făr de friu, făr de căpăstru,
Făr de leac de ață 'n cap.

Un „țifreș unguresc“ se dă peste cap, dar un „dalb de păcurar“ biruie. E una din puținele bucăți coerente și de o formă frumoasă (p. 182, no. 192). Dar fata „jupînesei“ nu vrea pe „dalbul de păcurar“ fiindcă e urît și are un rost umil:

Seara, dimineata,
Oile mulgînd,
Unt, caș astringînd,

ci-i trebuie „fiul mic de 'mpărat“ cu „hinteu ferecat“ (pp. 187-8, no. 197).

Ceva asemănare în povestea celor trei juni:

Cai 'n guri mușcîndu-se,
Juni în păr jucîndu-se,

dintre cari unul iea ineluşul, altul mărul din sin — pedepsiţi: unul să se „petreacă prin dinsul“, altul să putrezească — şi al treilea, cu „cununeaua“, care câştigă (pp. 211, no. 225).

Tot așa de frumoasă urnătoarea, de muntă:

Colo 'n josu, mai din josu,	C'acea nu-s boii mei,
Jos în vadul d' Oltului,	C'ăia-s pețitorii tăi.
Se bat boii Domnului:	Vin la min', te cer pe tine,
Tot se bat și nu s'aleg.	Și-mi cer ciurdele de boi,
Nime 'n lume nu-i vedea-rc,	Și-mi cer, fico, mult cu tine,
Numa-o fică de 'mpărat.	Și-mi cer stavele de cai,
Și-aceaia dacă-i vedea-re,	Și pe murgul să li dau,
Fuge 'n casă, dete 'n masă:	'Ncălecat, bine gătat,
— Alelei, tăicuțule,	Cu frîne cu ciocoței,
Colo 'n josu, mai din josu,	Cu toate podoabe noi,
Jos în vadul d'Oltului,	Cu potcoave de d'argint,
Se bat boii Domnului,	Să n'atingă de pământ,
Tot se bat și nu s'aleg.	Cu potcoave de aramă,
Taică-său din graiu grăi:	P'unde treci, să nu dai vamă.
— Fica mea, prostuța mea,	

O altă formă e n-l 219, cu apariția celui dorit:

Calul sur cam porumbac,
 June 'n haine de bumbac:
 Nu mi-l joacă cum se joacă,
 Ci mi-l suce după soare,
 După soare cum răsare,
 Dimineața, 'n prînzul mare.
 Și mi-l suce după lună,
 După lună cînd îi plină,
 Colo seara după cină,
 Și mi-l toarce curcubeu
 Din chipul lui Dumnezeu.

Și tatăl adaugă: Are parte din cetate,
 Din cetate-a treia parte.

Tot așa n-l 237, p. 219.

Între bucățile remarcabile e și glumeața luptă între „domnu' Mălaiu Cald“ și „doamna Mămăligă“:

Pe dealul plăcintelor,
 Pe valea scoverzelor
 Merge domnul Mălaiu Cald
 Și cu doamna Mămăligă,
 Amîndoi într'o teligă.
 — Unde mergi tu, Mălaiu Cald

Și cu doamna Mămăligă,
 Amîndoi într'o teligă ?
 — Eu mă duc în țara mea,
 Că asta-i o țară rea,
 Că mă bagă în spuzaiu
 Și mă bate cu vătraiu ;
 Dar țara mea-i țară bună,
 Că mă bagă în cuptor
 Și-mi stă pita 'ntr'ajutor.
 Din cuptor cînd mă scotea,
 Tot prin zară mă trîntia,
 Cu untul mă netezia.
 Până stă mălaiu 'n spuză,
 Opt copii se ling pe buze.

Să fie „țigănească“ oare colinda ? Ori făcută 'n pofida Țiganilor ?
 Hazlie și colinda școlarului:

Eu sînt copil de ișcoală
 Cu hăinuța ruptă 'n poală
 Și cu părul rătezat,
 C'am tot scris și învățat.
 De nu mă credeți pe mine,
 Aduceți-mi un cărbune
 Și vă scriu mare minune :
 Scriu cîrnați și scriu colaci.
 Faceți bine și mi-i dați.

(p. 200, no. 213).

„Dolarul“ apare într'o colindă nouă, p. 200, no. 212.

Dese ori masa din raiu, cu Dumnezeu, Sf. Petru și Dumineca la „cornuri“ (mai bine pp. 207-8, no. 221). Multe alte bucăți de nuntă, p. 215 și urm. Apariția lui Iacob și Precup, p. 228, no. 249. O colindă din Țara Oltului, p. 239, no. 265. Botezul lui Isus în bucăți moderne, p. 247 și urm. Ruga ciobanului, care-și închină oile lui Dumnezeu :

Numai Tu, Doamne, să-mi dai
 La Crăciun un cojoc bun,
 La Sîngiorz ¹ un miel frumos
 La Sînzienne două miele,
 La Ispas un bulz de caș (p. 254, no. 287).

Într'un loc Gavril apare ca răstignitorul (p. 258, no. 294). Gonierea lui Iuda de Sf. Petru, p. 259, no. 295.

*

¹ Nu: Sfînt-Gheorghe: c *rima*. De altfel așa e la p. 260, no. 296.

În *Revista clasică*, VI, 2-3, se publică o frumoasă lecție de deschidere a d-lui Ramiro Ortiz despre „elementul clasic în literatura italiană“. E nu numai o largă sintesă personală, dar și una din cele mai măestrite forme ale prosei științifice românești. Foarte dreaptă scăderea în Renaștere a rolului Grecilor imigrați (pp. 143-4), Spiritul Renașterii, în toate, l-am primit noi, nu numai prin Polonia, ci și, întru citva, prin mediul bizantin, atunci italian (vezi: Gritti) al Constantinopolului (cf. p. 144). Și fenomenul a fost durabil, de și în tonurile extrem de discrete ale rasei noastre (vezi: Constantin Cantacuzino Stolnicul și Dimitrie Cantemir).

*

Tot în acel nr. din *Revista Clasică*, d. Iuliu Valaori se ocupă de „poesia religioasă și imnurile în vechiul Iran“ (se dă traducerea inscripției de la Behistūn a lui Dariu, pp. 158-9).

*

În revista *Aesculap*, XX, 12, d. dr. Bologa se ocupă de cultul Sf. Haralamb la Romîni (ilustrații).

*

D. dr. Alexandru Lenghel publică o tesă, întinsă, despre „Istoricul ciumei în Cluj la 1738-39, (Cluj 1930)“ Se întrebuițează, și material inedit. Bune ilustrații. Un întreg apendice documentar. Se declară că, totdeauna, ciuma a început „la Valahi și la Evrei“ (p. 95). Trebuia traducerea actelor ungurești. Resumat frances.

*

În „Mișcarea Medicală“ din Octombrie 1930, d. dr. I. Glăvan vorbește despre oculistul craiovean Iosif Fabricius.

*

În studiul d-lui dr. Bologa despre „istoria sifilisului (Cluj 1931), p. 13, se spune că în contingentul venețian al armatei lui Carol al VIII-lea, regele Franciei, în 1494, erau și „călăreți romîni“. De sigur numai stratioți greci. Aduag că, pe lângă Mihai Viteazul, Alexandru Lăpușneanu, aproape orb și nebun, era atins de această boală.

*

O expunere a d-lui Bologa despre dezvoltarea studiului medicinei la noi în „Ludhoffs Archiv für Geschichte der Medizin“, XXIV, 1 (1931). Și bibliografie.

*

Note despre operele de artă italiană aflătoare în România, le dă d. Al. Busuiocanu, în *Roma*, XI, 1.

*

În *Universul* din 9 Mart, d. Al. Lapedatu caracterizează ediția nouă a *Istoriei Românilor* de Xenopol (cartea nu ni s'a trimes pentru dare de samă).

*

În *Boabe de griu*, II, I, d. Paul Henry presintă mănăstirea Voronețul.

În același no. vederi din Balcani, după călători, într'un roman al d-lui Marcu Beza.

Cîteva icoane populare ardelen, după cartea ungurească a d-lui Carol de Viski.

*

O critică îndreptățită, și bine informată, a interpretării la noi a regimului parlamentar în cartea d-lui C. I. Moteanu senior, *Un respectuos apel către Majestatea Sa Carol al II-lea* (București 1931). E o lucrare vrednică de a fi meditată. Interesante cele cîteva considerații privitoare la țara noastră de la Cuza-Vodă încoace, p. 182 și urm.

*

În publicația jubilară *The polish Academy of Sciences and Letters, 1879-1930* (Cracovia 1930) se dă și bibliografia generală a marilor publicații ale Academiei din Cracovia.

*

Obiecte de la Slobozia (Ialomița) la Dochiail Athosului într'un studiu publicat de *Ἐπετηρίς Ἐταιρείας Ὀρθόδοξων σπουδῶν*, VII, (1930), pp. 125-6.

O scrisoare a călugărilor către Ruxanda Doamna (1735), p. 119. Se poate ca și moaștele Sf. Marine (și cu inscripție slavonă) să fie de la noi, date de Marina, Doamna lui Alexandru-cel-Bun (p. 123). Stavroteca de la pp. 120-1, de la un Alexandru Voevod, nu poate fi de la Lăpușneanu, din cauza stemei vulturului; a doua oară argintarea se face de Doamna Raluca a lui Alexandru Ipsilanti la 1798.

*

În cartea d-lui Antoni Potocki, *Mickiewicz, l'homme et sa légende*, Paris (1930), mult adevăr și tot atîta poezie. Dreaptă afir-

mația că la 1830 Polonia nu era în revoltă contra Țarului, ci Statul polon, totuși existent, depunea pe „regele“ Nicolae și-i declara războiul. Planul din 1848 al lui Mickiewicz de a căuta la Dunăre și pe Români (p. 153). Unii ar fi venit lângă el la Constantinopol (p. 154). Se știe că poetul a și murit acolo, la 26 Novembre 1855.

*

D. Nicolae Cornățeanu publică, întovărășite de o introducere, tabele statistice folositoare în broșura sa *Problema datoriilor agrare* (din „Analele Institutului de cercetări agricole al României“, II; București 1931).

*

La Cluj, în 1928, d. Iosif Ursan a publicat o bună tesă, *Contribuțiuni la istoricul variolisării și vaccinării în teritoriile locuite de Români*. La paginile 15 și urm., după lucrarea inedită a d-rului Petru N. Chiper, se dă biografia lui Pylarino, medicul lui Constantin-Vodă Brîncoveanu. Născut la Cefalonia, la 9 Ianuar 1659, învață dreptul la Veneția, iar la Padova medicina. A fost și în Candia, în Siria, în Egipt. Lucrările lui, cea despre variolă și *La Medicina difesa*, apar la Veneția în 1715 și 1717. În Iunie 1718 moartea-l prinde la Padova. Se reproduce titlul cărții „Învățătură pentru altoirea vărsatului“, apărută la Chișinău în 1816. Se reproduce opusculul întreg, p. 20 și urm.

*

Generalul Al. Rizcanu și locotenentul-colonel Arghiropol publică primul volum dintr'un *Tratat de geografie fizică, politică, economică, militară* (București, 1931). E lucrată după ultimele publicații și din literatura științifică românească. Interesant capitoul despre evoluția ideilor.

*

Tesa de la Hautes Études din Paris a d-lui Matei G. Nicolau, *L'origine du „cursus“ rythmique et les débuts de l'accent d'intensité en latin* (Paris 1931), publicată în colecția d-lui Marouzeau și onorată cu un premiu al Academiei din Paris, are interes și pentru cercetătorii evului mediu. Astfel pentru *cursus leoninus*, pp. 4-6.

*

În *Revue historique*, CLXV (1930), d. Ferdinand Lot se ocupă de soarta teritoriului dintre Seina și Loira la venirea Francilor.

Pasagiul despre Arborykoi în Procopiu îl preocupă, ca și numele de „barons hérupés“ din cîntecele epice medievale ale Franciei (să nu fie un *heerbann*, în ce privește pe aceștia? Arboricii n'ar fi de confundat cu Armoricanii bretani, ci ar corespunde ducatului de Maine; de sigur că sînt *aborigenii*; v. p. 244, nota 1).

*

În *Țara Birsei*, III, 2, un studiu al d-lui A. A. Mureșianu despre „Presa românească înainte și după 1848“. De d. Ion Mușlea „Brașovul în poesia populară“. Din corespondența lui Iacob Mureșianu: scrisoarea din Milan, 24 Mart 1854, e deosebit de interesantă (se dă întregă). Despre Chaucer, poetul engles din secolul al XIV-lea, d. Ștefanovici-Svensk.

*

Călătoria prin Moldova a lui Henry Austell și aceia a lui William Harebonn, cu privilegiul de comerț al lui Petru Șchiopul, reproduse de mine în Hurmuzaki, XI, siut și în retipărirea lui Hakluyt (*Principal navigations, voyages, traffiques and discoveries of the english nation*, colecția „Everyman“ a lui Ernest Rhys, la librăriile Dent și Dutton, Londra-Toronto, New-York, 1907, apoi 1926, pp. 159-67, 368-70).

*

O pagină despre România în 1913, drumul de la Budapesta la Constanța, în Decembre, cu Carpații goi, cari par urîți, cu numirile și cuvintele latine din firme și afișe, care se pot ceti „sans effort d'imagination, sans contorsions de bouche“, cu ofițeri „strălucitori“ și „doamnele elegante“, cu plecarea pe „Împăratul Traian“, și în Général Herr, *Sur le théâtre de la guerre des Balkans, mon journal de route*, Paris 1913.

*

În cartea d-lui W. J. Raudonikas, „docent la Universitatea Leningrad“, *Die Normannen der Wikingerzeit und das Ladogagebiet* (Stockholm 1930), se dau în reproducere toate materialele arheologice aflate în regiunea Ladogăi. Pe unele din ele autorul nu le crede de origine scandinavă. Silît a exprima opinii „sociale“, autorul crede că „Rușii“ de la început nu erau o nație, ci o categorie de negustori pe drumul cel mare de comerț, deci niște „capitaliști“.

*

Studii asupra săpăturilor în Lemnos și Creta, de d. Carlo Anti, în *Atti* ale Institutului din Venetia, LXXXIX, a 2-a parte.

*

În *The early english county Court* (Berkeley-California, 1926), d. William Alfred Morris studiază una din cele mai interesante adunări medievale din Anglia, cu caracter și judecătoresc și administrativ. Se adaugă un important număr de documente.

*

În *Revista generală a învățămîntului*, XIX, 3, d. Gh. Adamescu vorbește despre începuturile învățămîntului limbii franceze în România.

*

În *Revista de sociologie*, I, 2, resumatul unei conferințe a d-lui N. Drăganu despre „vechimea Romînilor pe baza toponimiei și a onomasticeii“ (nume românești până în Slavonia, Moravia, Galiția. „În secolul al XIII-lea se poate vorbi cel mult de încheierea mării expansiuni românești“).

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Primum de la d. George D. Florescu broșura „O ctitorie necunoscută a Cantacuzinilor din veacul al XVII-lea“. E vorba de biserica din Mihăieștii-de-jos sau Rusănești (Olt): ctitorul e Șerban, fiul lui Drăghici Cantacuzino, în 1708.

*

D. D. I. Crînguri publică o călăuză a văii Teleajenului (*Valea Teleajenului*, 1930), cu bune ilustrații.

*

În „Lucrările Institutului de geografie al Universității din Cluj“, IV, un foarte bun articol al d-lui Romul Vuia, *Etnografie, etnologie, folclor, definiția și domeniul*, Cluj 1930.

*

Scurte note despre Romîni din America, de d. N. Benchea, în *Graiul românesc*, Februar 1931.

*

Observații de d. Ramiro Ortiz despre Petrarca în România (*Per la fortuna del Petrarca in Rumania, 1783-1528*), în „Memoriile Academiei Romîne“, III, 5, 2.

*

În *Revista societății istorico-arheologice bisericesti din Chișinău*, XX (Chișinău 1930) pe lângă studiile, menționate aiurea, al păr. Bobulescu și al d-lui C. Georgescu-Vrancea, acte moldovenești, dintre care extrem de interesant e cel, din 3 Iulie 1654, în care „Alexandru și *Mironaș* și alți frați a lor, ficiorii lui Costin Hatmanu“, care căpătase de la Vodă Barnovschi satul Clicicăuții, luat pentru o mie de galbeni datorie de la Tudori vameș ca fost cămăraș de ocne, stau la judecată cu egumenul de la Golia, care avea satul, vîndut de Tudori vameșului Leondarie, de la Vasile Lupu. Se află că actul Costineștilor e „nîncinos și cu vicieșug“: Mironaș și fratele mai mare plătesc deci doisprezece e zloți ferie (pp. 136-7, no. II). Cf. II-l XXI, pp. 157-8. La 1654 se pomenește Iane Sulgerul ca mazil (p. 139, no. IV). În alt act (p. 139, no. V) forma „Nestru“. Pentru biserica domnească din cetatea Hotinului și „dărăbanii de Todirești“, p. 140, no. VI. Părțile îi Urechioae“, p. 141, no. VIII. La 20 April 1660, Gheorghe Ștefan dă lui Duca al doilea Vistier, viitorul Domn, satul Dîngeniei (pp. 142-4, no. IX). Un Moldovean prins de Tatars și răscumpărat de un negustor creștin, p. 156, no. XV. Maria, fata lui Ionașcu Stroiici, măritată cu Mihalcea Tăban, p. 159. Satul Bubuiugii sau „Bobolăgii“ e de la Toader Bubuiug, Logofătul lui Petru Rareș, p. 159. Se vede că neamul lui Tăutu se continuă prin Petre Huhulea, până la Măgdalina Bolduroaia și fiica ei Candachia (p. 161). O intervenție, în 1673, a Patriarhului Dosoftei de Ierusalim, p. 174, no. XXXVII. Acte pentru trecerea la episcopia Buzăului, în 1809, a bisericii brăilene, publicate de d. T. G. Bulat, p. 179 și urm. Se restituie vechinul drept. Sînt opt biserici în funcțiune și treisprezece pustii ori în ruină. D. Gh. Ghibănescu se ocupă de Banul ctitor Toma Cozma (interesant numele de Papă-jemnă). Un Medelnicer Evstratie Altăsa, zugrav, p. 201 și nota 1. Urmează catagrafia din 1820 a 132 de sate orheiene.

*

Despre Bastarni, cari au stat și la gurile Dunării, cartea, recentă, a lui K. Tackenberg, *Die Bastarnen*, 1929. V. și notița din *Fornvånnen* de la Stockholm, 1930, caietul 3, pp. 178-80.

*

D. Eliodor Constantinescu dă întăiul volum al unei traduceri integrale a lui Plaut, cu o introducere despre poetul comic al vechii Rome și despre epoca lui.

*

În *Arhivele Olteniei*, IX, 51-2, o întregire, de d. I. V. Cîndea, a listei Caimacamilor Craiovei. Păr. Teodor Bălășel descrie pomelnicul satului Urșani, redactat de Dionisie Eclesiarhul, de la care autorul are „și alte manuscrise“, pe care ar trebui să le prezinte. Se pomenesc „Radu Negru“ și „Basarab“ după dînsul. Cîteva documente de la Hurezi și de aiurea (reproducerea unui frontispiciu ornat). Mențiunea unui ziar de la 1854, *Jurnalul Craiovei*, al unui G. Măcescu (p. 338). Tabele privitoare la școlile din Banat. Un studiu despre începuturile școlii secundare din Craiova (de la 1826): arhiva liceului păstrează acte de la 1832 înainte. „Cele d'întăiu cunoștințe“ ale lui Pleșoianu n'au rămas în manuscris (cf. p. 370). Inscripția bisericii rîmnicene Buna-Vestire de la 1747 se află de mult în *Studii și documente* ale mele, XV, p. 306, no. 879. Se atrage atenția asupra picturii. D. Gr. Florescu vorbește despre castrul de la Răcari. D. Traian Ionescu-Nișcov mîntuie studiul său despre „lupta dintre creștini și păgîni în balada populară“ (n'am vorbit niciodată despre vre-un „Iancu din Vidin“; v. p. 409). D. Emil Virtosu prezintă cuprinsul condicei departamentului „Cremenalion“ din București pe 1820. Articolul d-lui Traian Simu e foarte întîrziat.

*

D. Wilhelm Gödel dă o Istorie a arhivelor suedeze, *Riksantikvarie-ämbetet* (Stockholm, 1930).

*

În cartea d-lui G. F. Abbott, *Unter the Turk in Constantinople, a record of sir John Finch's embassy, 1674-1681* (Londra 1920), la pagina 256, se arată cu ce au fost siliți Domnii noștri să ajute la expediția din Cehrin: al Moldovei cu 150 de pungi și cu 300 al Țerii-Românești.

În genere lucrarea e de mare importanță, fiind sprijinită pe corespondența inedită a lui Finch.

*

În Muratori, *Antiquitates Italicae*, ed. italiană, II, 89, se citează pasagiul despre limba românească din Del Chiaro și se adaugă: „Ciò che fecero i Valacchi, corrompendo alla lor maniera la lingua latina, si osserva fatto anche da i Sardi“.

*

Compilația d-lui Ștefan Tătărescu, *Gîndul și fapta lui Tudor Vladimirescu* (București 1931), prezintă clar idei juste.

*

Păr. Ștefan Meteș publică la Sibiu (1930) o întinsă lucrare, *Viața bisericească a Românilor din Țara Oltului*, în care, sat de sat, se string, cu o răbdare admirabilă, tot ce e informație extrem de răzleață cu privire la viața lor religioasă. La urmă, îngrijite statistice.

*

D. Gh. Ungureanu publică la Iași un studiu, *Jurisconsultul Damaschin T. Bojinca (1802-1869), Contribuții la viața și activitatea sa*. Bună biografie, cu întrebuițare de inedite din Archivele ieșene. Actele din anexe-1 privesc pe Bojinca numai ca om public.

*

Nu e oare un înaintaș de-al nostru acel Hasidius Geta, *Getul*, care a scris, în secolul I-ii după Hristos, o slabă tragedie, *Medea*?

*

Încă de la 10 Septembrie 1927, d. C. Radu, profesor în Focșani, îmi scria aceste rânduri :

„Întorcându-mă de la Perugia, unde am transcris acel manuscris despre care vă vorbiam (*Vita Despothi, Principis Moldaviae*, Bibl. din Perugia, I, 32), am găsit neprețuita d-voastră scrisoare pentru indicațiile ce mi le dați. Vă alătur aici prima și ultima pagină a manuscrisului.

Primiți, d-le profesor, viile și neprețuitele mele mulțămiri.“

[Vita Despothi Principis Moldaviae

Hic princeps fuit natione graecus, stipite tenui et pauperrimo. Ortum duxit de provintia Candiae, ditioni Venetorum subiecta. Claruit ingenio et pulchritudine singulari, munificentia excelluit C. Iulium Caesarem.

Ultima pagină :

Cum Despoth est potitus regimen Moldaviae, 16 9-bris 1561, expulso Alexandro, qui regnaverat annis 20. 1563, hoc tempore eligitur Tomssa princeps a Valachis, qui postea, vocato Stepha[no] Voiivoda... 1563 fit obsessus Despoth in arce usque ad diem 5 9-bris 1563. Postremo traditur 20 februarij 1564. Alexander redijt princeps in Moldaviam, expulso Stephano Vaiivoda, 6 Mai 1564. Decapitatur ultimo Stephanus Vaiivda, 1564, Tomssa una cum Maxorcho (*sic*), Spuazorcho (*sic*)¹, in civitate Leopoli.

N. Iorga.

¹ Moțoc, Spancioc.

REVISTA ISTORICĂ

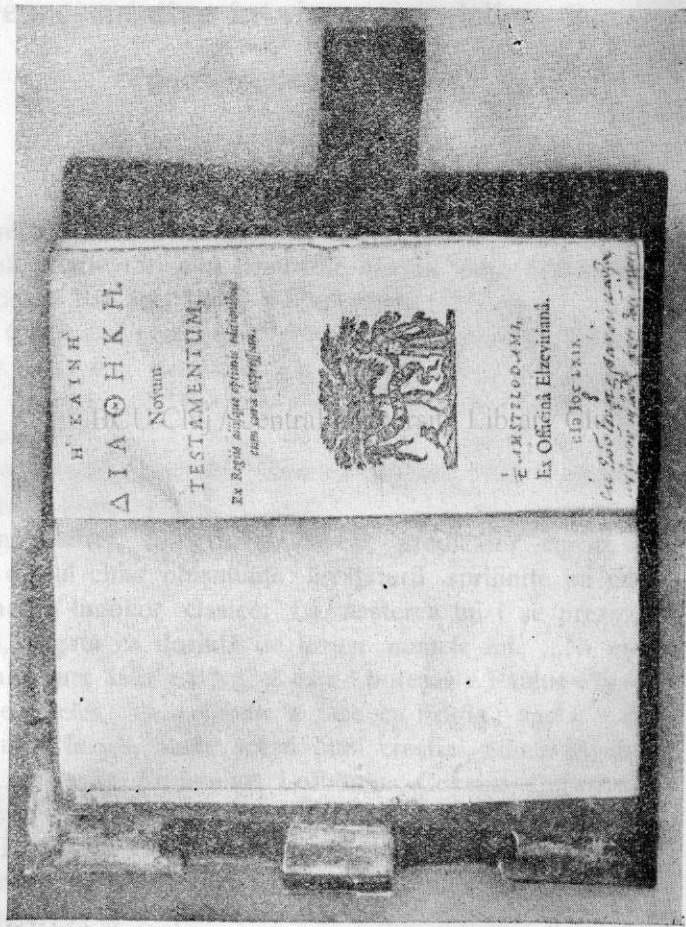
— OMIU DE OMNIA, DOCUMENTE ET ACTA —

PUBLICATA ANNUALIS, CU CONSILIUL NAȚIONAL ȘTIINȚIFIC

Anul al XVII-lea, nr. 10-12.

Octombrie-Deceembrie 1972.

Carti noi

¹ Vezi P. H. Rader, *Tagbuch 1681/1682 des von Jägermeister Hans von Fichten*, *Archiv des 18. Jahrhunderts in Wien*, von Hans Rader, in: *Veröffentlichung der Kommission*.

² Căci în primul rând e vorba de primul rând „Antichit. la Paragragium”, apoi „Civitas orator. Paragragium”, „Compendium schol.”, îngr. Săc. Pentru răsădită, în 1681.